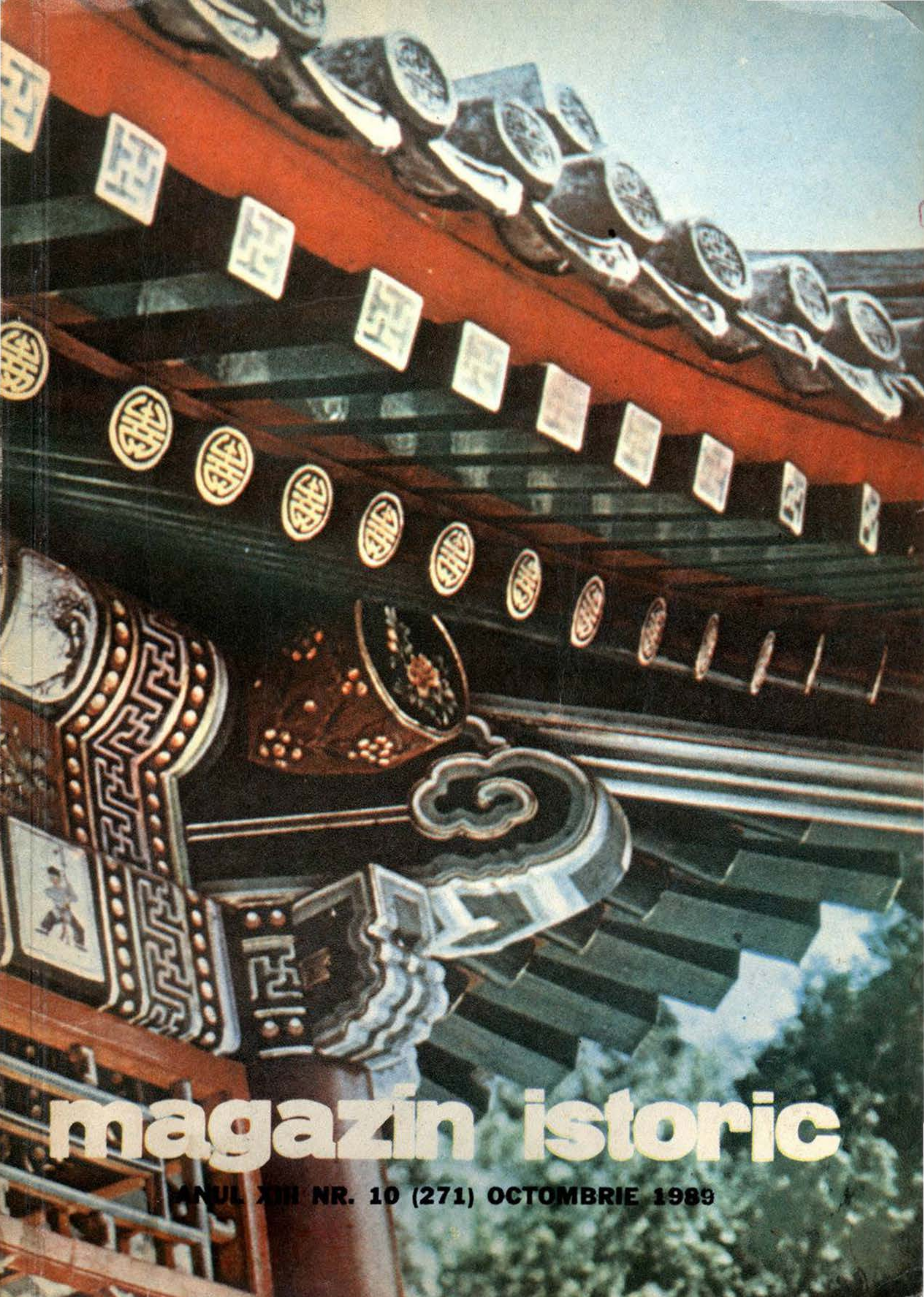

magazin istoric

ANUL XIII NR. 10 (271) OCTOMBRIE 1989

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXIII
Nr. 10 (271)
octombrie 1989

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
IOANA URSU

SUMAR

Partidul Comunist Român — partid al istoriei şi viitorului României:
Ion Popescu-Puţuri 2

25 octombrie 1944 — Libertatea patriei române:
Ion Coman 6

Eroii de pe Dealul Sîngeorgiu:
Costin Ionaşcu 9

Continuitate şi unitate românească în voievodatul Transilvaniei:
Ştefan Pascu 12

Naum Rîmniceanu — „mîndria de a fi patriot dac":
I.C. Chiţimia 15

„Ţările acestea ale vechii Dacii":
Victor Timariu 18

Radu R. Rosetti. Alte pagini de jurnal:
Cristian Popişteanu 27

Fişă biografică — Elie Radu:
Nicolae Cajal, I.M. Ştefan 33

1940-1944. În acele vremuri grele, poporul român şi-a păstrat demnitatea şi omenia:
Moshe Carmilly-Weinberger 40

S-a întîmplat atunci, sub ocupaţia horthystă:
I. Micu 43

În Bucureşti, acum 50 ani 44

Constantin Stere. Debut în viaţa publică:
Z. Ornea 53

Statornică preţuire istoriei românilor:
Roger Gheysens 59

Repere în timp. Valea Teleajenului:
George David 60

• **Zhang Heng — descifrînd tainele artei şi ştiinţei:** *Ana Budura*... **20** • **Ludwig Quidde sau istoricul antinazist:** *Camil Mureşanu*... **24** • **Octombrie 1944. Belgradul este eliberat:** *Peko Dapčević*... **34** • **1941-1942. Comandourile deşertului (II):** *Jean Bourdier*... **48** • **Telex... 58** • **Cărţi sosite la redacţie... 62** • **Poşta Magazin istoric... 63**

COPERTELE NOASTRE

① Parcul constituie din timpuri străvechi în China un simbol al unităţii dintre spiritualitatea umană şi mediul ambiental natural. Detaliu de consolă şi streaşină, bogat ornamentate cu motive tradiţionale, dintr-un complex arhitectonic al unui pavilion din R.P. Chineză, recent restaurat (**Zhang Heng — descifrînd tainele artei şi ştiinţei, p. 20**)

② **„Eroilor de la Păulis. 1944"**, monument ridicat în amintirea luptătorilor căzuţi la datorie în toamna anului 1944, în bătăliile pentru alungarea ocupanţilor hitlerişti şi horthyşti şi eliberarea pămîntului străbun (**25 octombrie 1944 — Libertatea patriei române, p. 6**)

③ Viteji apărători ai libertăţii şi independenţei poporului român la sfîrşitul primului mileniu al e.n., voievozii Glad, Gelu, Menumorut conduceau voievodatele din partea de vest şi centrală a ţării, organizări teritorial-politice specific româneşti. În imagini, cei trei voievozi şi reprezentări ale luptelor pentru apărarea gliei strămoşeşti purtate sub conducerea lor: **basoreliefuri de la Muzeul Militar Central (Continuitate şi unitate românească în voievodatul Transilvaniei, p. 12)**

De la înființarea primului partid muncitoresc din România în 1893, a Partidului Comunist Român în 1921 și pînă azi nu au fost momente mai importante — interne și internaționale — în care partidul să nu fi adoptat o atitudine clară, fermă, în strînsă concordanță cu năzuințele poporului, cu cauza socialismului, a independenței și suveranității României. De aceea poporul recunoaște partidul ca forță politică conducătoare!

NICOLAE CEAUȘESCU

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — PARTID AL ISTORIEI ȘI VIITORULUI ROMÂNIEI

ION POPESCU-PUȚURI

Istoricul zilelor noastre are privilegiul de a trăi într-o epocă în care istoria se întîlnește atît de direct, de nemijlocit cu viața, încît devine viața însăși, devine adevăr. O istorie care se impune de la sine prin sensurile și dimensiunile ei, prin liniile sale de forță.

Un asemenea fapt istoric revelator, cu o mare semnificație politică, cu substanța tonifiantă ce determină sentimentul de unanimă încredere și voință al unui întreg popor, este hotărîrea adoptată de Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 27-28 iunie 1989 privind propunerea ca la cel de-al XIV-lea Congres tovarășul Nicolae Ceaușescu să fie reales în funcția supremă de secretar general. Hotărîrea a fost îmbrățișată cu entuziasm de toți comuniștii, de intreaga națiune. Nicolae Ceaușescu — eroul adevărat, erou între marii eroi ai neamului, investit de Congresul IX al P.C.R. în înalta funcție de secretar general al partidului, omul și militantul revoluționar care în cursul unei perioade de șase decenii de activitate revoluționară a făcut dovada unui înflăcărat patriotism și ardent spirit revoluționar, fiind de aproape un sfert de veac port-drapelul unui curs istoric nou, revoluționar, ce exprimă forța creativității, a cugetului și voinței de progres material și spiritual ale poporului nostru, este simbolul unității, libertății și demnității națiunii noastre socialiste în lumea contemporană.

Hotărîrea privind propunerea de realegere a tovarășului Nicolae Ceaușescu în funcția supremă de secretar general constituie, totodată, o expresie concludentă a maturității Partidului Comunist Român, a capacității sale de a da viață voinței națiunii române de a-și hotărî destinele în deplină concordanță cu aspirațiile ei spre progres și civilizație, este semnul deplinei identificări a partidului cu idealurile poporului. Este opțiunea națională pentru continuitatea unei linii politice ce și-a verificat adevărul și eficacitatea, fiind singura în măsură să rezolve problemele fundamentale, specifice progresului multilateral al țării.

Poporul român s-a ilustrat în istorie și prin înțelepciunea și capacitatea de a-și alege în fruntea sa conducătorii, pe măsura vremurilor. În momente cruciale pentru existența și mersul său înainte, poporul român s-a putut bizui pe personalitatea, voința, dîrzenia și iscusința politică a unor conducători ca Burebista și Decebal, Mircea cel Mare și Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Ei au fost nu numai port-drapelul aspirațiilor poporului, care i-a înțeles, i-a iubit și urmat cu încredere și devotament, ci și pavăza sub care românii au izbîndit în multe ceasuri grele ale istoriei lor mărețe și zbuciumate.

Pentru istoria noastră contemporană, realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, în continuare, în funcția supremă de secretar general la apropiatul Congres al XIV-lea al P.C.R. este cea mai sigură garanție a prezentului și viitorului nostru socialist. Într-o epocă de adînci prefaceri, partidul nostru, întregul popor, văd în tovarășul Nicolae Ceaușescu pe cel mai vrednic fiu al patriei, pe revoluționarul și patriotul înflăcărat, apărător ferm al principiilor socialismului, al demnității naționale, al independenței și suveranității României într-o lume a păcii și colaborării între popoare. Nicolae Ceaușescu este conducătorul înțelept și neînfricat, sub a cărui cîrmuire națiunea noastră înfăptuiește o operă ce încununează cu strălucire munca și lupta atîtor generații de înaintași. Iubit și stimat de întreaga suflare românească, a cărei încredere nestrămutată în conducătorul iubit capătă valoarea consensului național, tovarășul Nicolae Ceaușescu poartă cu strălucire în lume simbolul victoriilor socialismului în România.

Sentimentul încrederii nemărginite a întregului popor față de politica promovată cu consecvență și spirit revoluționar de partidul comunist, de secretarul său general, devine el însuși o forță pentru ca România socialistă să se dezvolte cu demnitate în marele concert al popoarelor lumii, într-o epocă de mari frămîntări în istoria umanității.

Pe ce se bazează această încredere? De unde își trage ea seva?

Sînt întrebări al căror răspuns nu poate fi aflat decît în realitățile istorice ale poporului nostru, în nobilele tradiții ale luptei sale necurmate pentru dreptate și progres social, pentru unitate și independență națională. Căci faptele strămoșilor noștri getodaci, făuritorii uneia dintre cele mai înalte civilizații ale antichității, faptele tuturor marilor înaintași au reprezentat zestrea istorică pe care partidul revoluționar al clasei muncitoare, încă de la apariția sa, acum aproape un secol, și-a clădit concepția despre România de mîine, patria socialistă, liberă și înfloritoare, demnă și independentă.

Apărut pe scena istoriei în 1893, ca un rezultat obiectiv al dezvoltării societății românești, fiind, totodată, unul dintre primele partide muncitorești din Europa, partidul politic al clasei muncitoare s-a manifestat în permanență drept cea mai consecventă forță revoluționară a societății, asumîndu-și încă de la crearea sa misiunea de a conduce lupta românilor pentru dreptate și progres social, pentru unitate și independența națională.

Mișcarea socialistă din țara noastră și-a legitimat existența prin preluarea și ridicarea pe noi trepte, superioare, a bogatei moșteniri istorice a poporului român, a celor mai înaintate tradiții de luptă pentru dreptate socială

și națională, pentru dezvoltarea limbii și culturii naționale, pentru apărarea ființei neamului, pentru pace și prietenie cu vecinii și cu toate celelalte popoare. Definirea propriului său destin istoric s-a întemeiat pe conștiința faptului că partidul clasei muncitoare, ca și clasa pe care o reprezenta, aparține unui popor și are o patrie, că în afara lor nu-și poate concepe nici existența, nici activitatea. Încă acum mai bine de un secol, în 1883, în revista *Dacia viitoare*, socialiștii români își afirmau limpede identitatea națională și politică, subliniind, totodată, vechimea multimilenară și permanența poporului român în vatra sa strămoșească: „Sîntem fiii vechii Dacii, voim Dacia viitoare. Ce fu Dacia trecutului o știți; cum înțelegem Dacia viitoare, vom spune-o... Știm că sîntem 10 000 000 de oameni care vorbim aceeași limbă". Iar la 15 aprilie același an, o altă publicație socialistă, *Emanciparea*, făcea completarea semnificativă: „Sîntem români și pătrioți pînă la marginea aceea care este încă necunoscută șovinismului și patriotismul nostru, legitimat prin robia veacurilor trecute, cît și prin greutatea ce au neamurile mici de a trăi independente în mijlocul arsenalului european, nu-și va manifesta ființa nici prin lovituri aduse drepturilor neamurilor străine, nici prin revendicări care ar fi mai mari decît permite dreptatea și adevărul istoric".

Partidul politic al clasei muncitoare și-a căutat și definit dintru început locul în societatea românească prin raportarea directă la datele concrete ale țării în perioada respectivă. Nu numai că a susținut și participat activ la înfăptuirea deziderateloi fundamentale ale poporului, dar a dat o perspectivă luminoasă luptei sale, prin includerea în programul său a obiectivului înfăptuirii societății socialiste. Celor care, în acele vremuri, se îndoiau ori negau viabilitatea socialismului pe pămîntul românesc, etichetîndu-l drept „o plantă exotică", socialiștii le-au dat replica unor programe ce se întemeiau pe analiza lucidă a realităților naționale, analiză însoțită de efortul preluării creatoare a tezelor fundamentale ale socialismului științific și aplicarea lor la condițiile particulare ale societății românești, ținînd seamă de nivelul dezvoltării economice, de structura socială și chiar de psihologia poporului român. Este semnificativ, de pildă, faptul că în preajma creării P.S.D.M.R., cînd în cadrul mișcării muncitorești se desfășurau ample dezbateri de natură teoretică, Ioan Nădejde a publicat o nouă traducere în limba română a *Manifestului Partidului Comunist* (prima apăruse în 1892 și se datora lui Panait Mușoiu) sub titlul *Manifestul Socialist*, pe care a însoțit-o de un *Adaos*, redactat în spiritul succesivelor prefețe semnate de-a lungul anilor de Marx și Engels cu prilejul diferitelor ediții ale lucrării și în care ei înșiși au atras atenția asupra caracterului istoric al textului *Manifestului*.

Formularea obiectivelor de luptă ale partidului clasei muncitoare a fost făcută cu claritate încă în programul adoptat la Congresul din 1893 și, ulterior, în documentele și rezoluțiile celorlalte congrese.

În mod obiectiv, partidul clasei muncitoare a încorporat în programul său problemele social-politice ale întregului popor român.

Una din trăsăturile distincte ale partidului clasei noastre muncitoare a fost, de la început, preocuparea permanentă de a asigura organizarea și conducerea unitară a mișcării muncitorești, de a așeza la temelia activității principiile luptei de clasă, ale unității de acțiune, ale patriotismului și internaționalismului. Este suficient să amintim tezele formulate de reprezentanții socialiștilor români în cadrul unor reuniuni socialiste internaționale, cu privire la importanța politică a alianței muncitorești-țărănești (Congresele de la Paris, din 1889, Bruxelles, 1891 și Zürich, 1893) sau cele privind atitudinea față de războiul imperialist și „dreptul imprescriptibil al *tuturor* națiunilor la viață liberă și integrală".

Pornind de la înțelegerea profundă a deziderateloi vitale pe care epoca modernă le ridica în fața poporului, partidul revoluționar al clasei noastre muncitoare a acționat intens, în consens cu aspirațiile întregului popor, pentru consolidarea, progresul și propășirea independentă a țării, pentru desăvîrșirea statului național unitar român. În procesul luptei revoluționare, el și-a formulat concepția proprie, punînd în lumină faptul că independența și unitatea națională sînt imperios necesare pentru însăși întărirea și dezvoltarea luptei maselor muncitoare împotriva exploatării, pentru făurirea unei noi societăți. Aceasta a imprimat luptei clasei muncitoare un pregnant caracter patriotic, ceea ce a favorizat afirmarea puternică a partidului pe scena socială politică a țării, a contribuit în mod hotărîtor la crearea climatului politic și spiritual propice unirii eforturilor maselor muncitoare, ale tuturor forțelor progresiste din cadrul societății, pentru promovarea intereselor lor sociale și naționale.

Pe terenul activității practice, cîștigurile teoretice s-au concretizat în participarea directă a clasei muncitoare la toate marile evenimente care au jalonat drumul României moderne, începînd cu Revoluția de la 1848 și Unirea din 1859, continuînd cu Războiul pentru cucerirea independenței absolute de stat din 1877-1878 și pînă la desăvîrșirea unității statale și naționale, la 1 Decembrie 1918. Atît de puternică a fost această participare, încît ea și-a pus amprenta atît în spiritul cît și pe conținutul documentelor adoptate de Marea Adunare Națională Constituantă de la Alba Iulia. Pentru partidul clasei muncitoare, Marea Unire reprezenta nu numai o necesitate obiectivă în dezvoltarea națiunii române, ci și o etapă istorică imperios necesară în lupta pentru înfăptuirea obiectivului fundamental înscris în programul revoluționar, și anume instaurarea societății socialiste. Fapt declarat limpede chiar

în acele zile de mare entuziasm şi mîndrie naţională ale făuririi statului naţional unitar, socialiştii afirmînd că voiesc ca „România nouă de astăzi" să „devină România socialistă de mîine".

Tocmai de aceea este demn de subliniat că partidul făurit la 8 mai 1921, ca rezultat al votului democratic al delegaţilor partidelor socialiste din provinciile istorice unite cu patria la marele Congres de transformare a Partidului Socialist în Partid Socialist Comunist, a fost primul care s-a organizat la scara întregii ţări, act politic de extremă importanţă, menit să dea viabilitate istorică hotărîrilor adoptate de marile adunări constituante ale anului 1918, prin care Marea Unire devenise realitate.

Identificarea obiectivelor Partidului Comunist Român cu năzuinţele maselor muncitoare, cu idealurile istorice româneşti a făcut ca — în pofida condiţiilor grele ale ilegalităţii sale îndelungate şi a sciziunii provocate în mişcarea muncitorească, datorită şi orientărilor şi practicilor Internaţionalei a III-a — partidul nostru să găsească mijloacele şi căile potrivite pentru realizarea unităţii de acţiune a clasei muncitoare în funcţie de sarcinile fiecărei etape istorice, de interesele de clasă şi de cele ale întregului popor, ceea ce a reprezentat o contribuţie originală la dezvoltarea creatoare a teoriei şi practicii revoluţionare. Luptele revoluţionare ale metalurgiştilor, petroliştilor, minerilor, ceferiştilor şi altor categorii de oameni ai muncii în anii crizei economice din 1929-1933 au fost momente de mare importanţă pentru afirmarea unităţii clasei muncitoare.

Împrejurările specifice din deceniul patru al acestui veac, legate de creşterea pericolului fascist, de ameninţarea, directă, de către Germania nazistă şi celelalte state revizioniste, a integrităţii şi independenţei naţionale, au impus mai mult ca oricînd coalizarea tuturor forţelor care înţelegeau să se opună fascismului şi pericolului agresiunii hitleriste. Crearea Comitetului Naţional Antifascist — din conducerea căruia, de la înfiinţarea sa, a făcut parte tovarăşul Nicolae Ceauşescu, reprezentant strălucit al tineretului revoluţionar —, a marcat un pas înainte pe calea înfăptuirii unităţii de acţiune a clasei muncitoare, a tuturor forţelor democratice, progresiste, a făuririi unui front comun de luptă în vederea barării ascensiunii fascismului.

După instaurarea hitlerismului la putere în Germania şi creşterea pericolului fascismului şi revizionismului în Europa, Partidul Comunist Român şi-a amplificat lupta revoluţionară pentru unirea maselor largi ale poporului în vederea apărării integrităţii teritoriale şi a suveranităţii României. În anii grei ai ilegalităţii partidului s-a evidenţiat cu putere activitatea eroică, plină de abnegaţie a tovarăşului Nicolae Ceauşescu pentru apărarea intereselor clasei muncitoare, pentru înfăptuirea idealurilor supreme ale poporului român. Puternicele bătălii de clasă din deceniul patru au culminat cu marea demonstraţie patriotică, antifascistă şi antirăzboinică de la 1 Mai 1939, ale cărei semnificaţii istorice şi politice adînci şi de largă perspectivă le-am evocat într-un amplu studiu, recent publicat în paginile revistei[1]. Desfăşurarea faptelor istorice a demonstrat şi cu acel prilej, ca în atîtea alte rînduri, că Partidul Comunist Român a fost organizatorul şi însufleţitorul luptei poporului român împotriva fascismului, războiului, a dominaţiei Germaniei hitleriste, pentru apărarea integrităţii şi independenţei patriei.

Avînd în vedere obiectivele fundamentale care stăteau în faţa poporului român în anii grei ai ultimei conflagraţii mondiale, cînd, în pofida voinţei şi a intereselor sale, fusese angrenat în războiul hitlerist — răsturnarea dictaturii antonesciene, instaurarea unui guvern democratic constituţional, alungarea trupelor hitleriste din ţară, eliberarea părţii de nord-vest a patriei, smulsă prin dictatul fascist de la Viena din 30 august 1940, alăturarea României la coaliţia Naţiunilor Unite —, precum şi faptul că toate acestea nu puteau fi realizate decît prin acţiunea unită a tuturor forţelor patriotice ale naţiunii, Partidul Comunist Român s-a dovedit singura forţă politică capabilă să formuleze un program clar de acţiune, pe baza căruia — ca în toate marile momente de cumpănă ale istoriei noastre — s-a realizat largul consens naţional salvator al patriei. În ciuda ilegalizării sale de către autorităţile burgheze şi trecînd peste faptul că datorită acestei situaţii P.C.R. trebuia să activeze în condiţii deosebit de grele, partidul nostru a fost singurul care a iniţiat tratative directe cu conducerile tuturor formaţiunilor politice ale burgheziei, cu armata şi cadrele ei de conducere, cu cercurile palatului regal, în vederea stabilirii consensului naţional istoriceşte necesar. Acţionînd cu fermitate, partidul comunist a reuşit să unească într-un larg front de luptă toate forţele de bază ale naţiunii, partidele, grupările şi cercurile politice interesate, dintr-un motiv sau altul, în răsturnarea regimului antonescian şi eliberarea ţării de sub dominaţia hitleristă, pentru restabilirea independenţei şi suveranităţii patriei. În centrul acestei atotcuprinzătoare alianţe şi cu rol de catalizator s-a aflat clasa muncitoare, care, unită în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, realizat în aprilie 1944, a făcut dovada înaltei sale responsabilităţi istorice, constituind nucleul şi motorul luptei întregului popor pentru o cotitură radicală în viaţa societăţii româneşti.

Partidul Comunist Român, cadrele sale de bază, în rîndul cărora a crescut şi s-a afirmat puternic personalitatea eroică a tovarăşului Nicolae Ceauşescu, au organizat şi condus cu strălucire poporul român la victoria Revoluţiei de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944, care a marcat un moment epocal[2] în istoria României. ■

(Va urma)

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4,5/1989; 8/1989.

25 OCTOMBRIE 1944:

LIBERTATEA PATRIEI ROMÂNE

ION COMAN

În marea cronică a luptelor purtate de poporul român de-a lungul secolelor pentru apărarea independenței și a pămîntului strămoșesc, pentru scuturarea oricărui jug străin, 25 Octombrie 1944 reprezintă un moment distinct, încărcat de bogate și adînci semnificații. Eliberarea completă și pentru totdeauna a teritoriului național de sub ocupația hitleristo-horthystă, anularea pe calea luptei armate a odiosului dictat fascist de la Viena au constituit evenimente de maximă importanță pentru făurirea noului destin al patriei.

Glorioasa pagină scrisă de popor și armata sa în urmă cu 45 ani își are premise directe în Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, rod al acțiunii concertate a tuturor forțelor patriotice, democratice din România, în frunte cu clasa muncitoare. „*În procesul luptei de apărare a intereselor naționale* — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — *s-a dezvoltat o largă colaborare între partidul nostru și alte forțe democratice împreună cu armata, cu ofițerii patrioți, inclusiv din comandamentul suprem, care au înțeles că interesele poporului român, ale viitorului său sînt strîns legate de lichidarea politicii antinaționale, a dictaturii fasciste, de ieșirea din războiul antisovietic și asigurarea deplinei independențe a țării*". Odată cu răsturnarea guvernului Antonescu a început războiul întregului popor împotriva ocupanților hitleriști: România s-a alăturat imediat Națiunilor Unite, cu întregul său potențial economic și militar, dînd naștere astfel unei situații fără precedent în istoria celui de-al doilea război mondial.

Angajîndu-se în acțiunile insurecționale, armata noastră a avut de soluționat în timp foarte scurt trei obiective de importanță decisivă pentru însuși mersul revoluției și anume: nimicirea, capturarea ori alungarea trupelor hitleriste de pe teritoriul național; zădărnicirea încercărilor de penetrație din vest a forțelor dușmane, realizînd dispozitivul de acoperire a frontierelor țării și a liniei vremelnice de demarcație româno-ungare din Transilvania; asigurarea desprinderii trupelor române aflate în dispozitivul german de pe frontul din Moldova, regruparea și reorganizarea lor în vederea misiunilor ulterioare.

Acțiunea energică a unităților și marilor unități române, împreună cu gărzile muncitorești și patriotice, organizate de partidul comunist, precum și cu alte grupuri de luptă constituite ad-hoc, a fost încununată de succes deplin. Într-un timp record, fără egal în cursul conflagrației mondiale, de la 23 la 31 august, forțele române au dejucat cu promptitudine manevrele ocupanților și au curățit de trupele germane un teritoriu de aproximativ 150 000 kilometri pătrați. Concomitent cu lichidarea forțelor hitleriste din interior, trupele române au intrat, în decurs de numai 48 ore, în dispozitivul de acoperire a frontierelor și a vremelnicei linii de demarcație româno-ungare, ridicînd un zid viu care a înfrînt încercările succesive ale dușmanului de a ajunge dinspre vest pe crestele Carpaților; totodată, la nord și la vest de Carpați, s-a păstrat un vast spațiu sub autoritate românească, unde s-au concentrat marile unități române și sovietice angajate ulterior în ofensivă pe direcția Oradea-Budapesta-Viena. În paralel, s-a realizat desprinderea și regruparea unităților române din dispozitivul german; ele au trecut apoi la nord de munți, în dispozitivul de acoperire, luptînd cu tenacitate și neînfricare împotriva ofensivelor inamice.

Ca urmare a actului român victorios din august 1944, dispozitivul german de apărare din sud-estul Europei s-a prăbușit, și o dată cu aceasta a eșuat orice tentativă a Wehrmachtului de a organiza rezistența pe puternica barieră naturală a Carpaților Meridionali. Armatelor sovietice li s-a deschis calea înaintării, practic fără lupte, prin spațiul Cîmpiei Române, pe direcția strategică a Văii Dunării și spre Peninsula Balcanică. S-a putut exploata, astfel, în scopuri operative, ceea ce un specialist militar britanic considera a fi fost „cel mai larg flanc deschis vreodată în războiul modern". Hitleriștii au pierdut principala sursă de petrol, situație care avea să fie grav și puternic resimțită de mașina lor de război fascistă.

Folosind condițiile politico-strategice deosebit de favorabile, create în august 1944 de revoluția română, sprijinită fiind cu însuflețire și în cele mai diferite forme de întreaga națiune, armata noastră, împreună cu armata sovietică, a declanșat în cursul lunilor septembrie-octombrie lupte îndîrjite pentru zdrobirea trupelor hitleristo-horthyste aflate în partea de nord-vest a Transilvaniei. În luna octombrie 1944, s-a desfășurat una dintre cele mai mari operații ofensive ale armatei române din războiul antihitlerist, cunoscută sub denumirea de „Operația Cluj". Angajînd în luptă

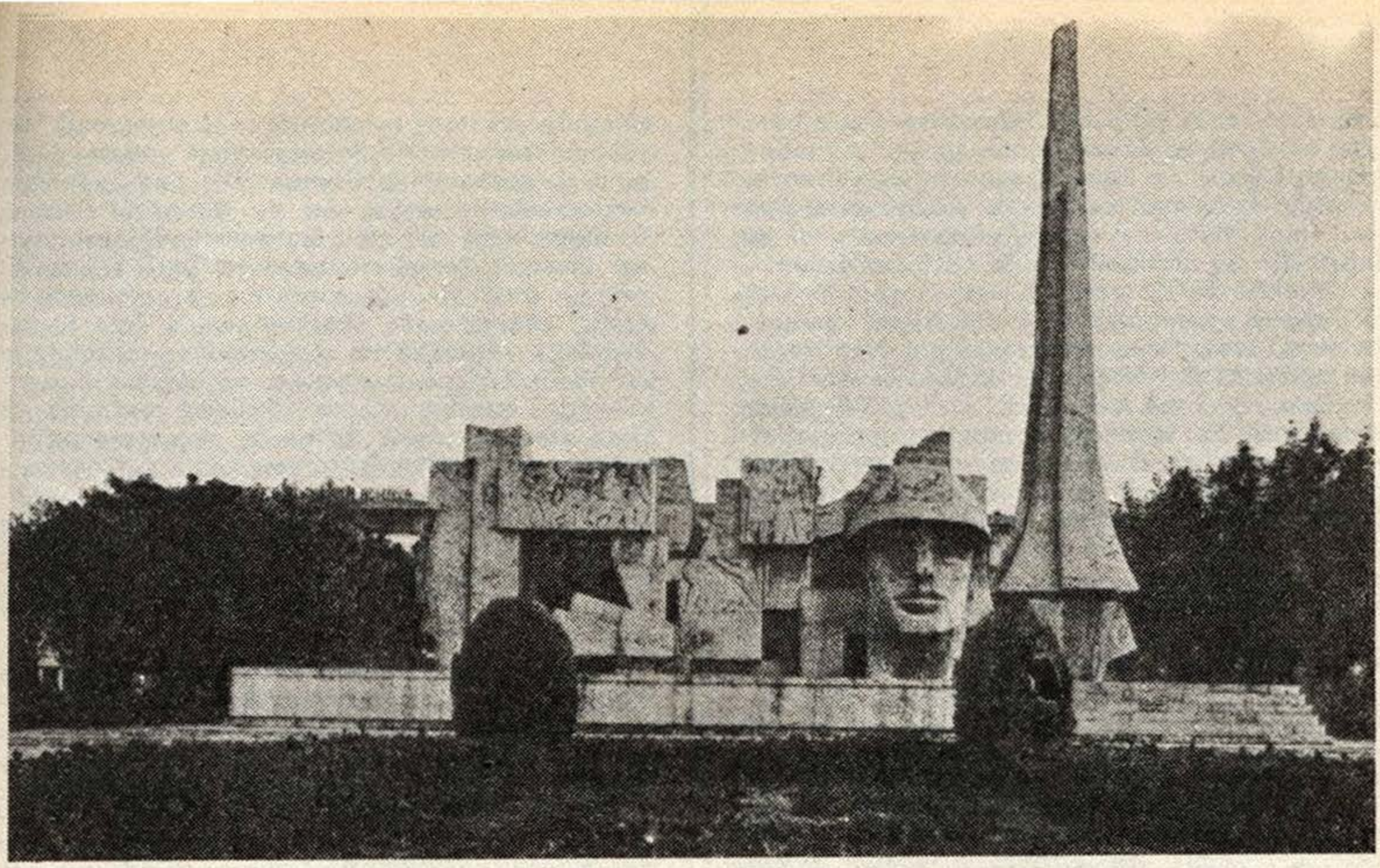

Numeroase monumente ridicate în diverse localități transilvănene eternizează numele și faptele de vitejie ale ostașilor români căzuți în luptele din toamna anului 1944 pentru alungarea cotropitorilor hitlerişti și horthyști.
Monumentul ostașilor români din orașul Carei, care poartă inscripția „Glorie ostașilor armatei române căzuți în luptele pentru eliberarea patriei"

265 000 militari, oștirea română s-a acoperit de glorie nepieritoare: ea a spulberat rezistențele inamice și a eliberat numeroase localități, între care orașele Cluj, Oradea, Salonta și Satu Mare. După ce au străbătut prin lupte înverșunate masivele muntoase Meseș și Făget, la 20 octombrie trupele române au ieșit în cîmpia de la vestul și nord-vestul Munților Apuseni. În noaptea de 24-25 octombrie, ultimele rezistențe dușmane de pe pămîntul Transilvaniei au fost înfrînte. Pe clădirea primăriei din Carei, biruitorii au înălțat tricolorul românesc. Vestea eliberării ultimei brazde din pămîntul natal de sub ocupația străină a fost primită cu vie emoție și legitimă satisfacție de întregul nostru popor. „Plaiurile și codrii Maramureșului, Tării Oașului și Crișanei — se arată într-un ordin de zi — vuiesc iarăși de voioșia libertății cîștigate. Românii de pretutindeni, cu mic cu mare, tresaltă la sunetul trîmbițelor biruitoare. Ardealul sfînt, leagăn scump al românismului, furat printr-un odios dictat, oferit cu generozitate de dictatorii Europei magnaților unguri... a revenit azi, prin luptă dreaptă și jertfă vrednică, la patria din care a fost rupt".

În acel memorabil octombrie 1944, poporul român și armata sa au transformat în realitate obiectivul revoluției române de a se restabili pe calea armelor integritatea teritorială a țării. Dînd o înaltă apreciere acestui eveniment istoric, secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, arăta: *„Ca urmare a bătăliilor eroice purtate de ostașii români și sovietici, în numai două luni de la victoria insurecției, întregul teritoriu al țării a fost curățat de armatele fasciste. Ziua de 25 octombrie 1944, cînd a fost eliberată ultima localitate românească, a devenit simbolul nașterii armatei noastre noi — Ziua Armatei Republicii Socialiste România. Fie ca această zi să reamintească permanent armatei și întregului popor că trebuie să facem totul ca niciodată un petec de pămînt să nu mai cadă sub dominație străină".*

După eliberarea deplină a teritoriului național, România, solidară cu eforturile popoarelor lumii, a sprijinit mai departe, economic și militar, cauza dreaptă a nimicirii fascismului. Armata română a continuat să lupte, cu abnegație și eroism, în cooperare cu armatele sovietice, pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și a unei părți din Austria, pînă la sfîrșitul victorios al celui de-al doilea război mondial în Europa.

În operațiile de pe teritoriul Ungariei, timp de trei luni și jumătate, forțele române au contribuit la înfrîngerea unităților germano-ungare prin bătălii purtate în situații complexe și grele. Rezultatul lor principal a constat în spargerea dispozitivului inamic și cucerirea celor doi „umeri" importanți ai apărării germane: Budapesta și munții din nord-estul Ungariei. Ulterior, în acțiunile pentru eliberarea Cehoslovaciei, Armata 1 și Armata 4 române au cooperat strîns cu forțele sovietice, pentru distrugerea trupelor germano-ungare care rezistau cu disperare, dînd șapte mari bătălii. Cele mai importante acțiuni au facilitat reluarea ofensivei Frontului 2 ucrainean spre Brno și Viena și încercuirea forțelor hitleriste din estul Cehoslovaciei, formînd un mare intrînd în ansamblul frontului sovietic.

Pe toată durata războiului antihitlerist, armata română a angajat în operații peste 500 000 militari, efective cu mult superioare celor stabilite prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944, în cifra menționată nefiind cuprinși luptătorii formațiunilor patriotice și alți cetățeni participanți la luptele din țară sau cei care s-au înrolat în rîndurile partizanilor în U.R.S.S., Iugoslavia, Cehoslovacia, Franța, Belgia. Timp de 9 luni, forțele române au parcurs un itinerar aspru, de circa 1 700

kilometri, de la țărmurile Mării Negre și pînă în platoul Boemiei și prin lupte aprige, purtate în condiții grele de teren (muntos, accidentat sau împădurit, cu mari cursuri de apă) și stare a vremii (ploi, viscole și geruri), împotriva unui dușman care se arunca în luptă cu forța disperării, au eliberat 8 717 localități, între care 138 orașe. Pierderile provocate dușmanului în personal echivalează cu efectivele a 14 divizii ale Wehrmachtului. Jertfa de sînge a armatei române pe acest drum legendar de luptă s-a ridicat la 170 000 oameni. Pentru modul strălucit în care au luptat, pentru eroismul de care au dat dovadă, peste 300 000 soldați, subofițeri și ofițeri români au fost decorați cu ordine și medalii române, sovietice, iugoslave, cehoslovace și ungare.

La sfîrșitul războiului antihitlerist, armata noastră se prezenta în fața națiunii și a lumii întregi cu drapelele aureolate de izbînda obținută în folosul cauzei sacre a popoarelor — înfrîngerea fascismului, dușmanul de moarte al libertății, progresului și civilizației. Efectivele angajate în lupte, impresionanta contribuție de sînge adusă la eliberarea popoarelor de sub robia nazistă, ca și uriașele eforturi și sacrificii de ordin material făcute pentru susținerea frontului antihitlerist, cifrate la peste 1,2 miliarde dolari valută 1938, au situat România pe locul patru în rîndul statelor care au contribuit la realizarea măreței victorii de la 9 mai 1945, după Uniunea Sovietică, Statele Unite ale Americii și Marea Britanie.

Desfășurarea evenimentelor dramatice din acel timp a reliefat cu deosebită claritate o concluzie politică de excepțională însemnătate, și anume aceea că Partidul Comunist Român a constituit forța în stare să unească într-un singur torent șuvoaiele de energie ale națiunii, să le ridice la înfăptuirea revoluției, să le conducă pe calea dobîndirii adevăratei independențe naționale, a dezvoltării democratice și socialiste. Faptul că lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie!" a fost urmată de întregul popor, fără urmă de ezitare, arată cît de mari erau prestigiul și autoritatea de care se bucura partidul comunist în rîndul maselor. Istoria acelor ani de mari încordări și sacrificii a demonstrat, totodată, cu putere, că numai unite, popoarele Europei, ale lumii întregi, sînt capabile să învingă cele mai grele obstacole, să înăbușe orice atentat imperialist, să dejoace comploturile forțelor reacționare, fasciste și revizioniste, împotriva păcii și libertății, să-și făurească destinul așa cum doresc.

În cadrul prefacerilor înnoitoare înfăptuite de popor în anii socialismului, armata a cunoscut, la rîndul ei, transformări radicale, în acord cu menirea sa în noua societate, cu schimbările din viața patriei. Armata Republicii Socialiste România, creată de partidul comunist, continuatoare a tradițiilor făurite de popor în luptele îndelungate purtate pentru apărarea patriei împotriva unor dușmani puternici și cruzi, și-a accentuat, în decursul celor 45 ani care au trecut de la memorabilul august 1944, trăsăturile sale de armată revoluționară, brat înarmat, pavăză vie a independenței și suveranității naționale.

Activitatea desfășurată de comandanți, organele și organizațiile de partid în domeniul întăririi capacității combative a armatei se călăuzește de spiritul novator promovat cu consecvență de partidul comunist în întreaga viață socială, începînd cu memorabilul Congres IX, cînd în funcția de secretar general a fost ales tovarășul Nicolae Ceaușescu, cel mai iubit fiu al națiunii, revoluționar încercat, genial strateg al edificării și apărării patriei socialiste, personalitate proeminentă a lumii contemporane. Pornind de la teza fundamentală, potrivit căreia socialismul se construiește cu poporul și pentru popor, conducătorul partidului și statului nostru consideră apărarea ca fiind *cauză* și *operă* națională, rodul eforturilor tuturor generațiilor în succesiunea lor. Construcția noii orînduiri și apărarea ei constituie rezultatul nemijlocit al procesului unic de dezvoltare multilaterală a patriei — economică, social-politică, cultural-științifică, de intensificare a colaborării și cooperării internaționale, de întărire a păcii.

În același timp, în țara noastră a fost creat un sistem unitar de forțe militare și populare permanent pregătite, capabile să îndeplinească în orice moment misiunea sacră de apărare a patriei. La temelia procesului pregătirii de luptă a fost așezată doctrina militară națională, elaborată de comandantul nostru suprem, care valorifică tradițiile făurite de înaintași în luptele pentru independență purtate timp de peste două milenii, inclusiv învățămintele bogate rezultate din războiul antihitlerist. Avînd un caracter novator, doctrina militară națională răspunde pe deplin nevoilor și condițiilor actuale de apărare a României. Efectivele armatei, ale formațiunilor populare de apărare sînt educate în spiritul ideilor nobile ale patriotismului socialist, al devotamentului nețărmurit față de partid și popor, al răspunderii personale pentru cauza generală, precum și al solidarității cu oamenii muncii de pretutindeni. Mijloacele de luptă necesare înzestrării forțelor militare și populare se asigură astăzi prin aportul direct al economiei socialiste românești, întărindu-se și pe această cale independența statală.

Trup din trupul poporului, desfășurîndu-și activitatea sub directa conducere a Partidului Comunist Român — centrul vital al națiunii noastre —, armata participă la întreaga viață economică, social-politică și cultural-științifică a țării, contribuie la formarea multilaterală a tinerilor chemați sub drapelul tricolor pentru a îndeplini o datorie sacră.

Răspunzînd grijii permanente a partidului, militarii își fac zi de zi datoria, execută exemplar directivele și ordinele comandantului suprem al forțelor armate, întăresc capacitatea combativă a unităților și marilor unități, spiritul de ordine și disciplină conștientă, își formează alese trăsături morale și calități ostășești. În aceste zile premergătoare marelui forum al partidului, ostașii țării se află la posturile de onoare ce le-au fost încredințate și împreună cu întregul popor își exprimă adeziunea unanimă la Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1989 privind realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, de către cel de-al XIV-lea Congres, în funcția de secretar general al partidului, văzînd în aceasta chezășia marilor împliniri viitoare, a înfăptuirii grandioaselor programe de dezvoltare socialistă multilaterală, de întărire a scumpei noastre patrii libere, independente și suverane — Republica Socialistă România. ■

EROII DE PE DEALUL SÎNGEORGIU

COSTIN IONAŞCU

În ansamblul bătăliilor pentru eliberarea completă a teritoriului patriei, lupte deosebit de înverşunate s-au purtat în centrul Transilvaniei. După ce au zdrobit ofensiva germano-ungară începută la 5 septembrie în această zonă, trupele române din cadrul Armatei 4 au trecut, în dimineaţa de 9 septembrie, la contraofensivă, împingînd forţele inamice spre nord. La 10 septembrie, aliniamentul trupelor noastre trecea pe malul de sud al Tîrnavei Mici, tăia înălţimile dintre Tîrnava Mică şi Mureş, urma cursul acestui din urmă rîu, pînă la vest de Ocna Mureş, trecea la nord de cursul apei spre vest, pînă în masivul Trascăului, din Munţii Apuseni. Pe acest aliniament, între 10 şi 12 septembrie, au sosit şi unităţi din Armata 6 tancuri şi Armata 27 sovietice.

În zilele următoare, principalele acţiuni ofensive ale trupelor româno-sovietice s-au purtat pe direcţiile Tîrnăveni-Unghenl şi Aiud-Turda. În primul sector, inamicul a opus o dîrză rezistenţă pe rîurile Tîrnava Mică şi Mureş. La mijlocul lunii septembrie, Armata 4 română şi-a restrîns fîşia de ofensivă, rămînînd pe aliniamentul cuprins între Păsăreni şi Luduş, exclusiv. De pe acest aliniament, trupele sale urmau să continue efortul ofensiv pe direcţia generală Săulia-Dej.

Ofensiva a fost reluată la 22 septembrie, principalele lupte purtîndu-se în zona Chirileu-Iernut, pentru ruperea apărării inamicului din capul de pod pe care îl realizase anterior aici şi cucerirea Dealului Sîngeorgiu. Acest deal constituia, de fapt, cheia întregii apărări organizate de inamic pe rîul Mureş. Pentru cucerirea lui, au dus lupte extrem de grele unităţile Corpului motomecanizat român şi, în cadrul acestuia, Divizia 9 infanterie care a dat lovitura principală.

Cucerirea, la 26 septembrie, a Dealului Sîngeorgiu, apreciază autorii lucrării Participarea României la înfrîngerea Germaniei naziste, a încheiat faza celor „mai grele şi mai sîngeroase dintre luptele desfăşurate de unităţile Armatei 4 române în Transilvania". În zilele următoare, inamicul a fost zvîrlit la nord de Mureş şi oraşul Tîrgu Mureş eliberat. Pînă la 4 octombrie, ostaşii români, în cooperare cu forţele sovietice, au continuat acţiunile ofensive, creînd condiţii propice pentru declanşarea asaltului decisiv („Bătălia Clujului") în vederea eliberării complete a teritoriului naţional.

Înscrise cu litere de aur în cronica războiului antihitlerist, luptele de pe Dealul Sîngeorgiu sînt o mărturie a eroismului şi patriotismului cu care s-au avîntat în luptă în acele zile soldaţii români, conştienţi că sacrificiul lor serveşte cauza nobilă a eliberării patriei. Redăm în continuare cîteva secvenţe din timpul acestor bătălii, aşa cum au fost rememorate de generalcolonel Costin Ionaşcu (1890-1969), comandantul de atunci al Diviziei 9 infanterie, unitate al cărei ostaşi au plătit un greu tribut de sînge în luptele pentru cucerirea Dealului Sîngeorgiu: 531 ofiţeri, subofiţeri şi ostaşi morţi, iar alţi 3 711 răniţi.

Valeriu AVRAM

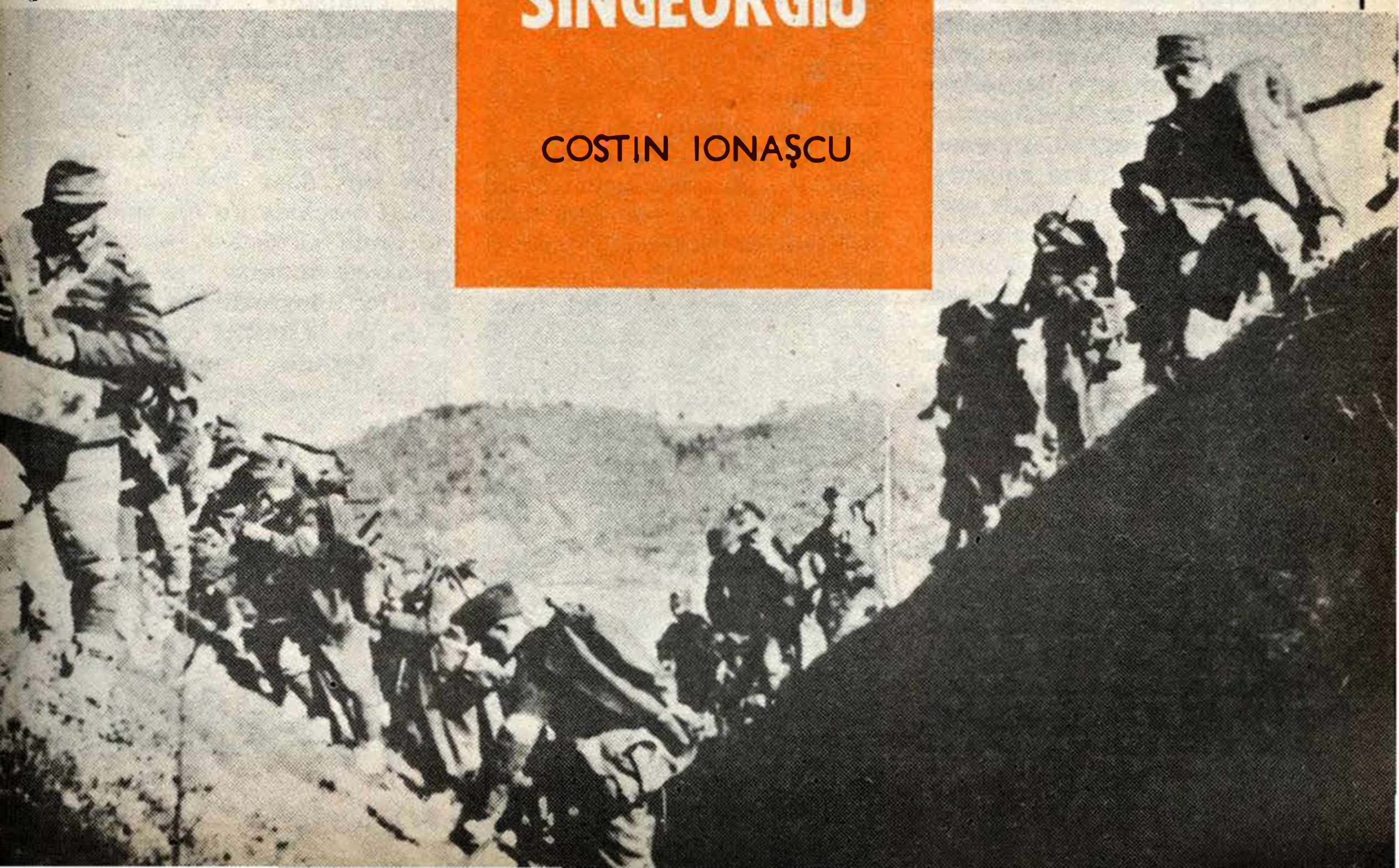

La 20 septembrie[1], atacăm pe direcţia Tîrgu Mureş, peste rîul Niraj, dar la orele 17.30, în timpul atacului, divizia intră sub ordinele Corpului motomecanizat[2], care îi ordonă să se deplaseze în raionul Cucerdea-Sîngeorgiu, pentru ca la 21 septembrie să lărgească unicul cap de pod pe care trupele noastre îl cuceriseră în această zonă. Pentru a cîştiga timp, mişcarea începe cu rezervele din spate, încă în cursul zilei de 20 septembrie. Deplasarea, ziua, pe un singur itinerar blocat de foarte multele coloane aliate [sovietice] se face greu. Trebuie parcurşi 35-40 km şi apoi să începem atacul în zorii zilei de 21 septembrie, la ora 4. Divizia ajunge la timp în zonă, cu primele sale elemente, dar atacul e amînat pentru a doua zi. Capul de pod de la Cipău-Iernut, cucerit de trupele sovietice, nu poate fi lărgit şi nici menţinut de către Detaşamentul blindat al generalului Nicolescu, care fusese respins pînă la rîu cu pierderi mari. În această situaţie, Divizia 9 infanterie primeşte misiunea de a cuceri Dealul Sîngeorgiu, care mărgineşte Mureşul la nord, avînd o adîncime de 2 km şi o dezvoltare de 6 km, între Lechinţa şi Oarba de Mureş, cu o creastă plină de mameloane constituind puternice puncte de sprijin şi foarte bune observatoare pentru inamic. Terenul se prezintă în pantă uşoară de la Mureş spre nord, apoi, după circa 1 000 metri, se ridică brusc, dominînd împrejurimile cu cotele 409, 495 şi 463. La est, terenul e acoperit cu porumbişte, avînd pe flancuri cîte o pădurice. Inamicul are în apărare Divizia 8 cavalerie motorizată S.S. şi Brigada 9 ungară, organizată puternic cu lucrări de fortificaţii. În rezervă, staţionează Divizia 2 blindată ungară. Pentru inamic, poziţia este ideală în vederea unei apărări puternice şi de durată.

Din cauza îngustimii trecerii de la Cipău, unde se instalase şi o punte de asalt, cît şi datorită micii adîncimi a capului de pod, Divizia 9 organizează trei grupări de atac: Gruparea colonel Iacob (Regimentul 40 infanterie) — la Iernut, Gruparea colonel Manolescu (Regimentul 36 infanterie) şi Gruparea colonel Botea (Regimentul 34 infanterie) — ambele în capul de pod de la Cipău, în spatele Detaşamentului blindat al generalului Nicolescu.

La 22 septembrie, orele 8, după o violentă pregătire de artilerie de 45 minute, executată de două regimente de artilerie grea, cinci divizioane de artilerie de cîmp şi şase companii de aruncătoare de 120 mm, se dă semnalul de atac. Gruparea colonelului Manolescu atacă Dealul Sîngeorgiu pe o pantă repede, în semicerc. Pînă la creastă sînt 1 400 m. Batalionul 2 din Regimentul 36 infanterie cucereşte cota 495, dar are flancurile mult în urmă şi focul intens al inamicului îi provoacă pierderi grele. Inamicul contraatacă imediat şi se încinge o luptă extrem de sîngeroasă. Unităţile noastre se repliază. Situaţia e critică. Către ora 17, un ofiţer de stat major, întorcîndu-se la divizie, trece Mureşul, preia comanda rezervei, contraatacă şi restabileşte situaţia, menţinîndu-se pe terenul cucerit.

Gruparea colonelului Iacob atacă la Iernut şi fixează pe inamic între cotele 409 şi 495. În cursul nopţii de 22 spre 23 septembrie se dau atacuri continue. Focul de baraj inamic este extrem de puternic, iar contraatacurile lui se dezlănţuie cu o rapiditate foarte mare. Cîmpul de luptă este puternic luminat de rachetele şi trasoarele trase de inamic. Compania 1 din Regimentul 36 infanterie, comandată de căpitanul Gheorghe Călin, se acoperă de glorie nepieritoare. Înfruntînd ploaia de gloanţe şi de mine cu care fasciştii îi împroşcă dintr-o pădure, ostaşii companiei, în frunte cu comandantul lor, înaintează către şoseaua dintre cotele 463 şi 495. Nimic şi nimeni nu le poate stăvili înaintarea. Unii cad, dar ceilalţi, cu mîinile crispate pe armele automate şi pe grenade, continuă să înainteze. Cade şi viteazul căpitan, dar ostaşii nu şovăie. Focul inamic se înteţeşte pe măsură ce compania se apropie de creastă. Cu toate că pierderile sînt din ce în ce mai mari, nimeni nu se gîndeşte să dea înapoi. Toţi sînt însufleţiţi de un singur gînd: să cucerească Dealul Sîngeorgiu. Inamicul contraatacă, dar compania rezistă eroic pe aliniamentul atins şi, azvîrlind pe inamic înapoi, reia înaintarea. Pas cu pas, terenul e cucerit şi distanţa pînă la creastă se micşorează. Mai sînt doar 300 m. Inamicul deschide un foc infernal de arme automate, iar aruncătoarele de mine ţes o pînză de foc înfricoşătoare. Seara cade pe nesimţite peste pantele dealului, unde ostaşii noştri, acoperiţi de focul ucigător al mitralierelor şi împroşcaţi de schijele aruncătoarelor de mine, îşi sapă adăposturi. Luptele sînt extrem de crîncene şi rezistenţa inamică nu dă semne de slăbire. Postul de comandă al diviziei este instalat pe malul de sud al Mureşului, la numai 1 200 m de linia întîia şi este bătut cu foc de artileria inamică.

---

[1] Textul reprodus a fost extras dintr-un manuscris inedit, aflat în arhiva Muzeului Militar Central, Fond diverse III, dosarul 374. Pentru a păstra cursivitatea lecturii, nu am mai marcat întreruperile de text.

[2] Această unitate, comandată de generalul de corp de armată Gh. Rozin, avusese un rol important în lichidarea grupării hitleriste de la nord de Bucureşti, în zilele de 24-28 august 1944.

Atacurile sînt reluate în dimineaţa zilei de 23 septembrie, la ora 4. Pînă la ora 8, ai noştri cuceresc pădurea România Mare de la marginea de est a Dealului Sîngeorgiu. Trupele noastre sînt istovite şi înregistrează alte pierderi grele. La 24 septembrie, în spatele Grupării colonelului Manolescu, introduc în luptă şi Regimentul 34 infanterie al colonelului Botea, care reia atacul, manevrînd între cotele 463 şi 495. Cota 463 este cucerită de batalioanele 1 şi 3 din Regimentul 36 infanterie, iar cota 495 este presată în semicerc de Regimentul 34, aflat la numai 150 m de creastă. Focul inamic este însă ucigător. Gropile şi lăcaşurile de tragere ale inamicului de pe contrapantă sînt bine camuflate şi în unghi mort pentru artileria noastră. Cota 495 are o scobitură din care inamicul execută foc puternic, fără ca artileria noastră să-l poată împiedica. Aduse la distanţă potrivită, tunurile de însoţire ale Regimentului 34 trag direct în această scobitură, dar rezistenţa inamică nu poate fi lichidată.

În ziua de 25 septembrie, inamicul contraatacă puternic şi recucereşte cota 463. E un moment dificil. Legăturile prin fir sînt întrerupte. Regimentul 34 contraatacă cu furie în sunetul trompeţilor şi reuşeşte să smulgă din nou cota 463 din mîna inamicului. În acest contraatac cade eroic soldatul fruntaş Lungu Ion, în timp ce, ajuns aproape sus pe creastă, răscolea cu sunetul trompetei sale întreaga vale a Mureşului. Inamicul este zvîrlit înapoi, dar cu preţul altor pierderi grele.

26 septembrie. Unităţile sînt extrem de obosite şi cu pierderi deosebit de grele. Pentru a face faţă situaţiei, efectivele sînt reorganizate, din două batalioane constituindu-se cîte unul, şi, la ora 13.50, se reia atacul. Focul e ucigător de ambele părţi, dar ai noştri reuşesc să-l scoată pe duşman din poziţii. Către ora 17.30 coboară o ceaţă deasă, de care profită inamicul şi contraatacă cu forţe noi. Rezistăm şi ziua se încheie fără rezultat pentru duşman.

În ziua de 27 septembrie, pe o ploaie torenţială, se reia atacul. Terenul este desfundat şi focul inamic pustiitor. A doua zi, la ora 11, Regimentul 34 şi Regimentul 36 dau un ultim atac. Noi pierderi: 4 ofiţeri, 3 subofiţeri şi 64 soldaţi. Resturile Regimentului 34 sînt înlocuite pe poziţie de Regimentul 11 din Divizia 21 infanterie. La 30 septembrie, orele 23 Divizia 9, în urma pierderilor deosebit de grele, este înlocuită de subunităţile Diviziei 21 infanterie.

Luptele de pe Dealul Sîngeorgiului au fost extrem de sîngeroase. De la postul de comandă al diviziei, instalat la Cipău, pe malul de sud al Mureşului, am urmărit cu atenţie lupta, văzînd cu durere cum cădeau valurile de eroi în atacurile repetate pentru cucerirea dealului. Pe cei morţi, pe creste sau în jurul cotelor, i-am găsit căzuţi cu faţa înainte, spre obiectivul ce li se ordonase să-l cucerească. Am văzut miile de răniţi defilînd prin faţa mea, fără să se plîngă, cu sentimentul că şi-au făcut datoria către patrie. Rînd pe rînd au căzut în aceste crîncene bătălii maiorul Vasile Dumbravă, sublocotenentul Gheorghe Georgescu, plutonierul Gheorghe Selmeanu, sergentul major Stan Armăşelu şi mulţi alţi ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi. Divizia 9 infanterie a fost cea mai greu încercată în aceste lupte. Drumul glorios al regimentelor acestei mari unităţi, început în zilele lui august 1944 pe pămînturile Dobrogei şi Munteniei, a continuat cu luptele pentru eliberarea Transilvaniei şi, apoi, a Ungariei şi Cehoslovaciei. ■

Populaţia Capitalei sărbătoreşte eliberarea oraşului Cluj de către armata română

In p. 9: *în luptele pentru eliberarea completă a patriei, armata română a înscris nepieritoare pagini de eroism. În imagine: o subunitate de infanterie românească ocupă o nouă poziţie de luptă în vederea alungării cotropitorilor horthyşti din podişul Transilvaniei*

CONTINUITATE ȘI UNITATE ROMÂNEASCĂ ÎN VOIEVODATUL TRANSILVANIEI

Acad. ȘTEFAN PASCU

Relatînd episodul așezării secuilor în Transilvania, cronicarul maghiar Simon de Keza afirma că aceștia locuiau — în momentul trecerii triburilor ungare spre Pannonia — în munții de la margine ai Transilvaniei, în părțile Bihorului, împreună cu românii, de la care au învățat scrierea (non tamen in plano Pannoniae sed cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt, unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhiberunt). **Această scriere — apreciază unii cercetători — putea fi „scrierea" pe răboj. folosită de țăranii români, pentru socotirea animalelor și a altor bunuri mișcătoare, și putea fi, de asemenea, scrierea latină, transmisă din generație în generație, de la daco-romani, care au continuat să trăiască, fără întrerupere, pe pămîntul Daciei.**

Mireasma graiului popular

Încă din secolul X, pe teritoriul român au apărut texte în alfabet glagolitic, ulterior, chirilic, vădind preluarea acestor alfabete și de către românii. Anterior formării statelor feudale românești de sine stătătoare și organizării cancelariilor voievodale, scrierea cunoștea o destul de largă răspîndire la curțile cnezilor și voievozilor din numeroasele „țări" românești, existente pe întreg cuprinsul locuit de români: găsim însemnări ale cnezilor hațegani pe documentele privilegiale; ctitoriile acestora din sec. XIII și XIV păstrează pisanii de mare importanță istorică și culturală. În scriptoriile lăcașurilor de cult se copiază în aceeași perioadă manuscrise pe pergament: *Apostolul*, scris de un diac Ștefan, *Octoihul* de la Caransebeș și fragmentul de *Evangheliar* de la Rîșnov, precum și *Mineiul* de la Neamț, copiate de călugări și grămătici ce învățaseră carte la mănăstirile de la Athos sau Tîrnovo — sînt cele mai grăitoare expresii ale existenței unei culturi scrise românești, anterior formării statelor feudale românе.

Dar cultura românească din această perioadă înseamnă, deopotrivă „literatura de curte" a cîntăreților de balade, păstrînd „mireasma graiului popular", cum se exprimă un cronicar al vremii, arhitectura laică și religioasă, concretizată în donjoanele și cetățile căpeteniilor cneziale sau voievodale și în capelele de curte (ca aceea a fiilor cnezului Bâlea din Bihor, construită încă din sec. XII, sau din ctitoriile cnezilor din Strei-Sîngeorgiu, ridicate în Țara Hațegului în prima jumătate a sec. XIII), înseamnă castelele și cetățile[1] de la Biharea și Satu Mare din voievodatul Crișanei, Cuvin și Orșova din voievodatul Banatului, Dăbîca, Cluj-Mănăștur, Moldovenești, Șirioara-Chiraleș din voievodatul Transilvaniei; Alba Iulia, Țeligrad, Blandiana, Morești, în voievodatul Albei — toate înconjurate de valuri de pămînt și palisade, completate, la sfîrșitul sec. X, de noi fortificații superioare din punct de vedere arhitectonic și al eficacității sistemului defensiv: Morisena (Cenadul de azi), în voievodatul bănățean, Mediașul Aurit, în părțile Sătmarului, Slon, în Prahova.

Perioada cuprinsă între sec. XII și prima jumătate a sec. XIII se mîndrește și cu alte monumente de arhitectură, de toate categoriile: de apărare, de cult, urbane[2]. Cele de apărare își au începuturile în cetățile țărănești (cum sînt cele de la Rîșnov, Gîrbova, Săsciori, Sibișel, Slimnic, Vurpăr și multe altele), ridicate de obștile sătești pentru apărarea respectivelor comunități împotriva primejdiilor de tot felul. Unele cetăți țărănești au devenit cetăți feudale sau regale, odată cu supunerea satelor respective, ori ca urmare a intereselor puterii centrale. Arhitectura de cult, de asemenea, este reprezentată prin mari construcții, cum a fost cea de la Curtea de Argeș, anterioară — potrivit rezultatelor cercetărilor arheologice — invaziei tătarilor din anul 1241, vechea catedrală din Alba Iulia, ctitoriile cneziale și voievodale de la Densuș, Hălmagiu ș.a.m.d.

Se desprinde cu limpezime din aceste cîteva exemple, vechimea și complexitatea civilizației românești pe întreg cuprinsul patriei —, caracteristici ce nu ar fi fost posibile fără o continuitate de viață culturală românească. Această continuitate este evidentă — în multiple forme — și în voievodatul Transilvaniei, acolo

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 9/1979, 4/1986.

unde, datorită condițiilor speciale, politice și sociale, evoluția unor comunități românești — sate, cnezate, voievodate — a fost sensibil stînjenită de suprapunerea dominației străine.

În pofida acestor condiții vitrege, pe întreg cuprinsul voievodatului transilvan s-a dezvoltat o remarcabilă cultură românească — atît de sorginte populară (cum s-a demonstrat în episodul trecut)[1], cît și scrisă. Românii transilvăneni, precizează izvoarele istorice de toate felurile, au cunoscut de timpuriu — înainte de formarea statelor feudale extracarpatice — o cultură scrisă; focarele de civilizație din cadrul unor mănăstiri ortodoxe au întreținut vie flacăra conștiinței unității etnice a românilor transilvăneni cu românii de la sud și est de Carpați.

O cîtadelă a rezistenței etnice

Pretutindeni, în lumea feudală, mănăstirile au fost focare de cultură, fapt caracteristic și în cazul culturii românești medievale. Centrele mănăstirești ortodoxe importante din Transilvania: Peri, Hodoș Bodrog, Ieud, Vad, Feleac, Prislop ș.a. au fost — asemeni Vodiței, Tismanei, Coziei, mănăstirii Argeșului, sau Dealu în Țara Românească; Neamț, Bistrița, Putna, Dragomirna, în Moldova — însemnate lăcașuri de cultură, de asemenea centre unde se învățau scrierea frumoasă — caligrafia — (pentru copierea manuscriselor) și arta miniaturală (pentru împodobirea acestora cu ornamente și miniaturi), citirea, cîntările și limbile uzuale în cultul bisericesc: latina, sla-

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1989.

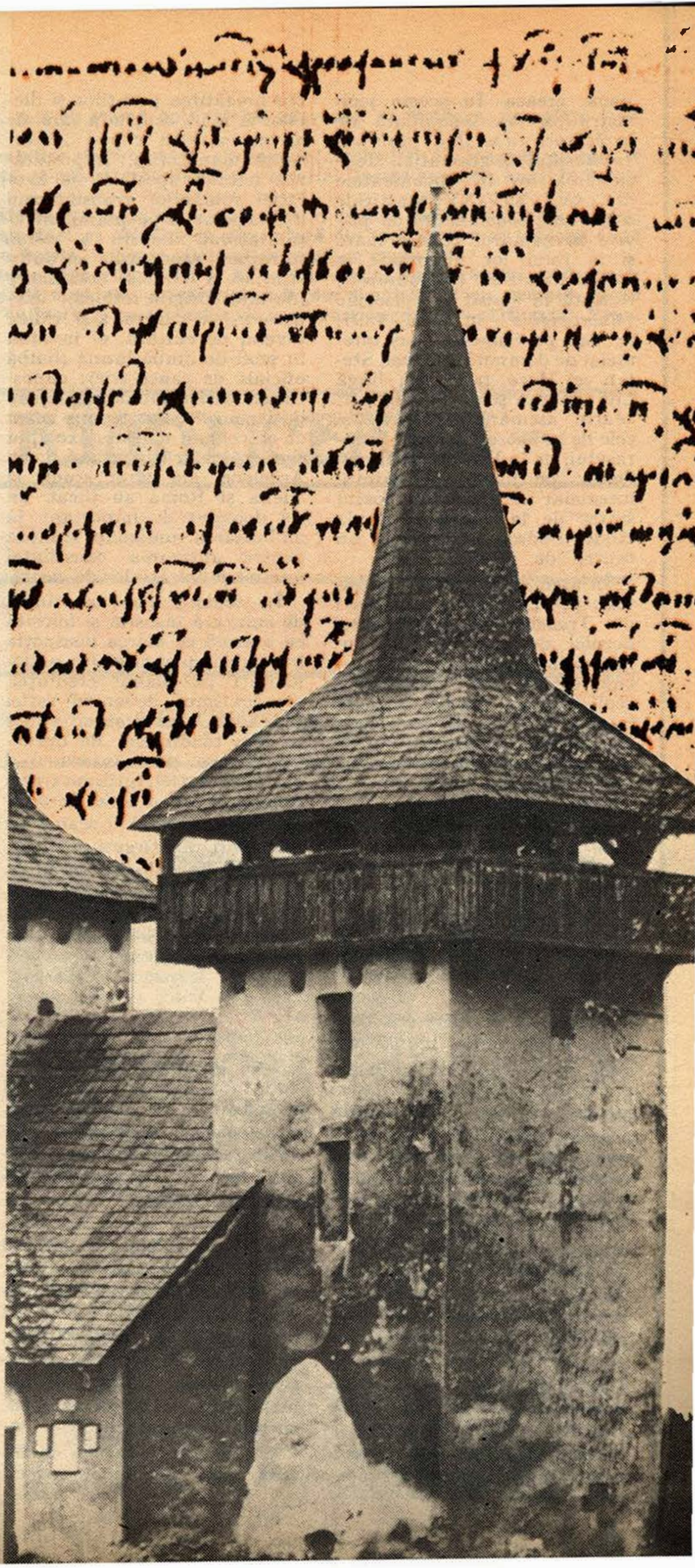

Scrisoarea adresată de Neacșu din Cîmpulung, județului brașovean Hans Begner, în anul 1521 (sus); construcție cnezială din Gărășada — Țara Hațegului (jos)

vona, greaca. În aceste școli instruirea era îndeplinită de învățători *(dascăli)*, profesori *(nastavnici)* și gramatici. Menționarea lor în documentele din sec. XIV-XV constituie o dovadă concludentă cu privire la numărul relativ mare și la rolul lor însemnat: la mănăstirea Peri (Maramureș), ridicată la statut de episcopie *(stavropighie)* în anul 1391, la Vad pe Someș, lăcaș întemeiat de domnul Moldovei, Ștefan cel Mare, la Feleac, lîngă Cluj, fiinţau școli de caligrafi; centre asemănătoare erau și cele de la Scorei în Țara Făgărașului, de la Prislop, în Hunedoara, pe lîngă așezămîntul întemeiat de Nicodim fostul stareț de la Tismana, de la Hodoș-Bodrog, unde fiinţa un centru de miniaturistică.

În asemenea școli se pregăteau preoții satelor românești din Transilvania și alți tineri dornici de învățătură. În unele dintre aceste centre — cum era la Peri — existau și școli pentru limba slavonă unde se învățau, de asemenea, elemente de filosofie și logică, așa cum o dovedesc o seamă de manuscrise.

În această școală, mai bine organizată, superioară celorlalte școli mănăstirești, se vor fi tradus cele dintîi texte în limba română — textele rotacizante de la sfîrșitul sec. XV și începutul celui următor: *Psaltirea scheiană*, *Codicele voronețean*, *Psaltirea Hurmuzachi*.

Școala de la Peri era condusă de egumenul mănăstirii, care în documentele oficiale era numit *graeci fideli profesor*, adică „profesor de credința greacă [ortodoxă]". Mănăstirea avea și o tipografie în care s-au tipărit cărți în limba română. Tot aici s-a scris, foarte probabil, la sfîrșitul sec. XV, și cronica familiei Dragfi (sau a Drăgoșeștilor, mănăstirea de la Peri fiind, cum se știe, ctitorie a urmașilor lui Dragoș vodă, Sas și Balc), cronică cunoscută sub numele de *Chronicon Dubnicense*, după numele localității cehoslovace Dubnic, unde s-a păstrat.

Tot în Maramureș exista o școală româno-slavonă pentru pregătirea preoților și diecilor la Ieud, centru în care, de asemenea, s-au copiat importante manuscrise. Împrejurările istorice speciale ale evoluției românilor transilvăneni s-a răsfrînt și pe planul învățămîntului. Pentru a putea întreține raporturile cu autoritățile și clasele dominante (de altă origine etnică), dar, desigur, și pentru a-și ridica nivelul de cultură, ei învățau în școli de limbă latină (limbă oficială de cancelarie); cunoștințele astfel dobîndite slujeau deci cauzei celor de un neam cu ei, cel mai sugestiv exemplu fiind cel al cărturarilor Școlii Ardelene, ale căror studii la Viena și Roma au jucat un rol deosebit de important în mobilizarea românilor la lupta pentru afirmarea conștiinței originii și unității lor de neam.

În schimb slavona, limbă de cult, era însușită și folosită ca o armă ce marca distincția între români și celelalte naționalități pe planul credinței, ortodoxismul devenind astfel o citadelă a rezistenței etnice în fața tendințelor de deznaționalizare prin intermediul graiului. Astfel, întîlnim tineri români și într-o serie de școli existente pe lîngă o seamă de mănăstiri din tîrguri și orașe, conduse de călugări catolici: la Cluj-Mănăștur, Alba Iulia, Tîrgu Mureș, Hațeg, Hunedoara, Șimleu Silvaniei — toate din sec. XII-XIV.

Un student la Bobîlna

Dar învățămîntul s-a dezvoltat nu numai la orașe. El a apărut și în mediul rural, unde găsim menționați atît elevi *(scolares)*, cît și învățătorii lor *(scolastici)*. Această școlarizare sătească explică numărul relativ mare de dieci, chiar între iobagi, la sfîrșitul sec. XV și începutul sec. XVI, ce răspîndeau scrisul în mediul țărănesc, unde au format un număr de „dieci-țărani", care, cunoscînd scrisul și cititul, puteau redacta, în numele sătenilor, cereri, plîngeri, socoteli, chitanțe etc.

Cea mai veche școală cunoscută din documente — prin menționarea casei dascălului *(domus scolaris)* — este cea din comuna Jucu, din apropierea Clujului, pomenită în anul 1332, dar cu certitudine existența ei era mai veche. Contemporane erau școlile din scaunul Orăștiei, atestate documentar la 1334. De asemenea, școala din Slimnic, condusă de un Alexe, notar public și conducător al școlii *(notarius publicus et rector scholarum)* era din aceeași perioadă.

Școlile de acest fel s-au înmulțit considerabil în sec. XV. O conscripție din anul 1500 pentru opt scaune și un district înregistra 80 învățători în tot atîtea sate. În comitatul Cluj se cunosc, în acest veac, școli în zece sate. Putem crede și afirma că numărul școlilor, pe întregul voievodat, se ridica la o cifră de ordinul sutelor. La Covăsînț (Arad) exista se pare o școală mai bine organizată, de vreme ce elevii acesteia îl întîmpinau în anul 1532 pe voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya, cu cîntece de bineventare.

Învățămîntul sătesc în mediul rural nu se rezuma doar la noțiunile de scris și citit. Este semnificativ în această privință faptul că printre conducătorii marii ridicări la luptă de la Bobîlna[1], Ioan, fiul magistratului Iacob din Cluj, învățase la Universitatea din Praga; între conducătorii „cruciaților" lui Gheorghe Doja erau numeroși dieci, dascăli și preoți de țară, unii cu studii la Universitatea din Cracovia.

Documentele probează, așadar, cu limpezime, că în rîndurile populației, în pofida opreliștilor oficialității, învățămîntul ocupa un loc de cinste, atît cel slavon, necesar continuității cultului ortodox românesc, cît și în limba latină, necesar în multiple relații: sociale, economice, politice.

(Continuare în p. 17)

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1989.

„Bucură-te patrie a Daciei, mai cu seamă noi, vlahii împreună cu Moldova, domniate [stăpîniri] dacice...

Patrie, nume dulce ca o amintire strămoşească, clironomie [moştenire] din început, cu care se uneşte inima! Întreci orice dorinţă, şi-mi eşti totdeauna în memorie! Doresc bunurile lumii în Patrie şi în neamul meu...

Lucrul cel mai desfătător este Patria, decît tot celălalt pămînt străin. Dacă se întîmplă să mori este mai plăcut în Patrie, căci este dureros oricui a se sfîrşi afară din ţara sa şi a se îngropa după moarte în pămînt străin... Cine, o Patrie, te poate lăuda şi cînta cît se cuvine?"

Astfel scria, la cumpăna dintre veacurile XVIII şi XIX, mărturisindu-şi fierbintea sa dragoste de patrie, de pămînturile strămoşeşti, dînd glas mîndriei de a fi „dac şi patriot şi cu neamul, şi cu limba, şi cu inima, şi cu zelul, şi cu fapta, şi cu ostenelile, şi cu sudori necruţate", cărturarul Naum Rîmniceanu.

NAUM RÎMNICEANU –

„MÎNDRIA DE A FI PATRIOT DAC"

Prof. univ. dr. I.C. CHIŢIMIA

Inteligenţă vie, nesăţioasă de informare şi educaţie, Naum Rîmniceanu, deşi provenea din popor şi n-a avut posibilitatea să urmeze şcoli înalte, şi-a însuşit prin propriile-i strădanii o bogată cultură, ajungînd să stăpînească bine limbile elină şi neogreacă, latină şi slavonă. Cercetător pasionat al trecutului, el a adunat continuu ştiri istorice, mai cu seamă despre români, referindu-se direct sau indirect la izvoare antice, bizantine, medieval-umaniste ori vechi cronici româneşti. A studiat scrierile geografului grec Strabon (Stravon, cum notează el), ale lui Cassius Dio, cu a sa *Istorie romană* (în elină), ale lui Suidas (sec. X), cu al său *Lexicon* în greceşte, cuprinzînd multe informaţii din diferite ştiinţe şi biografii istorico-literare. A cercetat, de asemenea, operele unor istorici bizantini precum Nichefor Gregoras, Zonaras, Nichita Honiatul (Choniates), cunoscînd totodată şi scrierile unor umanişti ca Bonfinius, Laurenţiu Toppeltin sau lucrările unor învăţaţi eleni, între care *Geografia veche şi nouă*, tipărită la Veneţia în 1788 de Meletios de Atena. În scrierile sale a folosit şi izvoare interne, îndeosebi *Letopiseţul Cantacuzinesc*, *Istoria Ţării Româneşti* de Mihai Cantacuzino, o *Cronologie* a Transilvaniei etc. Era la curent, de asemenea, cu operele lui Miron Costin („istornicul Moldovei", cum îl denumeşte), cu ale lui Nicolae Costin[1] sau ale „prea mult învăţatului domn Ianache Văcărescu[2], velvist[ier]".

În satul părinţilor

Naum Rîmniceanu s-a născut în familia unui protopop ardelean, refugiat din satul Jivna (actualul Jina) de lîngă Sibiu în Ţara Românească, din cauza împilărilor religioase din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740-1780). A văzut deci lumina zilei în satul Corbi de pe Rîul Doamnei, din Argeş, în urmă cu 225 ani, la 27 noiembrie 1764. De la vîrsta de şase ani a fost dat la şcoală la Bucureşti, unde a învăţat carte românească şi grecească. Cînd avea 12 ani, arhimandritul Filaret al Mitropoliei Ungro-Vlahiei l-a luat pe lîngă dînsul, fiindu-i protector şi îndrumător. Cînd Filaret a fost numit episcop de Rîmnic, Naum l-a urmat, fiind hirotonisit diacon, la vîrsta de 15 ani. După unele informaţii, în 1789 ar fi fost luat prizonier de către austrieci, în timpul războiului ruso-austro-turc şi dus la Kanija Mare (Nagy Kanizsa, azi în R.P. Ungară).

Dintr-o însemnare autografă pe un manuscris păstrat la Biblioteca Academiei R.S. România, aflăm însă că în timpul conflictului Naum Rîmniceanu s-a refugiat de la mănăstirea Hurezi în Transilvania. „La leatul 1788, scrie el, începîndu-se răzmeriţa turcilor cu muscalii şi cu nemţii, în zilele lui Neculai vodă Mavroghieni ca unul ce eram din episcopia Rîmnicului, aflîndu-mă eu pes-

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1987; 8/1988.

te Olt și spaimă făcîndu-se de robie și tăiere, căci nemții se pogorîse în județul Gorjului cu lagărul, adică urdia [tabăra], unde se și biruise turcii odată și de două ori. Dintr-această pricină mulți boieri și egumeni de peste Olt au fugit la Sibiu, între care m-am numărat și eu".

În Transilvania, a vizitat satul părinților săi, Jivna, apoi vechea mănăstire Hodoș-Bodrog (întemeiată în sec. XII) de lîngă Arad și, după o peregrinare prin mai multe localități, s-a oprit, în 1791, la Lipova. N-a putut rămîne totuși multă vreme în aceste părți, pentru că în 1793 s-a emis un act imperial prin care călugării refugiați din Țara Românească erau obligați să părăsească Imperiul habsburgic.

A revenit la Rîmnic, aflîndu-se din nou, o vreme, în serviciul episcopiei. Pe urmă s-a îndreptat spre Buzău, unde a intrat în slujba episcopului Constandie, care l-a făcut protosinghel în 1802. Nu și-a întrerupt preocupările cărturărești, urmînd cursurile Academiei domnești din București și fiind profesor în familiile unor boieri. În 1814 era cîntăreț la o biserică din Șelari, iar la 1818 se afla ca dascăl la o școală din Ploiești, unde a rămas pînă în 1821, în timpul „zaverei" lui Tudor Vladimirescu. În 1833 s-a retras ca monah la mănăstirea Cernica — unul dintre marile centre monahale din preajma Bucureștilor, cu o vie activitate culturală. Aici se pare, și-a redactat cea mai mare parte din scrierile sale. S-a stins din viață în 1839.

Limba dacilor, celor de acum

Naum Rîmniceanu a citit mult, a adunat multe știri și informații referitoare la istoria poporului nostru și la fapte și personalități din trecutul altor popoare, a scris mult, în proză și versuri, în limba română și în greceşte. Cum se întîmpla adesea în vremea sa, nu a apucat să-și vadă nici una dintre scrieri tipărite. *Plîngerea și tînguirea Valahiei asupra nemulțumirii streinilor ce au derăpănat-o*, ce i-a fost atribuită multă vreme, a apărut nesemnată la Buda în 1825 și se pare că este, de fapt, a lui Barbu Paris Mumuleanu. O parte din opera sa a fost editată la sfîrșitul secolului trecut de C. Erbiceanu, care i-a închinat și o evocare biografică (*Viața și activitatea literară a protosinghelului Naum Rîmniceanu*, București, 1900).

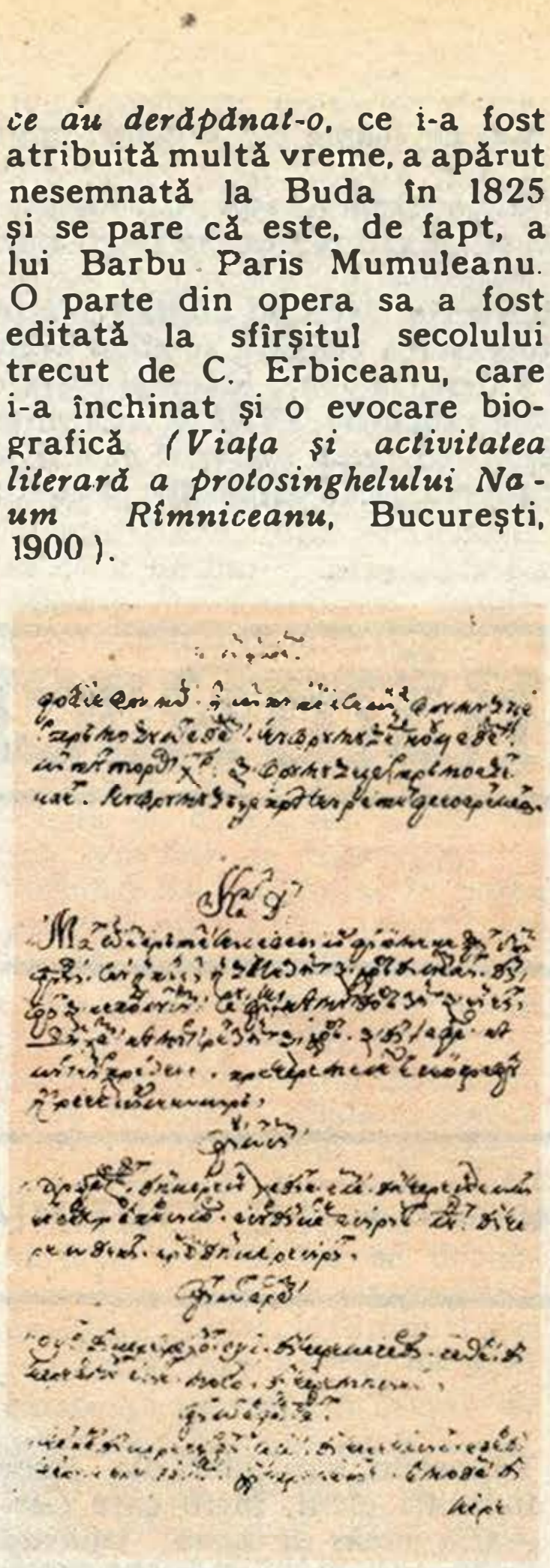

Pagină din manuscrisul unei lucrări de Naum Rîmniceanu, Catagrafie de istoria Țării Românești, păstrată în colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. România

Între scrierile lui Naum Rîmniceanu, demnă de reținut este, în primul rînd, *Hronologia domnilor Țării Românești*, lucrare istoriografică de tipul vechilor cronografe[1], cuprinzînd relatarea evenimentelor „de la facerea lumii" și pînă în vremea sa. El este, de asemenea, autorul unei încercări de istorie, *Despre originea românilor* scrisă sub influența cărturarilor iluminiști Clain, Maior, Șincai etc. Spre deosebire de aceștia, care absolutizau preponderența elementului roman în constituirea poporului român, Rîmniceanu a acordat o atenție constantă dacilor, despre care scrie: „Foarte bravi erau dacii în războaiele cu romanii, dar s-au învins de armele cezarului Traian. Dacii romanizează, romanii „dacizează".

Originea dacilor, notează el, „este de la împrăștierea popoarelor", subliniind prin aceasta permanența autohtonilor pe pămînturile carpato-danubiano-pontice. Cunoscînd limbile clasice, Naum Rîmniceanu face constatarea (însoțită cu exemple) că limba română este mult mai apropiată de latină, decît neogreaca de elină.

El observă, de asemenea, că limba română, „limba dacilor, celor de acum", a împrumutat elemente și de la alte popoare cu care românii au avut contacte de-a lungul timpului. Subliniază, de asemenea, caracterul ei unitar și se ridică împotriva „bîrfitorilor" neamului românesc, arătînd că însăși limba este dovada faptului că românii „n-au lipsit [părăsit] din strămoșeasca noastră patrie stăpînind-o, nici va lipsi de a sta împotriva tuturor vrăjmașilor pînă cînd va sta lumea".

Subliniind permanența de locuire în vatra străbună, Naum Rîmniceanu aduce un cald omagiu tuturor acelor care, generații după generații, au trăit și apărat patria. „O — exclamă el —, patrioții noștrii niciodată n-au ieșit din hotarele patriei noastre, Dachiei, carea din Marea Neagră începîndu-se, precum am arătat, și pînă în apa Tisa întinzîndu-se, coprinde în mijlocul acestei părți Transilvania, Banatul, ținuturile Craiovei, Țara Românească și Moldova".

Lauda Patriei

Subliniind originalitatea viziunii lui Naum Rîmniceanu asupra istoriei vechi a românilor, în care acorda o binemeritată atenție dacilor, Șt. Bezdechi — care în 1944 i-a publicat prima parte din *Cronica inedită de la Blaj* — scria în studiul *Protosinghelul Naum Rîmniceanu despre originea neamului și limbii noastre*, tipărit în revista *Transilvania*, nr. 3-4/1943: „Demn de relevat e faptul că, deși are admirație pentru învățatul Maior,

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1986.

el [Naum], parcă în opoziție tot mai crescîndă cu corifeul latinist, accentuează mereu ceea ce s-ar putea numi «dacismul» său, fie că e vorba de originea neamului, fie că e vorba de a limbii. Nu degeaba își zice el undeva: «Ca sincer fiu al Daciei»".

Ilustrativ pentru gîndirea sa avansată în cadrul epocii este și felul în care Rîmniceanu concepe patria, ca un întreg alcătuit din toate clasele și păturile societății: „Clasele pînă la negocianți și societățile meseriașilor o constituiesc împreună cu soldații și ceilalți servitori și împreună cu aceștia mulțimea țăranilor pînă la păzitorul de animale. Lauda Patriei sînt toți, fiecare în partea sa".

El evidențiază, de asemenea, necesitatea conlucrării tuturor pentru unitatea și progresul țării. „Ah! Dachie, Dachie! — exclamă el cu patetism cronicăresc ce ni-l amintește pe un Neculce. Fiii tăi plîng și suspină, ca un pom ce îngrădire n-are, cine trece pe cale rupe și te lasă jale! Frați boieri simbatrioți [patrioți]! Iubiți-vă de acum înainte, fiți împreună însoțiți să punem în lucrare folosurile Patriei ce lipsesc! Să fugă pisma unul asupra altuia. Ci de acum înainte să ne iubim precum mai înainte am fost".

Între scrierile sale — care includ și traduceri — se mai află un *Cronograf grecesc de la 1768 la 1810*, iar o alta, *Istoricul zaverei în Valahia*, este consacrată evenimentelor din timpul revoluției lui Tudor Vladimirescu, care „s-a străduit pentru dreptățile patriei".

Spirit cultivat, informat, patriot, Naum Rîmniceanu probează preocupările cărturărești în țările române, existente la cumpăna secolelor XVIII și XIX nu numai în rîndurile claselor din elita societății, ci și la cei din marea masă a poporului, unul dintre aceștia fiind și Naum Rîmniceanu, a cărui operă — prețuită și de N. Bălcescu — cuprindea, după cum remarca tot Șt. Bezdechi, „o serie de observații și idei cu totul nouă pentru timpul cînd au fost scrise". ■

CONTINUITATE ȘI UNITATE ROMÂNEASCĂ ÎN VOIEVODATUL TRANSILVANIEI

(Urmare din p. 14)

Cantemir avea dreptate

Un loc aparte în cadrul culturii scrise l-a avut limba română, graiul general înțeles de întreaga populație de pe cuprinsul românesc. Nu întîmplător, de altminteri, cel dintîi document scris în românește ce s-a păstrat — scrisoarea lui Neacșu, din anul 1521 — este adresată de un muntean unui sas transilvănean, judele Brașovului, Hans Begner, constituind o dovadă că limba română era vorbită de toți locuitorii Transilvaniei, indiferent de apartenența etnică.

Dar limba română fusese întrebuințată cu mult înainte pentru comunicarea prin intermediul scrisului atît în Transilvania cît și în principatele de peste Carpați. Există numeroase argumente cu privire la răspîndirea scrisului, *în românește*, în diferitele medii sociale în secolele XIV-XV. O românească latinizantă era plîngerea locuitorilor din Remetea Pogănului (Banat) de la 1380. Tratatul dintre Ștefan cel Mare și regele Poloniei, din anul 1485, s-a păstrat în trei exemplare: unul în slavonă și două în latină. Inițial existau însă patru variante. Cunoaștem acest lucru din faptul că pe unul dintre exemplarele latine se află o însemnare care precizează că documentul „a fost tradus în latinește din românește" *(haec inscriptio ex Valachico in latinum versa est)*.

Zece ani mai tîrziu, în 1495, în registrele de socoteli ale orașului Sibiu exista o însemnare, potrivit căreia municipalitatea acestui oraș a dat unui preot român o sumă de bani pentru scrierea unor scrisori „în limba sa". Sînt dovezi care confirmă afirmațiile învățatului domn Dimitrie Cantemir, care scria că pînă la conciliul de la Florența, din 1439, în Moldova s-a scris românește cu litere latine *(ante concilium Florentium, exemplo reliquarum geretinar, qui Romane Sermones suas linguas corrupere, latinis Moldavi utebantur caracteribus)*.

Începuturile scrisului în limba română sînt și o consecință a ridicării unei pături sociale mai înstărite, o nobilime românească de stare mijlocie, provenită din rîndul cnezilor și voievozilor, care și-a păstrat conștiința de neam și care, de aceea, promova limba română — vorbită și, de asemenea, scrisă — în locul limbilor sacre, oficiale: slavona și latina. Acest fenomen este vizibil în Maramureș, ca și în Hațeg, în Banat și Zarand, în Bihor și Făgăraș — pe întreg cuprinsul voievodatului Transilvaniei, accentuat cu deosebire în sec. XV-XVI, cînd, prin rostul lor militar în luptele antiotomane, păturile respective au jucat un rol politic important.

Reflectînd cunoașterea limbii literare române învățată în școli, umanistul italian Flavio Biondo scria în anul 1453 regelui Siciliei Alfonso, că „dacii ripensi sau valahii [românii] își proclamă ca o onoare și se mîndresc cu originea lor, se vede din vorbirea lor, în așa chip încît cele rostite de ei după obiceiul neamului lor aveau o mireasmă de limbă latină țărănească".

Cu puternice rădăcini populare, avîndu-și obîrșia în viețuirea neîntreruptă a românilor în vatra strămoșească, cu active focare ce au păstrat vie conștiința unității și apartenenței de neam, cultura românilor transilvăneni a reprezentat un puternic factor în viața locuitorilor majoritari ai acestui voievodat, parte inseparabilă — așa cum avea s-o demonstreze evoluția istorică — a patriei române de azi ■

„ŢĂRILE ACESTEA ALE VECHII DACII"

VICTOR TIMARIU

„Cele mai plăcute ştiinţe mi-au fost istoria patriei şi, în acestea, istoria mai ales a naţiunii române". Autorul acestei mărturisiri era Alexandru Sterca-Şuluţiu, personalitate marcantă a vieţii culturale şi politice a românilor transilvăneni din prima jumătate a veacului trecut, participant la revoluţia de la 1848 şi unul dintre conducătorii spirituali ai românilor transilvăneni, dată fiind demnitatea sa de episcop de Blaj.

„Încă din tinereţele mele auzind de la părinţii mei, şi de la alţi oameni înţelepţi multe jalbe pentru asuprirea naţiunii române..., auzind că românii nu primesc, dar de se şi primesc cîte unul la dregătorii publice şi la măiestrii [meserii] foarte anevoie se primesc, înţelegînd mai încolo că naţiunea noastră fiind de două ori aşa de numeroasă în Ardeal de cum sînt toate celelalte naţiuni laolaltă socotite", Al. Sterca-Şuluţiu şi-a dat seama că istoria putea deveni o armă preţioasă de afirmare a drepturilor românilor transilvăneni.

Şi era firesc să gîndească astfel. Născut în anul 1794 la Abrud, a crescut într-un climat în care amintirea marii ridicări la luptă a românilor transilvăneni sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan stăruia vie în memoria locuitorilor Apusenilor, ca, de altfel, a tuturor românilor. Acest eveniment i-a inspirat, de altminteri, *Istoria Horii şi a poporului român din Munţii Apuseni ai Ardealului*, scriere ce constituia, totodată, cea dintîi lucrare consacrată de un român evenimentelor din 1784-1785. Deşi, asemenea celorlalte lucrări ale lui Al. Sterca-Şuluţiu, această scriere nu a văzut lumina tiparului, totuşi ea a cunoscut o largă răspîndire între cărturarii vremii, datorită numeroaselor copii în care a circulat, una dintre ele, în limba latină, făcută de un alt cărturar de seamă, Ioan Micu Moldovan, păstrîndu-se în fondurile Arhivelor Statului din Cluj-Napoca.

Revoluţionar paşoptist şi cărturar patriot: Alexandru Sterca-Şuluţiu

Istoria Horii... n-a fost prima lucrare istorică a lui Al. Sterca-Şuluţiu. Înaintea ei mai realizase un studiu privitor la cauzele trecerii armenilor din Moldova în Transilvania şi, în 1854, *O serioasă cău-tare în trecutul şi viitorul naţiunii române din punctul de vedere al religiunii sale*. Scrisă în împrejurările politice deosebit de complexe prilejuite de redeschiderea chestiunii orientale prin izbucnirea Războiului Crimeei (1853-1856), lucrarea, precedată de o *Prefaţiune*, are două părţi distincte: una referitoare la trecutul naţiunii române şi o a doua consacrată perspectivelor ei de viitor. Naţiunea română — precizează autorul în această introducere — deşi majoritară în Transilvania, era lipsită de drepturi politice, supusă opresiunii naţionale şi sociale. Martor al acestei situaţii, Al. Sterca-Şuluţiu, consemnează că de timpuriu în sufletul său a încolţit dorinţa arzătoare „de a cunoaşte cauza de unde vin atîtea nevoi asupra românului". Dragostea faţă de naţiunea română l-a determinat deci să se străduiască să cerceteze cauzele ce generaseră această situaţie, dorinţă ce a căpătat contur în timpul studiilor, cînd a intrat în contact cu operele mai multor autori români şi străini şi prin discuţii cu „mulţi oameni vrednici străini, în cunoştinţe de stat îmbogăţiţi".

Autorul se arată indignat de felul defăimător în care istoria românilor era prezentată în lucrările unor istorici străini, în vreme ce autorii români nu aveau acces la sursele de informare: „Toate actele şi arhivele publice... au fost [pentru ei] cu cătuşi şi obezi mari încuiate". Subliniază migăloasa adunare de izvoare istorice de către Gheorghe Şincai, Samuil Micu, Petru Maior ce au îngăduit reconstituirea tabloului istoriei

românești. Pe acest fundament a pornit și el la scrierea istoriei românilor „de cîndu au părăsit legiunile romane Dacia, în mîna barbarilor, pînă la [1]849".

De la început, Șuluțiu relevă unitatea și continuitatea românilor de pe întreg spațiul românesc. Cele trei provincii sînt „țările aceste a vechii Dacii". Năvălirile neamurilor migratoare au reprezentat un fenomen trecător, care nu a schimbat prea mult structura demografică. O dată cu apariția unor state vecine puternice, românii au ajuns ținta expansiunii și intereselor lor. Și atunci cînd expansiunea otomană devenise extrem de presantă pentru principate, care erau un zid în calea înaintării Islamului spre Europa Centrală, în loc să fie ajutate de regii Ungariei sau Poloniei, „aceștia își băteau capul cum să subjuge pe români".

Autorul insistă, de asemenea, asupra efectelor grave pe care le-a avut instaurarea dominației regatului Ungariei asupra Transilvaniei și îndeosebi sistemul legislativ impus de stăpînitori. Prin *Tripartitumul* lui Verbőczi din 1517, românii — afirmă Al. Sterca-Șuluțiu — au fost aduși la condiția de robi legați de pămînt *(glebo adscriptus)*. Această situație s-a înrăutățit și mai mult în veacul XVII, prin noile legiuiri, *Approbatae Constitutiones* (1653) și *Compilatae Constitutiones* (1669), făcute — spune el — „spre robirea persoanelor și batjocorirea națiunei și religiunei românilor".

Speranța românilor în îmbunătățirea soartei lor după instaurarea stăpînirii austriece — 1691 — s-a spulberat pe parcurs, deoarece demnitarii austrieci s-au dovedit mai apropiați de celelalte „națiuni", decît de români.

Mișcarea Supplexului, începută de Ioan Inochentie Micu în anul 1744 este privită, în aceste condiții, ca un început de redeșteptare națională, un prim pas în lupta de emancipare a românilor, luptă căreia evenimentele din 1848-1849, la care a luat parte, i-au dat un nou impuls.

Cu multe exemple din trecut, Alexandru Sterca-Șuluțiu demonstrează că între Transilvania și principatele extracarpatice au existat dintotdeauna strînse legături, deoarece atît în Transilvania, cît și în Bucovina „iaste din elementul român un număr așa de mare, precum și în Principate", deci „trebuie cu mai mare dreptate să zicem că Ardealul e tot posesiunea Principatelor românești". Ideea unității celor trei provincii istorice românești într-un singur stat constituie, de altfel, tema centrală a celei de-a doua părți a lucrării la care ne referim, consacrată prezentului și viitorului națiunii române.

Cum precizam, *Prefacțiunea* lucrării poartă data 3 februarie 1854. A fost scrisă, așadar, în plină desfășurare a Războiului Crimeei, autorul socotind că evenimentul reprezintă un moment potrivit ca marile puteri să ia în discuție situația principatelor; el se arată nemulțumit de atitudinea indiferentă față de români a Angliei și Franței, care nu erau dispuse să asculte dolean țele acestora, făcînd doar promisiuni pe care autorul le compară „cu florile frumoase ale unor pomi care înfloresc mereu, dar nu dau rod". El preconiza unirea celor două principate de peste Carpați într-un stat puternic românesc — o primă parte dintr-o acțiune unificatoare mai largă ce trebuia să cuprindă, în cele din urmă, și Transilvania, precum și celelalte pămînturi românești aflate sub stăpînirea străină. Era, după cum au arătat-o evenimentele, o atentă analiză a situației și perspectivelor țărilor române: peste numai cinci ani, unirea principatelor va fi fapt împlinit, iar Marea Unire din 1918, va desăvîrși năzuințele poporului nostru pe care autorul, asemeni tuturor luptătorilor pentru drepturile naționale ale românilor le-a considerat a fi primordiale. ■

ROMÂNIA ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Este titlul recentei monografii apărută în Editura militară, sub egida Comisiei Române de Istorie Militară și a Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară. Ampla lucrare a fost elaborată sub îndrumarea unei Comisii de coordonare compusă din: academician *Ștefan Pascu*, general-locotenent dr. *Ilie Ceaușescu* (coordonator principal), conf. univ. dr. *Mircea Mușat*, conf. univ. dr. *Ion Ardeleanu*, colonel dr. *Gheorghe Tudor*, colonel dr. *Gheorghe Arădăvoaice*, colonel dr. *Vasile Mocanu*, colonel dr. *Constantin Toderașcu*, maior dr. *Mihail E. Ionescu* și maior dr. *Ioan Talpeș*. Întregul material a fost structurat în trei volume: *Statul național unitar român în perioada 1919-1939. Impactul declanșării celui de-al doilea război mondial asupra României. Lupta poporului român pentru recucerirea independenței și suveranității naționale*, vol. I; *Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944*, vol. II și *Eliberarea părții de nord-vest a țării de sub ocupația horthysto-hitleristă. Participarea României la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei. Evoluția României în primii ani postbelici*, vol. III. Cele peste 1 760 pagini ale primei monografii istorice consacrată României în anii marii conflagrații a secolului XX, reunesc efortul științific al unui larg colectiv de autori, impunîndu-se atenției specialiștilor, dar și marelui public prin bogăția materialului documentar utilizat, în mare măsură inedit, prin claritatea expunerii și prin noile direcții de investigare și interpretare a unor momente importante din trecutul luptelor pentru libertatea și independența poporului român.

ZHANG HENG: DESCIFRÎND TAINELE ARTEI ŞI ŞTIINŢEI

Dr. ANA BUDURA

La 1 octombrie, marele popor chinez sărbătoreşte cea de-a 40-a aniversare a proclamării Republicii Populare Chineze, moment de însemnătate istorică ce a marcat triumful luptei sale conduse de Partidul Comunist Chinez pentru înlăturarea orînduirii feudale, pentru eliberarea de sub dominaţia colonială şi redobîndirea independenţei şi suveranităţii naţionale, inaugurînd epoca unor profunde prefaceri revoluţionare în societatea chineză. Eveniment politic cu semnificaţie majoră în istoria universală, proclamarea Republicii Populare Chineze a deschis totodată accesul sutelor de milioane de oameni spre comorile unei arte şi culturi multimilenare, punînd, de asemenea, în valoare tradiţiile ştiinţei din această mare ţară.

După ce în iulie 1969 avusese loc aselenizarea navei cosmice americane „Apollo 11", cînd primul om a păşit pe lună, în 1970 un crater de pe suprafaţa satelitului natural al Terrei primea numele lui Zhang Heng. Şapte ani mai tîrziu, o mică planetă din sistemul solar, catalogată sub numărul 1 802, era şi ea „botezată" tot Zhang Heng. Despre cine era vorba?

Cunoştinţe noi = mari bucurii

Întunericul învăluie încet capitala imperiului chinez Han. Negustorii îşi adună mărfurile de pe tarabe, meşteşugarii îşi depun uneltele, funcţionarii din turnurile de observare şi dirijare a activităţii comerciale şi a circulaţiei în marele oraş se pregătesc să-şi părăsească posturile. Luminile din palate şi curţile oamenilor de rînd se aprind una cîte una. Mai apoi îşi încep rondul paznicii de noapte, anunţînd, la intervale regulate, trecerea vremii. La acea oră, o figură zveltă îşi îndreaptă paşii spre poarta de sud a oraşului, unde se află Observatorul astronomic, construit în urmă cu o sută de ani. Urcă în fugă treptele spre platforma superioară şi, de la înălţimea de 30 metri, cuprinde cu privirea oraşul ce se întinde la picioarele lui, apoi se uită spre bolta cerească fără de margini, pe care strălucesc mii de stele. Ar fi vrut parcă să-şi ia zborul pentru a pătrunde tainele universului şi a spulbera misterul ce-l învăluie de veacuri.

Este Zhang Heng, proaspăt numitul *taishiling* (mare astrolog şi istoriograf al Curţii imperiale), care şi-a cucerit prin perseverenţă şi muncă asiduă poziţia de cel mai învăţat om al vremii. În *Istoria dinastiei Han posterior*, se afirmă despre el că, „deşi talentul său a fost superior celor al contemporanilor săi, el nu a manifestat îngîmfare, a fost cumpătat la vorbă şi reţinut în comportare; nu a rîvnit niciodată la posturi mari şi înavuţire".

Răsfoind filele acestei cronici, aflăm că Zhang Heng, numit şi Pingzi, s-a născut în anul 78 e.n. şi a copilărit în prefectura Nanyang. Zona excela în peisaje încîntătoare, avea un sol roditor şi era locuită de oameni harnici, întreprinzători şi inventivi. Sediul administrativ al prefecturii, oraşul Wan, rivaliza cu Changan (vechea capitală) şi cu Luoyang (noua capitală). După ce s-a proclamat împărat, Liu Xiu (vezi caseta din p. 22) a acordat acestei regiuni o atenţie deosebită; în primul rînd, a avut grijă ca, la conducerea ei să fie numiţi dregători capabili şi cinstiţi. Printre aceştia s-a remarcat prefectul Du Shi, un inventator priceput, care a asigurat o dezvoltare remarcabilă agriculturii şi prelucrării metalelor, prin folosirea în producţie a unor agregate acţionate de puterea apei, construite chiar de el.

Copilul Zhang Heng a petrecut multe ore în faţa acestor maşinării, urmărind cu interes mecanismul lor de funcţionare şi amuzîndu-se cum energia produsă de apă era transmisă, prin pîrghii, biele şi roţi dinţate, la foalele furnalelor sau cum urca apa pe colinele terasate. În casa natală, el a parcurs cărţile clasice obligatorii şi şi-a îmbogăţit sufletul cu operele unor mari poeţi. După aceea, adolescentul „Heng, cu vădite inclinaţii spre literatură", nu a căutat să obţină recomandări pentru a putea intra la Academia imperială, pașas necesar ascensiunii pe scara ierarhiei dregătoreşti, ci „s-a îndreptat spre regiunea Sanlu" din jurul vechii capitale Changan, pentru a se perfecţiona în scrierea poemului narativ „fu", gen literar foarte apreciat în acea vreme. A petrecut acolo trei

ani, vizitînd vestigiile istoriei, splendorile acum decăzute ale fostei capitale, studiind şi exersîndu-şi talentul literar. În anul 95, a pornit spre Luoyang. Capitala dinastiei Han de răsărit l-a uimit prin splendoarea şi viaţa ei academică. A ascultat expuneri, a participat la dezbateri şi a studiat cu perseverenţă. După aproximativ cinci ani a ajuns „să stăpînească *Cele cinci cărţi clasice*[1] şi în *Cele şase arte*[2]", în timp ce unui absolvent al Academiei imperiale i se cerea să fie „versat" doar într-una din cele cinci cărţi clasice şi într-una din cele şase arte.

Tînărul Zhang Heng „considera o ruşine să nu ştie ceva, iar orice lucru nou aflat îi producea o bucurie de nedescris", afirmă despre el bunul său prieten, Cui Yuan. Mintea lui iscoditoare absorbea cu nesaţ cunoştinţele de astronomie, geografie, matematică, arta de a calcula calendarul; el „excela în toate", scrie acelaşi Cui Yuan.

Poezie + geografie

Dorul de a-şi revedea meleagurile natale l-a determinat pe Zhang Heng să accepte postul de secretar al prefectului de Nanyang. Priceput şi eficient în rezolvarea îndatoririlor ce-i reveneau în această calitate, dispunea de suficient timp pentru a se consacra scrierii poeziilor şi cercetărilor ştiinţifice. În acei ani a creat poeme care au ridicat pe o nouă treaptă formele poetice tradiţionale, exercitînd o imensă influenţă asupra literaturii chineze. Opera sa capitală, elaborată în această perioadă, rămîne poemul narativ *Er jing fu* (Cîntec pentru cele două capitale), rod al unei îndelungate acumulări în timpul anilor petrecuţi la Changan şi Luoyang şi al unei anevoioase munci, asemuite cu cea a bijutierilor. Compus din 10 000 ideograme, poemul este o nestemată a genului, constituind un model pentru generaţiile viitoare de poeţi.

Fidel crezului său de viaţă, în anul 108 e.n. Zhang Heng a refuzat două oferte deosebit de avantajoase, care i-ar fi putut deschide posibilităţi certe de a urca pe scara ierarhiei. A preferat însă să se întoarcă în satul său natal. A petrecut acolo trei ani fertili pentru formarea sa ca om de ştiinţă. A citit, analizat şi adnotat cartea filosofului Yang Xiong *Taixuan jing* (Cartea marelui necunoscut), din care şi-a însuşit cu precădere elementele materialiste şi ateiste ale sistemului dualist al acestuia, metodologia sa dialectică de cercetare a lumii înconjurătoare, precum şi cunoştinţele de astronomie, de calculare a calendarului şi cele referitoare la fenomenele naturii.

Studierea acestei lucrări l-a determinat să renunţe la preocupările sale de poet şi să-şi orienteze cercetările spre noi domenii. Atenţia i s-a îndreptat spre gîndirea filosofului antichităţii Mo Zi (cca. 479-381 î.e.n.). Zhang Heng a parcurs cu nesaţ *Mo jing* (Cartea lui Mo Zi), o lucrare elaborată de discipolii acestuia, în care a găsit sintetizate rezultatele cercetărilor efectuate de Mo Zi în domeniile teoriei cunoaşterii, logicii, ştiinţelor economice, ştiinţelor naturii, luînd astfel cunoştinţă de primele însemnări chineze de geometrie, mecanică şi optică.

La fel de pasionat s-a preocupat de geografie. Rezultatul acestei activităţi s-a concretizat în elaborarea unei hărţi în relief a Chinei. Din *Lidai minghua ji* (Catalogul picturilor de seamă realizate de-a lungul veacurilor), întocmit în timpul dinastiei Tang (618-907), aflăm că aceasta nu era doar o hartă pe care fuseseră însemnate cu mare precizie toate formele de relief, ci o adevărată operă de artă. Ceea ce l-a îndreptăţit pe autor să figureze între cei şase maeştri ai penelului din timpul dinastiei Han de răsărit. În scrierile consacrate vieţii şi activităţii sale, se menţionează că Zhang Heng a fost nu numai un pictor foarte prolific, ci şi înzestrat cu o abilitate extraordinară de a picta atît cu mîna, cît şi cu piciorul.

Urmărind să-şi satisfacă doar setea de cunoaştere, Zhang Heng nici nu şi-a dat seama

Primul seismograf din lume şi...

[1] Este vorba despre *Yijing* (Cartea schimbărilor), *Shijing* (Cartea cîntecelor), *Shujing* (Cartea de istorie), *Lijing* (Cartea ceremonialului), *Chungiu* (Analele pr măvara şi toamna).

[2] Cele şase arte erau: *li* — ritualul, *yue* — muzica, *she* — trasul la ţintă cu arcul, *yu* — abilitatea de a manevra carele de luptă, *shu* — caligrafia şi *shu* — matematica.

că faima lui de om de știință depășise de mult meleagurile sale natale. În cercurile iubitorilor de carte se vorbea din ce în ce mai des despre „învățatul din Nanyang", care „știe aproape totul și pentru care nu există lucru necunoscut în lume". Cel care considera o rușine ignoranța într-un domeniu sau altul ajunsese să fie recunoscut drept o somitate în domeniile astronomiei, geografiei, calculării calendarului, picturii, filosofiei, al operelor clasicilor.

Cel mai vechi ceas astronomic chinezesc

Astfel stînd lucrurile, nu a surprins pe nimeni faptul că în al cincilea an de domnie al împăratului An (111 e.n.), în fața porții casei lui Zhang Heng s-a oprit o caretă oficială, trimisă de la curtea imperială. Printr-un decret al suveranului, el era invitat să se prezinte în Capitală, spre a lua în primire postul de *langzhong*, secretar în cadrul Consiliului, însărcinat cu elaborarea documentelor oficiale. Cu vremea, eficiența și corectitudinea în îndeplinirea sarcinilor i-au asigurat lui Zhang Heng o ascensiune rapidă pe scara ierarhică. În mai puțin de doi ani, a devenit prim-secretar al acestui Consiliu, iar în anul 115 e.n. — *taishiling*.

În noua-i funcție, i-a revenit sarcina să observe și să noteze evoluția soarelui, a lunii și a altor corpuri cerești, să urmărească fenomenele meteorologice, să asigure funcționarea instrumentelor muzicale standard, să răspundă de funcționarea Observatorului astronomic, să facă corecțiile necesare în calendar și chiar să calculeze zilele de bun augur. Deși slab remunerat, Zhang Heng era satisfăcut de post, deoarece el îi oferea posibilitatea să-și continue cercetările, să cunoască universul și legile care îl guvernau.

A înțeles că, pentru buna desfășurare a activității sale, trebuie să acorde atenție perfecționării instrumentelor de care dispunea observatorul. După doi ani de muncă asiduă și experimentări repetate, a construit o sferă armilară (hartă a] cerului), compusă dintr-un glob din bronz cu un diametru de 1,3 m, înconjurat de cîteva cercuri și sprijinit pe un piedestal, artistic gravat. Iată cum a explicat el celor curioși părțile componente și modul de funcționare ale acestuia: „Globul mare de bronz simbolizează sfera cerească; pe ea puteți vedea cele 28 constelații zodiacale (chinezești) și alte corpuri cerești. Sfera este înconjurată cu un inel de bronz, care marchează orizontul. Axa care străpunge oblic globul se numește axa cerească și formează un unghi de 36° cu orizontul. Axa cerească intersectează globul în două puncte, polul nord și polul sud. Cercul de bronz este ecliptica și simbolizează traseul pe care îl parcurge soarele într-un an. Acest cerc, numit ecuatorul ceresc, formează cu ecliptica un unghi de 24°. Atît pe ecuatorul ceresc, cît și pe ecliptică sînt însemnate cele 24 perioade ale anului solar, începînd cu solstițiul de iarnă, iar ecliptica se împarte în 365,25 grade, soarele parcurgînd în fiecare zi cîte un grad. Această parte a axei este legată de o clepsidră cu apă, printr-un sistem de roți dințate și, sub acțiunea apei, globul se învîrtește în jurul axei în același ritm cu mișcarea bolții cerești, indicînd astfel exact evoluția fenomenelor astronomice".

Zhang Heng a adus îmbunătățiri aparatului — cel mai vechi ceas astronomic din Chi-

---

La începutul erei noastre, marele imperiu chinez Han era zguduit în toate structurile sale de o criză ce-i punea în pericol existența. Domnia unor împărați-copii, manipulați de curteni vero și, însetați de putere și sfidînd interesele vitale ale statului, aruncase China într-un haos total. Începînd din anul 17 e.n., țărănimea, redusă la starea de cvasisclavie, lovită de calamități și molime, a ales calea luptei. Armata celor din pădurile verzi (Lulin) Armata sprîncenelor roși i(Chimei), Armata cailor de bronz (Tongma) și alte zeci de grupări insurgente au adunat sub steagurile lor milioane de truditori ai pămîntului. Ca urmare a marilor confruntări dintre armatele răsculaților și oștirea imperială, confruntări soldate cu nimicirea unei jumătăți din populația țării și cu mari pierderi de bunuri materiale, s-a pus capăt existenței dinastiei Han de apus (206 î.e.n.-24 e.n.) și dominației uzurpatorului Wang Mang (8-23).

În aceste împrejurări, Liu-Xiu (5 î.e.n.-57 e.n.), un descendent al lui Lui Bang, fondatorul dinastiei Han, a reușit să înfrîngă treptat toate formațiunile adverse, în anul 25 e.n. s-a declarat împărat, stabilindu-și capitala la Luoyang, iar în deceniile următoare a adoptat o serie de măsuri pentru reunificarea statului și înflorirea activității economice. Dinastia întemeiată de el, cu Capitala la est de cea veche, a rămas în istorie ca dinastia Han de răsărit (25-220 e.n.).

Rezultatele măsurilor adoptate de Liu Xiu — vizînd diminuarea puterii clicilor rivale de la Curte, eliberarea și împroprietărirea sclavilor, îngrădirea prin lege a concentrării proprietăților funciare, însănătoșirea sistemului monetar, scutirea de dări a țăranilor, reducerea aparatului de stat, extinderea suprafețelor irigate, generalizarea folosirii în agricultură a uneltelor de fier cu mare randament etc. — s-au concretizat în obținerea unor înalte producții agricole, depășite abia în epoca modernă.

Stabilitatea vieții politice și economice, dezvoltarea agriculturii și a meșteșugurilor au creat condiții pentru înflorirea culturii și științei. În timpul acestei dinastii, au trăit inventatori de valoarea lui Cai Lun (*Magazin istoric*, nr. 10/1985), cel care a perfecționat tehnica de producere a hîrtiei, au lucrat mari medici, agronomi (care au sintetizat în operele lor cuceririle de pînă atunci, ridicînd aceste discipline la un nou nivel de dezvoltare), precum și mari filosofi și poeți.

na, — atașîndu-i, de pildă, un dispozitiv care indica fazele lunii. Supus unei testări minuțioase de către autorități, aparatul a fost declarat tezaur național și păstrat cu mare grijă. Ultima referire la el o găsim în documentele cu privire la instrumentele astronomice, documente editate în timpul dinastiei Song (998-1195). Posteritatea a luat cunoștință de structura și modul de funcționare ale aparatului din lucrările lui Zhang Heng și ale altor savanți. Pe baza acestora, sfera armilară a fost refăcută și încredințată spre păstrare observatoarelor astronomice din Beijing și Nanjing, precum și Muzeului de istorie a Chinei.

Zhang Heng a scris și cîteva lucrări de astronomie, în care a sintetizat concluziile cercetărilor sale științifice. În opera sa fundamentală *Ling Xian* (Legile cerului), a dezvoltat teoria *huntian* (conform căreia bolta cerească, într-o permanentă mișcare, era comparată cu coaja unui ou pe care erau fixate soarele, luna și celelalte corpuri cerești, iar pămîntul — cu gălbenușul de ou) și a afirmat că universul este infinit, iar cerul ce poate fi cuprins cu ochiul — limitat. Luna nu are lumina sa proprie, ci „doar reflectă lumina soarelui". El a dat explicații corecte cu privire la cauzele eclipselor de lună și a calculat diametrul unghiular al soarelui și al lunii, numărul stelelor vizibile de la Luoyang, afirmînd că ele ar fi „2 500, fără a le pune la socoteală pe cele vizibile în altă parte a lumii" și apropiindu-se astfel de valorile actuale. În urma cercetărilor sale asupra stelelor fixe, Zhang Heng a constatat că „stelele cu lumină stabilă sînt 124, iar cele ce pot fi numite —, 320", ceea ce ar corespunde stelelor de magnitudine aparentă 3, respectiv 4, stabilite astăzi la 130, respectiv la 458. În privința genezei lumii, s-a apropiat de ipoteza nebuloasei, iar în ceea ce privește legile mișcării planetelor — de teoria lui Kepler. Dacă ținem seama de condițiile tehnice de care dispunea Zhang Heng, cu aproximativ 1 800 ani în urmă, concluziile și calculele lui pot fi considerate remarcabile.

„sfera armilară, ambele construite de Zhang Heng

Istoriograf al Curții imperiale

Activitatea prodigioasă în calitate de *taishiling* a lui Zhang Heng a fost brusc întreruptă în anul 121 e.n. Împăratul l-a numit în fruntea serviciului ce se ocupa de administrarea caretelor oficiale și i-a încredințat sarcina de a construi un vehicul cu un dispozitiv care să indice sudul și altul care să măsoare distanța parcursă. Zhang Heng s-a supus poruncii imperiale, deși s-a simțit nedreptățit. După trei ani, în fruntea alaiului împărătesc care se îndrepta spre muntele sacru Tai, se aflau vehiculele cerute. Unul avea deasupra o figură umană al cărei braț întins indica mereu sudul, indiferent de direcția în care se îndrepta carul. Celălalt avea două nivele: pe platforma de sus era fixată o tobă mare, în care două figuri umane băteau o dată, la fiecare li (0,5 km) parcurs; pe platforma de jos se afla un clopot de bronz, flancat de două figuri umane; la fiecare 10 li parcurși, acestea loveau o dată clopotul. Realizarea celor două vehicule i-a solicitat lui Zhang Heng capacitatea de matematician și abilitatea de constructor.

Tot în această vreme el a construit și un vultur de lemn cu aripile larg întinse, care — așa cum se consemnează în *Istoria dinastiei Han posterior* — „a reușit să zboare cîțiva li". Din descrierea acestuia în documentele vremii, reiese că Zhang Heng ar fi folosit principiul pe baza căruia funcționează azi elicopterele. Realizările sale de mai sus i-au adus mare faimă, contemporanii numindu-l *Mu sheng* — Tîmplarul divin, iar urmașii — strămoșul constructorilor de mașini. Condițiile istorice date nu au favorizat însă aplicarea largă a acestor invenții și nici dezvoltarea lor, pentru impulsionarea progresului tehnic în China. Zhang Heng a rămas un exemplu al potențialului creator al poporului chinez, potențial înăbușit, din păcate, de orînduirea feudală îndelungată.

Impresionat de calamitățile, pierderile de vieți omenești și valori materiale cauzate de cele 26 cutremure care au zguduit pămîntul patriei sale între anii 92 și 125, Zhang Heng a hotărît să construiască un aparat care să înregistreze mișcările tectonice. După șase ani de muncă susținută, el a conceput și a construit primul seismograf din lume. Adevărată operă de artă, acesta era turnat în bronz și avea forma vaselor de vin din acea epocă, cu un diametru de 1,9 m. În interior se afla un mecanism sensibil, legat cu un sistem de pîrghii de cei opt dragoni sculptați pe vas, orientați în direcțiile nord, sud, est, vest, sud-est, sud-vest, nord-est, nord-vest. Fiecare dragon avea în gură cîte o bilă de bronz, iar în fața lui cîte o broască cu gura căscată.

În momentul producerii cutremurului într-o anume regiune, mecanismul din interiorul vasului se dezechilibra și se înclina în direcția respectivă, împingînd un ansamblu de pîrghii paralele cu undele seismice, în așa fel încît bila din gura dragonului cădea în gura broaștei, de-

(Continuare în p. 39)

Statutul premiilor Nobel nu include pe cercetătorii trecutului printre posibilii beneficiari ai prestigioasei distincţii. Cu toate acestea, doi dintre ei au primit-o, fiecare însă în alt domeniu decît cel al profesiunii sale. Unul, personalitate bine cunoscută (căreia Magazin istoric **i-a consacrat un articol special — nr. 11/1987), a fost ilustrul istoric al antichităţii Theodor Mommsen, laureat al premiului Nobel pentru literatură în anul 1902. O excepţie deci, fiindcă Mommsen nu era autorul nici unei opere literare propriu-zise. Ceea ce scrisese, culminînd cu celebra sa** Istorie romană **(apărută recent şi în versiune românească), stătea sub**

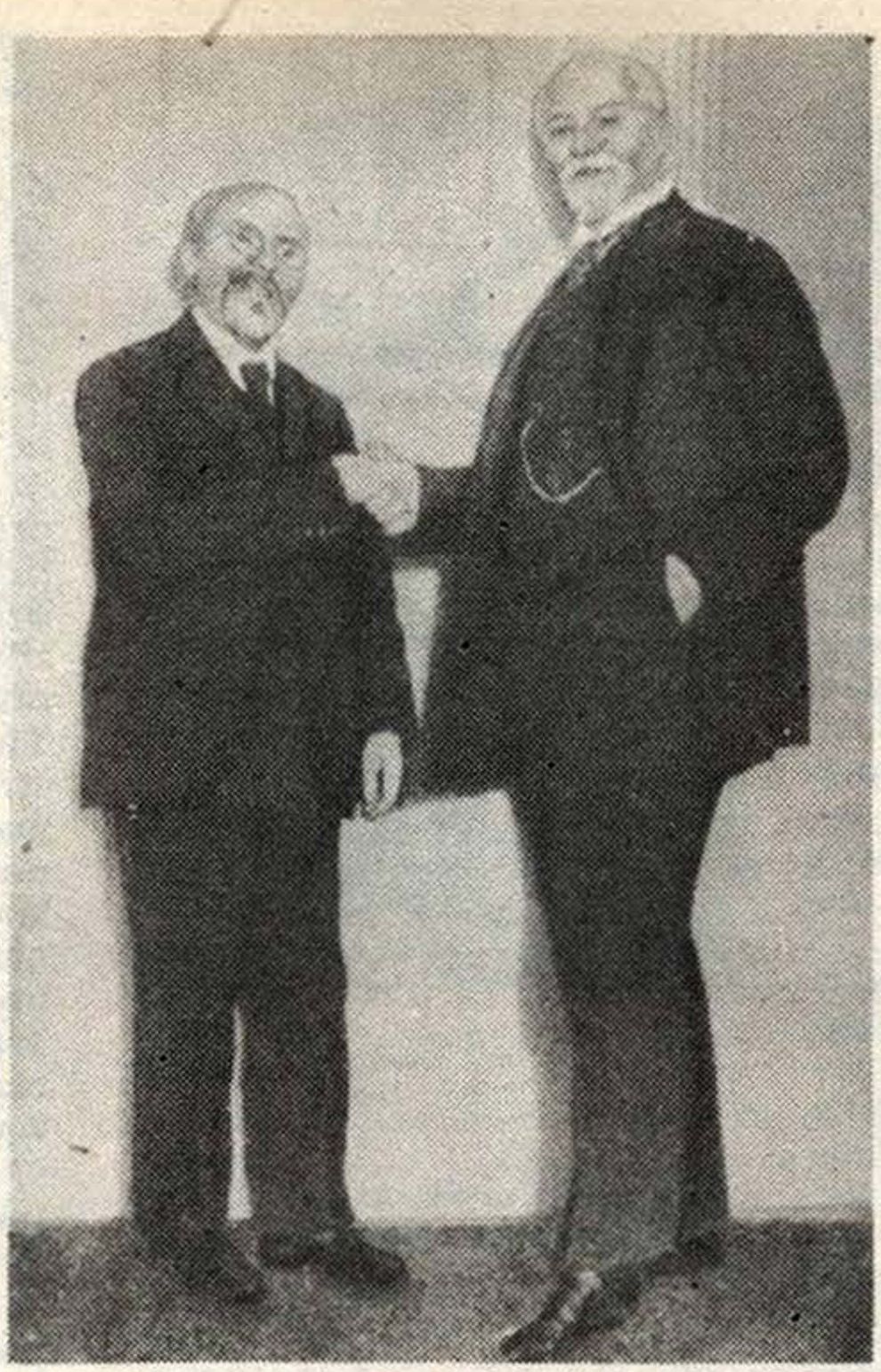

semnul unui riguros spirit ştiinţific, al erudiţiei monumentale. Este adevărat însă că fusese recunoscută frumuseţea multor pagini din operele sale istorice. Decizia Academiei Suedeze de a face o asemenea excepţie a fost o formulă de omagiere, la patriarhala vîrstă de 85 ani, a meritelor savantului, care adusese o contribuţie excepţională la lărgirea orizontului cunoaşterii şi înţelegerii lumii romane, componentă a idealului cultural clasic.

Dacă Mommsen a fost şi rămîne un nume cunoscut şi respectat de toţi iubitorii de cultură, despre cel de-al doilea istoric laureat al premiului Nobel puţini mai ştiu astăzi ceva.

LUDWIG QUIDDE

SAU ISTORICUL ANTINAZIST

CAMIL MUREŞANU

Se numea Ludwig Quidde. Născut la Bremen, la 23 martie 1858, a studiat mai întîi la Universitatea din Strasbourg, unde a avut ca profesor, printre alţii, pe Hermann Baumgarten, istoric şi om politic liberal, opozant lui Bismarck şi tendinţelor naţionaliste ce se afirmau în istoriografia germană, pe măsură ce acţiunea de unificare politică „prin fier şi foc" înregistra succes după succes.

Profesor şi fondator de reviste

În 1878 a trecut la Universitatea din Göttingen, unde Baumgarten îl recomandase lui Julius Weizsäcker, un distins medievist, urmaş la catedră al şi mai renumitului Georg Waitz. După trei ani de studii la Göttingen, Quidde şi-a luat licenţa şi, urmîndu-şi profesorul, transferat la Berlin, s-a angajat în colectivul de istorici şi arhivişti care lucra la editarea documentelor dietelor medievale germane. A publicat în acelaşi timp şi cîteva valoroase studii personale, privind istoria medievală a Germaniei în secolele XIII-XIV.

Din 1885 a devenit principalul colaborator al lui Weizsäcker la editarea actelor dietale, iar la moartea acestuia, în 1889, i s-a încredinţat coordonarea generală a lucrării. Deşi nu avea doctoratul, nici nu ocupa o catedră universitară, această atribuţie i-a asigurat o solidă notorietate în lumea ştiinţifică. Tot în 1889 a înfiinţat *Deutsche Zeitschrift*

für Geschichtswissenschaft (Revista germană pentru știința istoriei), în concurență cu mai vechea și reputata *Historische Zeitschrift* (Revista istorică), al cărei redactor-fondator era Heinrich von Sybel, un mare istoric, dar înclinat, mai ales în ultimii ani ai vieții, spre o concepție tot mai conservatoare.

Revista lui Quidde a fost un succes, datorită orizontului ei larg: și-a propus o deschidere spre istoria universală, spre problemele de politică externă și de metodologie a științelor istorice; s-a proclamat receptivă tuturor concepțiilor și opiniilor, în afara celor oficiale, care promovau angajarea Germaniei pe drumul militarismului și al imperialismului.

Interesul pentru revistă a mai fost întreținut și de rubricile sale bogate în informații despre biblioteci, arhive, academii, congrese și alte instituții și manifestări istorice. Quidde voia să încurajeze comunicarea între istoricii din toate țările. În acest scop, a apelat la colaborarea unor învățați străini, publicînd informări ale acestora despre mișcarea istorică din țările lor. Un mare rol a jucat revista, și Quidde personal, în organizarea primelor congrese ale istoricilor germani (în 1893 și 1895).

În 1890 a fost numit director al Institutului istoric prusian din Roma, calitate în care a îndrumat pregătirea spre publicare a rapoartelor trimișilor diplomatici papali în Germania și a inițiat alcătuirea unui repertoriu al documentelor din arhivele italiene, privitoare la istoria germană.

După doi ani s-a retras de la conducerea Institutului din Roma[1]. A fost ales membru al Academiei Bavareze de Științe. La întîiul congres al istoricilor germani, desfășurat la München în 1893, Quidde a fost acela care a propus și a obținut adoptarea unei rezoluții de respingere a subordonării cercetării și învățămîntului istoriei tendințelor politice ale kaiserului Wilhelm II, de exaltare a naționalismului și a ideii de hegemonie a Germaniei.

După ostracizarea autorului

În 1894, ca adversar declarat al lui Wilhelm II, Quidde a publicat eseul intitulat *Caligula. Eine Studie über römischen Caesarenwahnsinn* (Caligula. Un studiu asupra demenței împăraților romani), în care, de fapt, satiriza pe kaiser. Acest eseu a schimbat în bună măsură cursul vieții lui Quidde. I s-a intentat un proces de lezmajestate și a fost condamnat la trei luni închisoare. S-a văzut suspendat din toate funcțiile, i s-au retras toate titlurile onorifice, istoricii au rupt relațiile cu el, revista i-a fost boicotată și a trebuit să-și înceteze apariția[2]. Quidde nu s-a lăsat intimidat. Renunțînd la cariera științifică, s-a dedicat exclusiv activității politice democratice și în primul rînd luptei pentru pace. Se apropiase de aceste preocupări încă din preajma anului 1890.

Cît privește eseul asupra lui Caligula, succesul lui a sporit după ostracizarea autorului: în 1913 va ajunge la a 24-a ediție, iar în 1928 la a 34-a, cifră rară în analele publicisticii istorice.

Prin lucrările care vor ilustra noul său domeniu de activitate — eseistica politică — va deveni însă mai cunoscut pe plan internațional, decît prin

[1] Postul nu i-a convenit. Era un fel de „exil aurit", prin care adversarii, în frunte cu influentul Heinrich von Sybel, urmăriseră a-l îndepărta cu eleganță de terenul activității sale din Germania.

[2] Celebrul istoric Karl Lamprecht o va prelua și continua din 1898 sub titlul schimbat: *Historische Vierteljahresschrift* (Revista istorică trimestrială).

În p. 24: *la Oslo, în 1927, Ludwig Quidde (în dreapta) primește Premiul Nobel pentru pace, „ex aequo" cu francezul Ferdinand Buisson*

Germania nazistă, în care asemenea trupe erau instruite pentru a reprima mișcarea muncitorească și democratică a fost total străină concepțiilor istoricului Quidde

opera istorică de pînă atunci. Iată titlurile cîtorva: *Militarismul în Imperiul german de astăzi* (1893), *Progresul ideii de drept în dezvoltarea culturii*, *Cu privire la organizarea Uniunii interparlamentare* (ambele — 1911), *Proiect pentru un tratat internațional asupra opririi cursei înarmărilor* (1913), *Liga Națiunilor și democrația* (1920), *Liga Națiunilor și mișcarea pentru pace*, *Problema culpabilității* (ambele — 1922), ultima tratînd problema răspunderilor pentru dezlănțuirea primului război mondial etc. Singura lucrare de istorie pe care a mai scris-o a fost și ea corelată cu preocuparea sa de căpetenie din această a doua perioadă de activitate. A apărut în 1929, în limba franceză, și s-a intitulat *Histoire de la paix publique en Allemagne au Moyen Âge*. Era un fragment — singurul finalizat — de cercetări din tinerețe, cînd plănuise să scrie o mare istorie instituțională a evului mediu tîrziu.

Quidde s-a înscris în „Societatea germană pentru pace", fondată la Berlin în 1892, de pacifistul austriac Alfred Fried (laureat al Premiului Nobel pentru pace în 1911). În 1901 a devenit membru în „Biroul internațional al păcii", cu sediul la Berna. A condus delegațiile germane la congresele mondiale de pace de la Glasgow, Chicago, Lucerna și Milano. În 1907 a organizat, la Miinchen, întîiul congres mondial al păcii pe pămîntul Germaniei. La acea dată devenise deja o figură reprezentativă a ideii de înțelegere pașnică franco-germană. În 1914, într-unul din cele mai nefericite momente ale istoriei, a fost ales președinte al „Societății germane pentru pace". Va ocupa funcția timp de 15 ani. În plin conflict mondial, a redactat și răspîndit un memoriu, în care combătea scopurile de război ale conducerii militariste germane și cerea încheierea neîntîrziată a păcii fără anexiuni. Pentru aceasta a fost expulzat din Berlin și, întrucît i s-a retras pașaportul, a trăit pînă la sfîrșitul ostilităților sub un regim de supraveghere a activității și de limitare a libertății de mișcare.

Învinuit de trădare

După înfrîngerea Germaniei, Quidde a fost ales vicepreședinte al Consiliului Național Provizoriu al Bavariei și deputat în Adunarea Constituantă de la Weimar. În 1924 a fost arestat și întemnițat pentru scurt timp, la München, sub învinuirea de „trădare", fiindcă într-un articol de ziar demascase existența secretă a unei organizații și a unui sistem de instruire militară, prin ale căror dimensiuni se încălcau prevederile Tratatului de la Versailles, se pregătea reînvierea militarismului și se întreținea psihoza revanșardă. În același an, la Berlin, în clădirea Reichstagului, Quidde a prezidat al doilea congres mondial al păcii, care avea loc în Germania.

Ceea ce a caracterizat poziția și activitatea pacifistă a lui Ludwig Quidde, conferindu-le o valoare aparte, a fost convingerea că pacea mondială este condiționată de instaurarea democrației în întreaga lume. Atitudinea sa depășea, prin urmare, idealismul steril al pacifiștilor burghezi obișnuiți. El n-a crezut doar în puterea de persuasiune a Cuvîntului, n-a propovăduit un pacifism dulceag de esență morală, ci și-a dat seama că instaurarea și apărarea păcii trainice depind de structura de ansamblu a sistemului politic, de adîncirea caracterului democratic al acestuia, de posibilitatea maselor populare de a influența deciziile politice. Ceea ce nu a înțeles a fost însă faptul că această posibilitate nu poate fi garantată maselor decît în cadrul unei structuri democratice calitativ noi, adică în condițiile *deținerii* puterii de către popor, nu numai a *influențării* de către el a deciziilor, rămase — în ultimă instanță — monopolul unei minorități social-politice dominante.

Pe coordonatele unei astfel de concepții, dar și între limitele sale, Quidde a militat pentru „organizarea păcii", adică pentru crearea de instituții internaționale și pentru adoptarea de măsuri și de convenții angajante, convergente țelului asigurării păcii trainice, fondate pe justiție, pe demersul exclusiv la metode pașnice în soluționarea eventualelor divergențe între state.

În anul 1927 a dobîndit suprema recunoaștere internațională a activității de aproape patru decenii: i s-a decernat Premiul Nobel pentru pace, „ex aequo" cu pedagogul și pacifistul francez Ferdinand Buisson. A fost al doilea cetățean german (după cunoscutul om politic Gustav Stresemann, în 1926) și întîiul istoric — totodată și singurul pînă acum — care a dobîndit renumita distincție pentru merite excepționale în slujba cauzei păcii.

Ajuns la vîrsta de peste 70 de ani, Quidde a trebuit să cedeze locul în „Societatea germană pentru pace" unor tineri, mai dinamici și cu vederi radicale, cu care nu s-a mai putut înțelege. A continuat totuși, în cadrul altor organizații, activitatea democratică și pacifistă. În martie 1933, la nici două luni după acapararea puterii în Germania de către nazism, a fost silit să emigreze. Ar fi recurs la această soluție chiar dacă viața și libertatea nu i-ar fi fost direct în pericol, deoarece convingerile sale erau incompatibile cu regimul de dictatură brutală, ce amenința fățiș să dezlănțuie un nou război mondial.

S-a stabilit în Elveția, la Geneva, rămînînd în relații cu cercurile pacifiste internaționale, pînă la încetarea sa din viață, la 5 martie 1941, la vîrsta de 83 ani. ■

RADU R. ROSETTI:

alte pagini de jurnal

După mai bine de 50 ani de la începutul celui de-al doilea război mondial, Ivan Jelinek, fost crainic al emisiunilor pentru străinătate ale radiodifuziunii cehoslovace, relata noi amănunte despre momentele tragice ale invadării țării sale de către armatele hitleriste. Tîrziu, în cursul nopții de 14 spre 15 martie 1939, Jelinek a fost chemat la Marele Stat Major al armatei cehoslovace. Aici generalul Fiala l-a anunțat că armata germană a început să ocupe țara. Șeful Marelui Stat Major i-a cerut lui Jelinek să citească din studioul postului de radio-emisie, destinat comunicațiilor între unitățile militare, ordinul președintelui Hacha transmis din biroul Führerului de la cancelaria celui de al III-lea Reich. Ordinul cerea armatei cehoslovace să nu opună nici o rezistență trupelor germane. „Va trebui să repetați acest ordin din zece în zece minute pînă la orele 6.00, cînd Wehrmachtul va fi ocupat Praga" — a spus generalul Fiala. Crainicul refuzînd să execute această cerere, șeful Marelui Stat Major a citit el însuși textul (Spectator, Londra, 11 martie 1989).

Aceste amănunte vin să se adauge unui voluminos dosar al istoriei, urmărind drumul sacrificării libertății, independenței și suveranității naționale ale statului cehoslovac, făurit în 1918. În perioada dintre funestul acord de la München din 30 septembrie 1938 și ocuparea capitalei cehoslovace, în zorii zilei de 15 martie 1939 (Hitler care anunțase că va fi la Viena în acea zi, nu a rezistat tentației de a sosi imediat la Praga, însoțit de Keitel, Ribbentrop, Himmler și Dietrich) soarta acestei țări fusese pecetluită. Winston Churchill, fruntaș conservator care nu era de acord cu orientarea conciliatoristă a cabinetului Chamberlain, descrie cu luciditate atmosfera și felul cum era privită de la Londra escaladarea ofensivei germane contra Cehoslovaciei: „Un val de optimism pervers s-a răspîndit pe scena britanică în primele zile ale lunii martie. În pofida creșterii tensiunilor în Cehoslovacia sub intensa presiune germană din afară și dinăuntru, miniștrii și ziarele identificate cu Acordul de la München nu își pierduseră încrederea în politica pe care o înfățișaseră națiunii. Ziua de 14 martie a devenit martora dezmembrării și subjugării Republicii cehoslovace. Slovacii și-au proclamat în mod oficial independența. Trupele ungare, sprijinite pe furiș de Polonia, au trecut la ocuparea provinciei de est a Cehoslovaciei (Ucraina Subcarpatică) pe care o reclamau. Sosind la Praga, Hitler a proclamat protectoratul asupra Cehoslovaciei pe care în acest fel a încorporat-o la Reich" (W. Churchill, The Second World War, vol. 1, pp. 301-302, ed. 1964). Iar secretarul particular al ministrului de externe lord Halifax notează în jurnalul său în seara zilei de 14 martie 1939: „Criză cehoslovacă acută. Cu sprijin german, Slovacia s-a declarat independentă. Cehii anunță că s-au încliniat în fața amenințărilor germane (noi știm că trupele germane sînt în marș spre frontierele Cehiei). Avem o ședință în biroul lui Halifax pentru a discuta situația. S-a căzut de acord că noi nu trebuie să facem nici un fel de amenințări deșarte atîta timp cît noi nu vom lupta pentru Cehoslovacia, cum nu o vom face nici pentru Danzig[1], deși noi vom lupta pentru Elveția, Belgia, Olanda sau Tunisia" (The Diplomatic Diaries of Oliver Hardy 1937-1940, p. 260).

Cu evidentă perspicacitate politică, Armand Călinescu nota în jurnalul său, în chiar ziua căderii Cehoslovaciei: „Am asistat la încă o etapă a mișcării de înaintare germană. Mijlocul — provocarea dezagregării interne pe care a început-o spre a izola Boemia și a o înghiți. O nouă etapă poate fi subjugarea

[1] Aici Oliver Hardy se înșela, întrucît Marea Britanie avea să intre în cel de-al doilea război mondial în urma agresiunii germane contra Poloniei începută prin atacul-pr vocare de la Gleiwitz. După cum se știe abia la 1 aprilie 1939, guvernul britanic avea să acorde garanțiile sale Poloniei, garanții care au stat la baza declarației sale de război față de agresiunea celui de-al III-lea Reich.

Românieі. Mijloacele — provocarea unui conflict cu Ungaria şi cu minorităţile germane. Dacă lăsăm Germaniei iniţiativa de manevră, vom cădea sigur. Reacţiunea noastră militară nu e posibilă. Sprijin militar în Apus exclus". Şi să ne amintim că Hitler va aprecia că în menţinerea integrităţii teritoriale a Republicii cehoslovace „nu oărea interesat decît un singur stat" — România.

„În acest sector al Europei — scrie George Ivaşcu în Iaşul din 18 martie 1939 — România a dus, trebuie să ducă o politică a demnităţii naţionale. Integritatea teritorială, independenţa şi suveranitatea noastră sînt jaloanele care conduc politica noastră externă ca şi cea internă. Pentru apărarea acestor atribute naţionale, n-am dus nici o politică de agresiune, dar nici de dezinteresare sau de defetism. Poziţia noastră — de bună vecinătate, de respectare a angajamentelor date, de încadrare în liniile generale ale politicii statelor pacifice — a fost şi continuă să fie fermă".

În acel context, România şi-a manifestat limpede solidaritatea cu Cehoslovacia atît înainte de München, cît şi după aceea, atît în cadrul Micii Înţelegeri, cît şi în relaţii bilaterale. La 20 martie 1939, fostul ambasador al Cehoslovaciei la Budapesta spunea ministrului român Raoul Bossy: „Cum cred că într-o zi patria mea va reînvia, vom păstra pînă atunci în inimile noastre recunoştinţa faţă de singurul stat care ne-a fost credincios pînă la ultima zi a existenţei noastre: România"[1].

Evenimentelor începute odată cu ocuparea Cehoslovaciei de către Germania le sînt consacrate şi noile pagini din jurnalul aflat încă în manuscris al istoricului militar şi publicistului Radu R. Rosetti, membru al Academiei Române, autorul multor texte inedite publicate de revista noastră. Însemnările sale privesc perioada extrem de tensionată din anul declanşării celui de-al doilea război mondial. Ele vin şi completează paginile inedite publicate de revista noastră din rapoartele diplomatice ale lui N. Petrescu-Comnen, Lucian Blaga, Mihai Manoilescu, Raoul Bossy sau Notti Constantinidi şi Valer Pop, din memorialistica lui Grigore Gafencu, Martha Bibescu, Armand Călinescu şi mai de curînd Victor Slăvescu.

Paginile reproduse în acest număr au ca dominantă preocuparea generală din ţara noastră pentru apărarea integrităţii teritoriale şi a independenţei patriei, grav ameninţate de puterile fasciste şi revizioniste, prin noile agresiuni comise împotriva Cehoslovaciei şi dezmembrarea acestui stat, precum şi prin presiunile nemijlocite împotriva României.

Cristian POPIŞTEANU

1939

14 martie... Finis[2] Cehoslovaciae![3] Reaua credinţă a nemţilor n-are margini. Dar ceea ce fac în Cehoslovacia învederează primejdia ce [o] constituie pentru lumea întreagă. Cred că apărarea păcii lumii întregi nu poate fi asigurată decît printr-un război care să zdrobească şi pe Hitler şi pe Mussolini. Din nenorocire nu văd alt chip. Cum observa cineva acum cîteva zile, starea de antinomie ce există astăzi în lume între gîndirea stăpînitorilor totalitari şi a democraţiilor nu are asemănare în trecut decît în aceea din timpul războaielor de religie[4] şi criza de atunci nu s-a rezolvat decît prin război.

15 martie. Dimineaţa discuţie aprinsă cu M. Beza[5] care vrea să ţină o comunicare cînd vrea el şi fără să comunice textul comunicării. Îl silesc să se conforme regulamentului şi hotărîrilor de-legaţiunii[6]. Dejunez la V. Slăvescu (nevasta sa, Eliza Brătianu[7], d-rul I. Costinescu[8] cu nevasta, d-ra Nina Duca şi B. Catargi)..

Îngrijorare din cauza celor ce fac nemţii şi ungurii. Părerea (dorinţa?) tuturor este că nemţii ne vor subjuga economiceşte, dar nu politiceşte. Neîncredere în poloni; nădejde că nemţii nu vor îngădui ungurilor să-şi facă de cap. Eu însă văd războiul cu puterile occidentale într-un viitor nu prea îndepărtat. La o întrebare a lui Costinescu, Slăvescu răspunde că de fapt condiţiile puse de nemţi în cursul tratativelor economice de acum nu sînt aşa cum se spune[9], ei vor să-şi asigure putinţa de a cumpăra anumite produse alimentare şi pentru ţesut. El (Slăvescu) a pus o condiţie: să ne deie armament (nu mu-

---

[1] În 1984, istoricul Jiri Hochman a publicat în Statele Unite lucrarea *The Soviet Union and the Failure of Collective Security, 1934-1938*, în care este relevată atitudinea pozitivă a guvernului român faţă de eventualitatea necesităţii unui ajutor militar sovietic pentru Cehoslovacia în caz de război în criza din 1938, citindu-se în acest sens şi un document semnat de ministrul de externe al României în acel moment, Nicolae Petrescu-Comnen.

[2] Precizăm că în redarea textului, am adoptat normele ortografice actuale, iar întreruperile au fost marcate prin trei puncte; cuvintele între paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin.

[3] La această dată s-a proclamat „independenţa" statului Slovac în frunte cu Josef Tiso; a doua zi, trupe germane au ocupat regiunile cehe, iar la 16 martie Germania şi-a instituit protectoratul asupra Cehiei şi Moraviei. Profitînd de ocazie şi avînd concursul Germaniei, Ungaria horthystă a ocupat Ucraina Subcarpatică (menţionată în presa şi documentele de epocă şi sub denumirile de Ucraina Carpatică, Rusia Subcarpatică sau Rutenia). Trupele horthyste ocupaseră acest teritoriu de 11 094 km.p. în numele „dreptului etnic", dar din cei 550 000 locuitori cîţi avea regiunea, numai 22 000 erau unguri, restul fiind de alte naţionalităţi: 410 000 ruteni, 65 000 evrei, 16 000 slovaci, 7 000 germani, peste 20 000 români (vezi şi *Magazin istoric*, nr. 3/1989).

[4] Aluzie la războaiele religioase din Europa sec. XVI şi în special la noaptea Sf. Bartholomeu.

[5] Marcu Beza (1882-1949), scriitor şi diplomat român; membru corespondent al Academiei (1923), profesor la School of Slavonic Studies de la King's College din Londra; autor al unor studii de literatură universală şi comparată, povestiri, romane şi memorialistică (*Magazin istoric*, nr. 6/1985).

[6] Era compusă din preşedinte, cei trei vicepreşedinţi şi secretarul general al Academiei, fiind împuternicită să asigure conducerea activităţii curente a instituţiei între două sesiuni generale.

[7] *Magazin istoric*, nr. 10/1982, 12/1988.

[8] Medic, industriaş liberal (*Magazin istoric*, nr. 4/1989).

[9] Amănunte despre tratativele economice româno-germane în *Magazin istoric*, nr. 1,3/1989.

nițiuni) de 15 000 000 000 de lei. Nemții au primit...

Slăvescu îmi spune că în Maramureș și în colțul de nord-vest s-au pus trupele de acoperire în pozițiile lor de luptă; s-au chemat sub arme cîteva contingente[1], s-au luat rechizițiile, s-au mai trimis trupe de vînători de munte și generalul Iacobici[2] ca să comande acoperirea. Mă întreabă despre comandamentul nostru, ce părere am și vorbește de rechemarea lui Samsonovici[3]; zic că I. Antonescu este mai indicat. Spune că ar găsi bani ca să se cumpere pentru Academie colecția Szatmary[4]. Despre armament îmi va vorbi duminică. Îmi spune că nu-mi pot închipui ce curte face Iorga lui Armand Călinescu și celor din guvern, cînd îi întîlnește. cum a fost acum cu prilejul înmormîntării patriarhului [Miron Cristea].

Întorcîndu-mă cu Eliza Brătianu, aceasta îmi spune că acum trebuie susținut regele, dar ce păcat că nu se lasă ajutat. Eu recunosc că pînă acum a dus politica externă bine.

Sînt îngrijorat că Ileana [fiica autorului] este acum în Germania și că evenimentele trebuiesc să-i dee emoții ce nu sînt bune pentru dînsa.

16 martie. Lumea nu pare a-și da seama ce prăbușire a unui ideal al generației mele este distrugerea Cehoslovaciei sau cel puțin al celor din generația tatălui meu și a mea, al căror ideal a fost realizarea aplicării principiului naționalităților.

Deși nu fac niciodată vizite, am fost să depun cărți de vizită ministrului cehoslovac, ca să aibă cel puțin o dovadă că sînt persoane care se gîndesc la nenorocirea țării lui.

Comitet de direcție a Crucii Roșii; măsuri pentru a

[1] Sub presiunea evenimentelor internaționale și pentru a face față unui eventual atac germano-ungar, guvernul român decretează mobilizarea parțială a armatei, masînd grosul trupelor la granițele de nord-vest și vest ale țării.

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1967 și 12/1988.

[3] Vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1989.

[4] Vezi amănunte în legătură cu această colecție în *Magazin istoric*, nr. 2/1989.

15 martie 1939: populația din Praga își manifestă revolta și durerea în fața invadatorului hitlerist

veni în ajutorul refugiaților cehi în Maramureș[5] și pentru a accelera pregătirea noastră, dar printre astea cîtă vorbărie zadarnică!

Am luat măsuri pentru ajutorarea refugiaților cehi din Ucraina [Subcarpatică].

17 martie. Nini Cretzianu, d-ra Țițeica primesc să lucreze la Crucea Roșie, unde muncă e multă.

I. Lugojanu[6], venit la mine pentru o afacere personală, spune că de la Paris are știre cum că Statul major francez crede că noi vom fi ținta viitoarei ofensive germane.

Din cîte se știu pînă acuma este evident că nemții caută să-și asigure spatele, precum și aprovizionările pentru o ofensivă spre Apus. Viitorul apropiat ne va arăta dacă nu este pregătirea unei baze de acțiune contra Rusiei.

Sper că vom fi destul de cuminți ca să nu ocupăm cele cîteva sate românești din Ucraina Subcarpatică — cum se pare că am fi îndemnați...[7]

18 martie. Scriu abatelui Zavoral[8] spre a-i arăta că nu pot uita cum a îngrijit de

[5] Autoritățile române au luat măsuri urgente pentru adăpostirea celor peste 3 000 refugiați din Cehia și Ucraina Subcarpatică concentrați îndeosebi în orașele transilvănene din apropierea granitei.

[6] Ion Lugoșianu, născut în 1890, jurist cu studii superioare în Franța, consilier tehnic al delegației române la Conferința de pace de la Paris (1919-1921), iar în 1920 comisar al guvernului român în S.U.A. și Canada, pentru organizarea serviciilor consulare românești în aceste țări; membru al Partidului Național-Țărănesc, colaborator apropiat al lui I. Maniu, ministru în mai multe guverne în perioada 1929-1933; delegat la Liga Națiunilor, ministru plenipotențiar pe lîngă Vatican (1933-1937), codirector al cotidianului *Universul*.

[7] În perioada de la sfîrșitul lunii ianuarie 1939, guvernul polonez insistase ca România — în cazul împărțirii Ucrainei Subcarpatice — să alipească comunele cu populație românească din partea sud-estică a acestei provincii, zonă prin care trecea și calea ferată care lega România de Polonia. Despre poziția adoptată de guvernul român de respingere categorică a acestei propuneri în cadrul Consiliului de Coroană din 17 martie 1939, vezi amănuntele furnizate de V. Slăvescu (*Magazin istoric*, nr. 1/1989).

[8] Abatele Metodiu Zavoral, născut în 1862, superiorul mănăstirii Strachov de lîngă Praga; studii teologice la Praga; vreme de șapte ani președintele Clubului senatorilor din Partidul Catolic-Popular. În timpul primului război mondial a îngrijit răniții români aduși în spitalul înființat în mănăstirea condusă de el, prilej cu care a învățat limba română. În 1919 a fost ales membru de onoare al Academiei Române, iar zece ani mai tîrziu, cu prilejul unei vizite în România, a conferențiat în limba română prin orașele vizitate, fiind declarat doctor honoris causa al Universității din Cluj și membru onorific al Astrei.

ostaşii români în marele război, cum ne-a primit pe Ioana şi pe mine în decembrie 1937 şi cît de profetică a fost grija sa de ameninţările ce primejduiau existenţa statului şi neamului său.

Am scris şi fostului preşedinte E. Beneş, la Chicago. La dejun Lysbeth Ştirbey[1]

După-amiază vine Radu[2] cu fiul său.

Ascult la ora 20 (18 ora Londra) ce spune Radio-Londra. Tilea[3] ar fi fost azi la Foreign Office unde ar fi stat de vorbă cu lord Halifax. Se pare, zice comentatorul englez, că ministrul român ar fi spus că Germania (prin delegaţia ei oficială economică care tratează încheierea unui nou tratat de comerţ la Bucureşti) vrea să impună desfiinţarea industriei României, redevenirea României ca ţară pur agricolă, care să-şi vîndă produsele numai Germaniei; în acest caz Germania ar admite independenţa politică a României şi i-ar garanta graniţele (ştim noi cîte parale face garanţia germană). Consiliul ţinut ieri, vineri, la Palat, ar fi respins aceste propuneri şi ar fi luat măsurile militare şi diplomatice necesare. Cred că manevra germană se desenează din ce în ce mai bine. Văzînd că Franţa şi Anglia se înarmează din ce în ce mai bine vrea să aducă războiul înainte ca acestea să fie gata. Pentru aceasta şi-a asigurat spatele prin distrugerea Cehoslovaciei; vrea să-şi asigure aprovizionările prin supunerea noastră economică. Pentru a înfrînge Franţa (ce nu se poate ataca cu succes de front) şi Anglia va ataca flancurile frontului anglo-francez prin Olanda şi prin Elveţia.

Ce va face Italia?

19 martie. Universul, fără a reproduce comunicatul englez de aseară, publică un comunicat român şi unul german dezminţind ultimatumul german către noi. Eliza Brătianu, la care-mi iau cafeaua, căreia îi spun ce a spus Radio-Londra aseară, spune că nu-i adevărat, dar adaugă că comunicîndu-se la Londra desminţirea (cea apărută în *Universul*), Londra a spus că această desminţire nu e exactă. Despre consiliul de vineri după-amiază la Palat, ştie următoarele: regele a deschis şedinţa zicînd că sînt consideraţiuni politice şi mai ales strategice pentru ocuparea de către noi a satelor româneşti din Ucraina Carpatică din lungul graniţei şi că el este pentru această ocupare. A dat cuvîntul generalului Ţenescu, şeful Marelui Stat Major, care a arătat raţiunile strategice pentru ocuparea acestor sate. Întreg consiliul s-a pronunţat *în unanimitate* contra acestei ocupări (f. bine). Apoi a luat cuvîntul cineva care a spus că pentru orice acţiune naţiunea trebuie pregătită moralmente, ceea ce nu e cazul.

În comparaţie cu anii 1914-1916 nu sîntem deloc pregătiţi. Armand Călinescu a vroit să demonstreze contrariul.

Eliza Brătianu zice că Hitler are ură contra tot ce e rege; ar vrea să înlăture pe regele Italiei care e contra unui război, pe regele nostru, pe cel al Belgiei... Pe de altă parte, tot ea susţine că singurii care pot opri pe nemţi sînt slavii.

I s-a spus că studenţii au spart, la Belgrad şi la Sofia, geamurile legaţiilor germane...

După-amiază [am] fost la V. Slăvescu cu care am o foarte lungă convorbire prin care mă pune la curent cu situaţia. Întîi îl întreb ce este adevărat în ce a spus Radio-Londra aseară (pe care îl repetă Radio-Londra şi în astă seară). Spune că e exagerat. Propunerile scrise economice germane cer mai ales ca să facem o convenţie de o durată mai lungă de 4-5 ani; ei se referă la schimbul economic german şi la dezvoltarea acestuia; în redactarea acestora sînt pasaje care ar putea fi primejdioase. Germanii cer a li se vinde petrol şi a li se îngădui nu numai să exploreze terenuri ce ar putea fi petrolifere, dar să li se deie şi terenuri recunoscute ca avînd petrol, spre a fi exploatate. Cer să le dăm grîne, grăsimi, după sistemul prin care se cultivă soia. Au primit să monteze uzine de armament pentru 15 000 000 000 lei plătibili în mai mulţi ani. Cer să primim marca drept 45 lei şi o zonă francă [zonă liberă] în portul Galaţi.

Asupra Consiliului de Coroană de vineri îmi citeşte notele luate de dînsul din care reiese că informaţiile Elizei Brătianu nu erau cu totul exacte. În expunerea situaţiei generale, Armand Călinescu a arătat îmbierile ungurilor, dorinţa polonilor de a face pe samsarii cinstiţi, chemarea ataşatului militar român la Londra, la War Office [Ministerul de război], şi spunerea către dînsul că germanii ne vor ataca după o oarecare trecere de timp; să ne pregătim şi să rezistăm, Anglia ne va ajuta. De la Constantinopol şi Atena ne-au venit asigurări formale că turcii şi grecii îşi vor îndeplini îndatoririle din tratate[4]. Iugoslavii n-au un guvern tare (i-a spus-o lui Slăvescu şi Dučiči[5], venit acum de la Belgrad) şi se tem grozav ca Croaţia să se despartă sau să fie ocupată de unguri. La Pesta, ungurii caută să fie amabili cu Bossy[6]. Expunerea lui Ţenescu slabă. Vaida deplorabil. Iorga mai bine. D-rul C. Anghelescu e acel

---

[1] Lysbeth, născută Băleanu, văduva lui Gheorghe Ştirbey (1881-1918), fratele lui Barbu Ştirbey şi al Elizei Brătianu.

[2] Fiul autorului jurnalului.

[3] Amănunte despre V.V. Tilea şi acţiunea sa, în *Magazin istoric*, nr. 10/1975, 9/1989.

[4] Turcia şi Grecia erau semnatare ale *Pactului Înţelegerii Balcanice* (9 februarie 1934), care stipula, între altele, că semnatarii „îşi garantează mutual securitatea tuturor frontierelor lor balcanice" şi îşi luau obligaţia de a nu întreprinde „nici o acţiune politică faţă de orice altă ţară balcanică fără consimţămîntul celorlalte părţi contractante". Într-un protocol anex, ce făcea parte din Pact, se preciza că dacă o parte contractantă este victima unei agresiuni din partea unei ţări balcanice, Pactul intră în acţiune faţă de ţara balcanică.

[5] Jovan Dučiči (1874-1943), poet, prozator şi diplomat sîrb, membru de onoare al Academiei Române (1940); în momentul acela era ministrul Iugoslaviei la Bucureşti.

[6] R. Bossy, ministrul României la Budapesta (*Magazin istoric*, nr. 7/1986).

care a spus că nu sîntem pregătiți moralmente și că stam mai bine în 1916. *Tot* consiliul, *inclusiv regele*, a fost contra ocupării de teritorii în Rutenia Subcarpatică.

După consiliu, Slăvescu a chemat, din ordinul regelui, pe ataşatul militar francez şi a cerut să ni să deie imediat cele 200 tunuri şi cele 400 000 cartuşe şi proiectile de 75 ce le avea Franţa depuse aci. S-au dat imediat.

Asupra măsurilor ce s-au luat îmi dă următoarele detalii. Spre nord şi nord-vest Corpurile VI şi VII de armată, întărite cu vînătorii de munte, li s-au mărit efectivele şi sînt în situaţie de acoperire. Corpurile I, II şi V au efectivele mărite prin rechemarea unui contingent. Pe graniţa Bulgariei s-au luat, de asemenea, măsuri. Ca armament spune că planul cuprinde trei faze: 1-a, armarea a 15 divizii, două brigăzi de munte, două divizii de cavalerie şi serviciile; 2-a, încă 10 divizii şi 1 divizie de cavalerie; 3-a încă 6 divizii. Sîntem în faza întîi. Armamentul infanteriei e aproape complet (mai ales dacă germanii ne lasă să luăm tot armamentul cedat de cehi); ne lipsesc tunuri antitanc. Artileria e bine înarmată, dar nu avem decît prea puţine tunuri grele şi stăm prost cu pulberi şi explozive. Tancurile n-au venit, nici automobilele pentru două brigade motorizate. Nu avem destule tunuri antiaeriene. Unităţile de geniu şi de comunicaţii sînt bine înzestrate, de asemenea şi formaţiile sanitare. Ne lipsesc bocanci (a dat acum o comandă de 400 000 perechi), îmbrăcăminte şi echipament. Caută a construi încă fabrici de pulbere şi de explozibile.

Vorbim apoi de Academie, crede că va obţine de la A. Călinescu banii pentru cumpărarea părţii ce interesează istoria a colecţiilor Szatmary. Radu şi cu fiul său se întorc la Cîmpina.

20 martie. Ioana a aflat de la Ala Bossy[1] că Genta Bossy[2], cumnata acesteia, nu a plecat ieri la Budapesta pentru că sora ei Magda Florescu şi bărbatul acesteia G. D. Florescu[3] au fost arestaţi ca gardişti; lui i s-a dat drumul, dar pe ea o ţine închisă. E o crimă ce fac cei ce sînt gardişti de se agită acum.

21 martie. Conferinţă cu generalul Telemac şi colonelul Bâscoveanu asupra planului de apărare pasivă a Academiei; Bâscoveanu mă convinge prin sistemul de lucru învăţat de la mine, cînd mi-a fost elev. Ceea ce-mi spune îmi întăreşte convingerea că colecţiile Academiei vor trebui puse undeva la adăpost.

După-amiază fel de fel de zvonuri.

Seara (ora 20) Radio-Londra anunţă: sîmbătă (18) guvernul englez a anunţat pe cel sovietic că are temeiuri pentru a se teme de un atac german în contra României, ce va face Rusia? Ruşii au răspuns: nu am fost vestiţi de aşa ceva nici de români, nici de poloni. Propun o conferinţă. Apoi Londra spune că Sir Reginald Hoare [ministrul Angliei la Bucureşti] a fost azi la regele Carol[4].

Ceva mai tîrziu, Radu telefonează că e concentrat la Iaşi. Automobilul lui este cu Elian [prieten de familie] aici. După telefonări, Elian pleacă încă în astă seară înapoi şi Radu îşi aduce mîine dimineaţă fiul aici şi după aceea pleacă la Iaşi.

Între timp aflăm că s-a ţinut un Consiliu de Coroană azi, şi Radio-Bucureşti anunţă chemarea mai multor contingente, că trupele vor sta în interiorul ţării şi vor face exerciţii. V. Slăvescu, cu care vorbesc mai tîrziu, confirmă aceste lucruri şi spune că nu e temei de alarmă, din contră poate chiar că situaţia ar fi mai bună. Primirea puştilor şi mitralierelor aşteptate din Cehoslovacia a fost întîrziată.

Am impresia că Italia şovăieşte puţin în atitudinea sa de susţinere a Germaniei. Sînt îngrijorat de nerevenirea Ilenei. Mă sfătuiesc şi cu Eliza Brătianu care e de părerea mea că ar fi rău să-i telegrafiez să vină, căci sau nu i s-ar da telegrama sau aş speria-o.

22 martie. Nu dorm toată noaptea; mă gîndesc la Ileana şi la un lucru sau altul; citesc *Les rayons de la mort et autres nouveaux engins de guerre* [Razele morţii şi alte maşini de război] de M. Seydewitz şi K. Doberer (traducerea franceză). Ioana care a fost aseară la cinematograful Aro la o reprezentaţie organizată de Ministerul aerului spune că, atunci cînd a apărut mutra lui Hitler pe ecran, au fost nişte fluierături monstre. La Academie este chemată sub arme majoritatea personalului bărbătesc; organizez serviciul cu restul şi pregătim totul în vederea evacuării colecţiilor mai de preţ. Un maior de la Statul Major, trimes de [generalul Florea] Ţenescu după cererea mea, spune că ungurii şi bulgarii mobilizează şi incită ca să şi începem evacuarea [colecţiilor Academiei]; eu nu sînt convins de grabă şi mai ales nici nu pot începe împachetarea pînă mîine şi nici nu ştiu unde să evacuez; trimet recunoaşteri. Discut cu [G.] Ionescu-Sisești[5] măsurile de luat şi apoi cu [Alexandru] Lapedatu sosit din Cluj la amiază.

Radu vine cu fiul său dimineaţa; cercetez la Marele Stat Major şi aflu că [Radu] nu e încă concentrat. Îl pun să telegrafieze regimentului său (2 transmisiuni) la Iaşi de unde i se răspunde că încă nu e chemat. Pleacă înapoi la Cîmpina, lăsînd pe fiul său aci, ca să-şi pună casa sa în ordine şi ca să-şi organizeze serviciul.

Safta [fiica autorului] îmi telefonează că-mi trimite pe Ion [nepotul autorului] diseară cu Mariette Balş. Lysbeth Ştirbey vine pentru a cere sfaturi.

Radio la 14.10 reproduce un comunicat italian în ca-

[1-2] Sora şi, respectiv, soţia lui R. Bossy.

[3] George D. Florescu (1893-1976), genealogist, autor al unor valoroase studii privind trecutul unor reprezentanţi ai boierimii, în special din Ţara Românească, bun cunoscător al istoriei Bucureştilor în evul mediu; a fost secretar şi director adjunct al Muzeului Municipal Bucureşti (1939-1947) şi, din 1950, cercetător la Institutul de istorie „N. Iorga".

[4] Toate aceste demersuri diplomatice ale cabinetului britanic erau consecinţa intervenţiei lui V.V. Tilea din 16 şi 17 martie la Foreign Office.

[5] *Magazin istoric*, nr. 11/1968.

re s-a declarat că axa Berlin-Roma e mai solidă ca oricînd. Nemții înghit Memelul[1]. Mioara curajoasă și cu sînge rece. Funcționarii și oamenii de serviciu pleacă la chemarea sub arme, calmi și cu multă voie bună[2].

Seara sosește fiul Saftei, Ion.

23 martie. Dimineața telefonez lui V. Slăvescu și generalului Țenescu întrebîndu-i doar cum e situația, mai bună sau mai rea. Ambii îmi răspund: aceeași. Țenescu înclină pentru evacuarea tezaurelor bibliotecii. Medicul general dr. Marinescu, ministrul sănătății, îmi spune că nu s-a hotărît nimic pînă acum pentru mobilizarea spitalelor din zona internă. Lucru mult ca să-mi strîng personal de serviciu pentru Academie, să împachetez ce ar trebui evacuat.

La Crucea Roșie merg lucrurile greu, mai ales pentru că lucrarea cu M.St.M., Inspectoratul sanitar al armatei și Ministerul sănătății, cărora trebuie supusă orice acțiune, e extrem de lentă. De altfel, lucrul cu armata e greoi, mai ales pentru că nimeni nu vrea să-și ieie răspunderea...

Lapedatu vine chemat de mine. E revoltat de toată dezordinea ce e prin gări și de carența administrației. Lipsa generală de caracter, lingușirea regelui și a lui Armand Călinescu arată, zice el, cît de jos sîntem. Ca informații îmi dă următoarele: V. V. Tilea e rechemat de la Londra pentru că ar fi exagerat în cestiunea ultimatului nemțesc. Condițiunile acestea [germane] ar fi: desființarea industriei noastre de armament și în parte a industriei grele; menținerea numai a industriei în legătură cu agricultura; vinderea obligatorie către germani a 65% din exportul nostru. Mi se pare că în această privință V. Slăvescu nu mi-a spus exact adevărul.

Toată lumea e în admirația bunului moral al ofițerilor de rezervă și al trupei chemată sub arme.

După-amiază. Delegația Academiei ratifică măsurile ce am luat spre a face față plecării personalului chemat sub arme și pregătirea unei eventuale evacuări.

Lapedatu, spunînd că s-a semnat azi convenția comercială cu Germania, spune că condițiile ce mi le spusese azi dimineață erau cele inițiale ale germanilor. Radio-Londra spune seara, de asemenea, că s-a semnat această convenție și dă, după un izvor neințesc, condițiile sale care mi se par primejdioase pentru noi, mai ales în privința posibilității ce o dă nemților a se amesteca din ce în ce mai mult la noi.

De mai multă vreme felul de a lucra al lui Costinescu nu-mi plăcea, mai ales în ceea ce privea darea comenzilor la anumiți furnizori, hotărîrea acestor comenzi fără control și un soi de politicianism prin punerea anumitor persoane în comitete, filiale.

Acum de cînd cu spaima mobilizării, mulți îndrăgostesc Crucea Roșie spre a se pune la adăpost sau, mai ales, a-și pune automobilele la adăpost. Costinescu a aprobat multe asemenea cereri. Venisem azi la Comitetul de direcție cu gîndul că protestez violent în contra acestui lucru, protestare la care mă împinsese și Bălăcescu[3]. Costinescu ne arată că, fără a ne consulta — și doar mobilizarea mă privește pe mine — a numit o comisiune care să discute cu d-rul Marinescu încadrarea cu medici a formațiilor noastre. Am arătat că aceasta va încurca lucrurile, lucrările de mobilizare mergînd și așa destul de greoi, din cauză că administrația noastră militară e greoaie și că toți în ea au frica de a lua răspunderea. Am arătat apoi ce scandal îl constituie dorința de adăpostire a persoanelor și automobilelor. Costinescu și ceilalți — mai ales Irina Sturdza[4] și Yvone Burileanu[5] — au spus că nu. Atunci am spus că n-am ce căuta acolo; mi-am strîns hîrtiile și am plecat.

Pe Ion Varlam [nepot] l-am mutat azi la Eliza Brătianu, deoarece aici, Radu mic [celălalt nepot] face prea mult zgomot... ■

Selecție și note:
Mihai GRECEANU, Ioana URSU

---

[1] La 22 martie trupele germane au ocupat orașul și regiunea Memel (Klaipeda) din Lituania.

[2] Cu o zi în urmă, guvernul român luase noi măsuri de mobilizare, act întîmpinat cu aprobare și entuziasm de întregul popor, hotărît să apere cu arma în mînă integritatea și independența patriei. Apreciind că România devenise ținta politicii agresive a statelor fasciste și revizioniste, că „încurajate de către Hitler, guvernele Ungariei și Bulgariei au mobilizat la granițele țării, amenințînd existența României". C.C. al P.C.R. a dat cuvînt de ordine membrilor de partid și simpatizanților săi să participe activ la mobilizarea ordonată de guvern și să sprijine prin toate mijloacele măsurile de apărare a țării. Un manifest răspîndit în acele zile glăsuia: „Comuniști! Frați muncitori! Puneți-vă în fruntea apărării, dați pildă de disciplină, conștiință și jertfă!".

[3] I. Bălăcescu, doctor în medicină, profesor la Facultatea de medicină din București, membru în Comitetul de direcție al Crucii Roșii.

[4-5] Ambele făceau parte din conducerea Societății de Cruce Roșie.

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Efigii ale măreților ctitorii ale socialismului pe pămîntul românesc realizate în anii glorioși ai **Epocii Nicolae Ceaușescu,** epocă de uriaș avînt constructiv al întregului popor român strîns unit în jurul Partidului Comunist Român, al secretarului general al partidului, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

① Noua înfățișare a Dîmboviței la trecerea ei prin București; ②③ Transfăgărășanul — moderna cale de legătură între diferite zone ale țării, cu o lungime de 90 km și care traversează crestele Carpaților Meridionali la peste 2 000 m altitudine; ④ Simbol al copilăriei fericite — Palatul Pionierilor și Șoimilor Patriei din Capitală (sus); Portul Constanța, în continuă modernizare și sporire a capacității de trafic (jos)

ALBUM ISTORIC

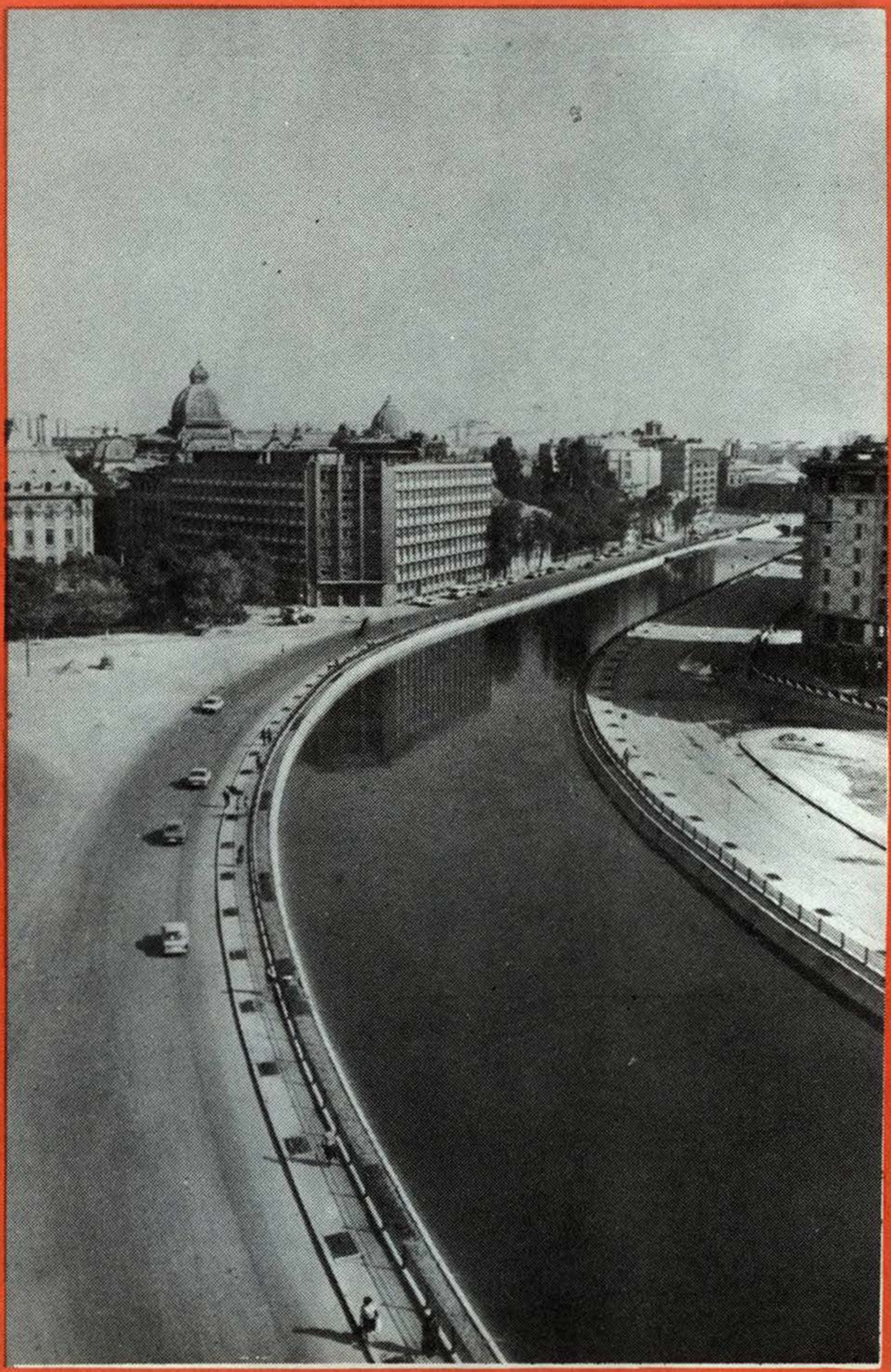

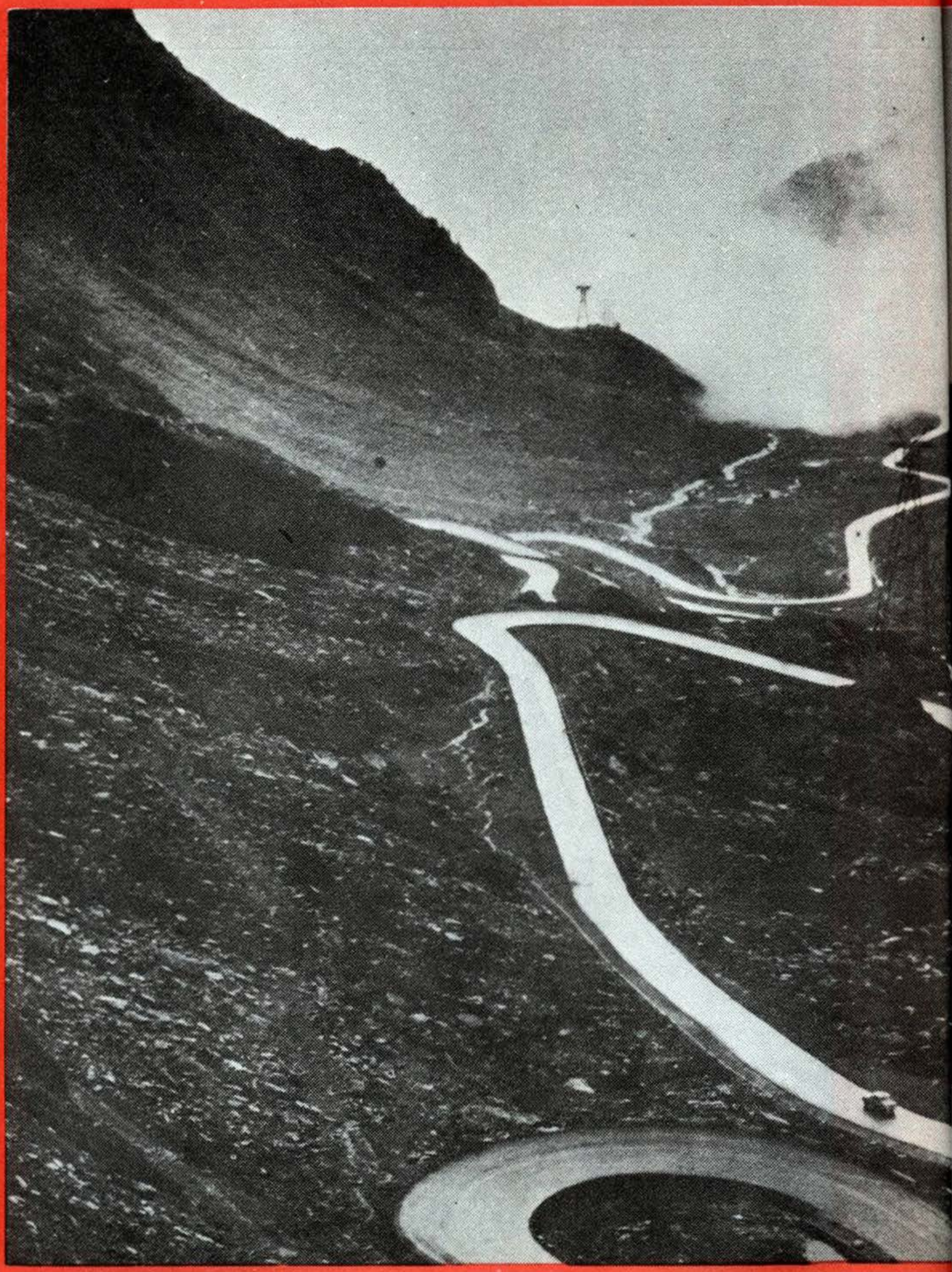

Fişă biografică — Elie Radu

A făcut parte, la loc de frunte, din marea pleiadă a inginerilor români din trecut, al căror patriotism a fost o piatră de temelie în opera de făurire a României moderne. A scris puţin, doar cîteva studii şi articole, majoritatea publicate în excelentul *Buletin al Societăţii politehnice*; în schimb, a proiectat şi a construit. Era omul faptei şi, la o sărbătorire a sa, a spus: „Nu-mi cereţi să ţin discursuri ca să vă arăt cum ştiu să vorbesc, şi daţi-mi o planşetă şi un echer pentru a vă face un proiect".

Născut în 1853, la Botoşani, ca fiu al căminarului Ion Radu, a urmat studii secundare în acest oraş şi, în continuare, la Academia Mihăileană din Iaşi, unde a fost coleg cu viitorul mare chimist Constantin I. Istrati. După studii superioare efectuate la Şcoala politehnică din Bruxelles (1872-1877), a revenit în ţară, desfăşurînd o susţinută activitate inginerească timp de mai bine de jumătate de veac, ctitorind, alături de Anghel Saligny, şcoala românească de construcţii. Ca şi acesta, a început modest, la controlul liniei ferate Ploieşti-Predeal, executată de firme concesionare străine.

Ca preşedinte al Consiliului Tehnic Superior — important for de stat — a avizat, în perioada 1919-1930, peste 3 400 proiecte de construcţii, la multe indicînd îmbunătăţiri, iar la unele cerînd chiar reproiectarea. Activitatea sa didactică a început ca profesor la Şcoala de conductori (1894-1903); a fost apoi, între 1903 şi 1927, primul profesor de edilitate, ulterior şi de „procedee generale de construcţii", la Şcoala naţională de poduri şi şosele (din 1920 — Şcoala politehnică). Preşedinte al Societăţii politehnice din România în două rînduri, în 1927 a fost ales membru de onoare al Academiei Române. La moartea sa (10 octombrie 1931), lăsa în urma lui un bilanţ creator deosebit de bogat, exemplar prin amploare şi trăinicie.

A lucrat la construcţia unor linii ferate importante, de exemplu Piteşti-Curtea de Argeş, Tg. Ocna-Palanca (cu mari lucrări inginereşti), Galaţi-Bîrlad (cu marele tunel de la Bereşti), Bacău-Piatra Neamţ ş.a. În total, a studiat, proiectat şi construit el însuşi 475 km de căi ferate, a studiat şi proiectat 175 km de linii feroviare executate de alţi ingineri. A introdus şina grea de cale ferată (40 şi 46 kg/ml), ceea ce a asigurat mărirea vitezei trenurilor şi o siguranţă superioară a circulaţiei. A mai construit peste 1 000 km drumuri şi poduri, pe trasee uneori foarte dificile (în valea Jiului, pe valea Oltului de la Lotru la Cîineni etc.). A executat podul peste Olt de la Slatina, podul peste Jiu de la Craiova, opt poduri peste Siret etc. Tot el a fost constructorul primei centrale hidroelectrice (Sinaia, 1898).

A fost un făuritor de tradiţie tehnică, iar multe dintre construcţiile sale trebuie considerate veritabile monumente tehnice — desigur la nivelul vremii sale. Acest lucru este valabil şi în ce priveşte vasta sa operă edilitară, civilizatorie. A executat lucrări edilitare de cea mai înaltă tehnicitate, în primul rînd sisteme de alimentări cu apă şi canalizări ale unor mari oraşe (Bucureşti, Turnu Severin, Brăila etc.), unde a introdus soluţii originale (sau a corectat soluţiile neraţionale propuse de alţii). Pentru alimentarea cu apă a Capitalei, a preconizat un sistem care prevedea în primul rînd valorificarea unor mari surse subterane, la un cost de 1/3 faţă de cel mai ieftin proiect propus de specialişti străini. „Construcţia sistemului Bragadiru — citim în *Buletinul ştiinţific al Institutului de construcţii din Bucureşti*, nr. 1/1968 — s-a terminat în anul 1901 şi la acea dată era cea mai mare captare centralizată de apă subterană din Europa, prin care se obţineau peste 30 000 metri cubi pe zi dintr-o singură sursă".

Adevărate monumente tehnice sînt, de asemenea, impunătoarele castele de apă, de mare capacitate pentru epoca respectivă, realizate de el la Brăila şi Turnu Severin, precum şi castelul de apă de 7 000 metri cubi de la Bucureşti.

A fost un combatant ferm pentru nou în tehnică, un adversar neîmpăcat al rutinei. Cum betonul armat trecea la începutul veacului XX printr-o perioadă de criză (se prăbuşiseră o boltă din acest material la Praga, un hotel la Basel şi un altul la Paris), Elie Radu s-a hotărît să demonstreze, printr-o experienţă memorabilă, care a intrat în analele ştiinţei, că numai deficienţele de proiectare şi execuţie pot duce la astfel de eşecuri. A construit deci, cu prilejul unei expoziţii din 1903, ceea ce s-a numit ulterior „Grinda lui Elie Radu", cu o deschidere de 8 m; deşi a încărcat-o cu un număr considerabil de saci de ciment, mult peste sarcina normală la care era prevăzută să reziste, grinda nici nu s-a încovoiat şi nici nu s-au produs fisuri.

Să reţinem, în final, acest profil din biografia ce i-a dedicat-o Gh. D. Roşianu: „Ochii albaştri, uneori blînzi, mai adesea tăioşi, nu se pleacă în faţa nimănui. Întreaga sa făptură degajă un aer de forţă fizică, voinţă şi echilibru sufletesc, care impune".

Nicolae CAJAL, I.M. ŞTEFAN

În dimineaţa zilei de 6 aprilie 1941, trupele Germaniei hitleriste atacă Iugoslavia, fără declaraţie de război. Belgradul este supus unui bombardament sălbatic, care provoacă mii de victime în rîndul populaţiei. Hitler a dat ordin ca oraşul — cum scrie generalul Franz Halder, şeful O.K.W.-ului, în jurnalul său — să fie bombardat „în valuri succesive, pînă ce nu va mai rămîne piatră pe piatră". Numai în prima zi a războiului în oraş îşi pierd viaţa 10 000 oameni. Şase zile mai tîrziu, pe 12 aprilie, spre seară, primele subunităţi germane intră în Capitală, spulberînd rapid armata regală iugoslavă, slab înarmată şi lipsită de experienţă. Regele Petru II şi guvernul părăsesc ţara, refugiindu-se la Londra.

La 17 aprilie, în localul fostei ambasade cehoslovace din Belgrad, reprezentanţii comandamentului suprem al armatei regatului iugoslav semnează, în faţa generalului hitlerist von Weichs şi a colonelului italian Bonfati, luptătorului", fiind aniversată în fiecare an de popoarele Iugoslaviei. Pe 7 iulie, în ţară se declanşează insurecţia armată antihitleristă, ia început în Serbia, Herţegovina, Croaţia, Macedonia. C.C. al partidului comunist ajunge la concluzia că unicul mod de acţiune care permite succesul este lupta de partizani. Aşa începe epopeea partizanilor iugoslavi, a războiului dus pentru eliberarea naţională a ţării, un război ce va dura patru ani, contribuind la victoria finală a coaliţiei antihitleriste.

În 1944, lupta popoarelor Iugoslaviei împotriva ocupanţilor fascişti continuă cu şi mai multă energie, luînd o deosebită amploare. În ajunul înfruntărilor militare pentru eliberarea definitivă a Iugoslaviei, situaţia Germaniei hitleriste este critică. Armatele sovietice înaintează vijelios din răsărit, pe 6 iunie aliaţii debarcă în Normandia şi deschid cel-al doilea front în Europa, iar în Italia ei pregătesc o nouă ofensivă. În pier-

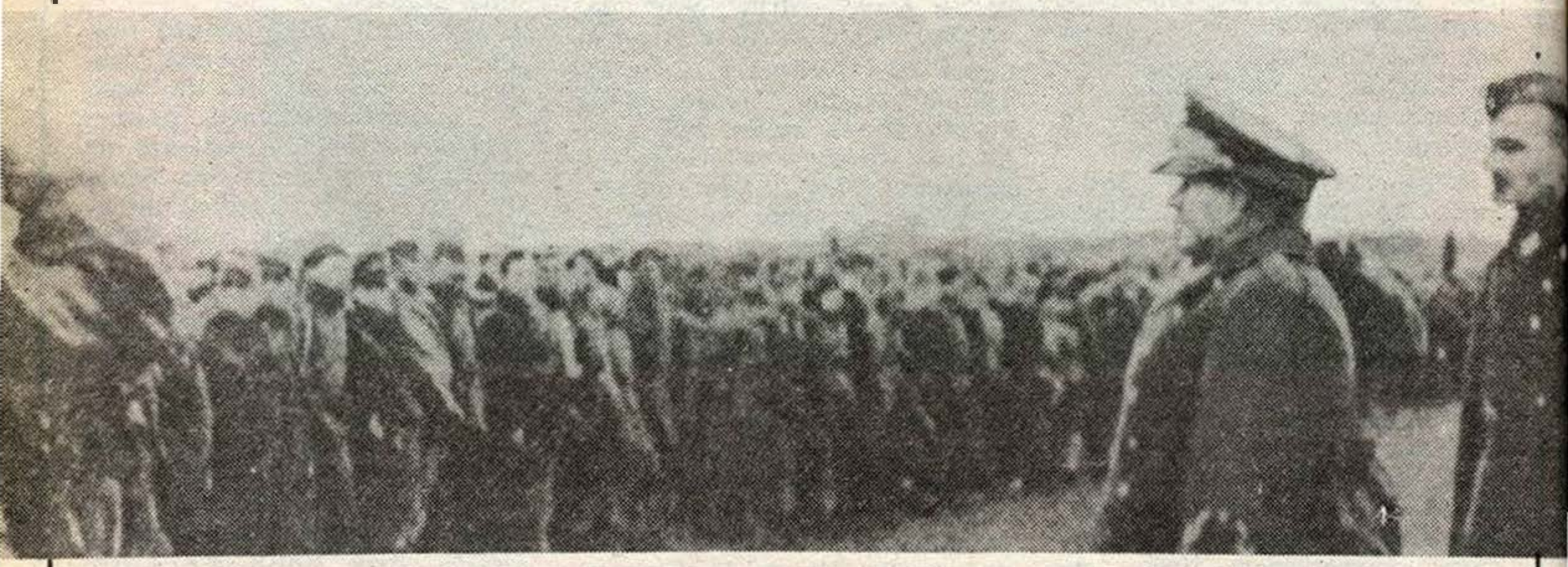

OCTOMBRIE 1944.

BELGRADUL ESTE ELIBERAT

PEKO DAPČEVIĆ

actul de capitulare necondiţionată. Teritoriul Iugoslaviei este împărţit între Germania, Italia, Ungaria şi Bulgaria.

La începutul lunii iulie 1941, la şedinţa Biroului politic al C.C. al P.C. din Iugoslavia, se hotărăşte declanşarea luptei armate împotriva ocupanţilor. Ziua de 4 iulie, cînd a avut loc această şedinţă, a fost proclamată „Ziua

derea poziţiilor Germaniei în sud-estul Europei un rol deosebit de important îi joacă actul istoric de la 23 August 1944, prin care România a încetat lupta împotriva Naţiunilor Unite, întorcînd armele în aceeaşi zi contra celui de-al III-lea Reich şi alăturîndu-se coaliţiei antihitleriste. Prin înfăptuirea victorioasă a Revoluţiei de eliberare socială şi naţională,

antifascistă și antiimperialistă din august 1944, inițiată, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, Germania pierdea poziția-cheie a rezistenței sale strategice în sectorul sudic al teatrului de război sovieto-german, ceea ce atrăgea după sine prăbușirea întregului sistem de apărare hitleristă în Balcani, războiul din Europa fiind astfel scurtat cu aproximativ 200 zile. Churchill, în Memorandumul adresat șefilor de stat major britanici, la 8 septembrie 1944, scria: „Trecerea României de partea cauzei aliate a dat rușilor un mare avantaj și s-ar putea ca ei să intre în Belgrad și Budapesta, și posibil în Viena, înainte ca aliații occidentali să reușească să străpungă linia Siegfried".

Conform înțelegerii dintre conducătorii Iugoslaviei și Uniunii Sovietice, comandamentul Frontului 3 ucrainean, condus de mareșalul Tolbuhin, primește directiva de a acționa, cu Armata 57, în zonele din estul Iugoslaviei. La 29 septembrie 1944, trupele sovietice ajung la granița iugoslavă, făcînd joncțiunea cu armata de eliberare. În aceeași zi, începe operația ofensivă de la Belgrad, la sfîrșitul căreia Capitala este eliberată de ocupanții fasciști. „650 000 luptători iugoslavi — arată istoricul Petar V. Brajovici-Duro — alături de unități ale armatei sovietice au eliberat Belgradul, la 20 octombrie 1944".

În lucrarea memorialistică intitulată *Za Beograd* (Pentru Belgrad), apărută în capitala iugoslavă în 1984 (Editura Prosveta), generalului-colonel Peko Dapčević[1] relatează participarea sa, în calitate de comandant al Grupului 1 armate iugoslav, la crîncenele lupte pentru eliberarea Capitalei, eveniment petrecut în urmă cu 45 ani. Prezentăm, într-o versiune prescurtată și cu titlul și subtitlurile redacției noastre, cîteva pagini din această carte[2].

Florentina DOLGHIN

Trecerea în revistă a Corpului I al Armatei populare de eliberare a Iugoslaviei, la o săptămînă după intrarea în Belgrad

Un răspuns ce nu convine

Marți, 10 octombrie 1944, o zi ploioasă și rece. Trecu-seră 1 282 zile din dimineața cînd avioanele de bombardament ale Luftwaffei, de sub comanda generalului Alexander Löhr, făcuseră praf Belgradul. Corpul 1 armate cu cinci divizii proletare și de șoc, însumînd peste 40 000 luptători, a ajuns în acea zi în fața liniei fortificate a apărării exterioare a Belgradului.

Pregătindu-se pentru lovitură în septembrie și octombrie, statul major și-a schimbat sediul de trei ori: Valjevo, Ljig, Arandjelovac. În această ultimă localitate am ajuns la 6 octombrie: pînă la Belgrad mai aveam 85 km. Timpul petrecut la Arandjelovac a fost folosit pentru pregătiri intense în vederea începerii operației Belgrad. Aici am așteptat concentrarea diviziilor noastre și pătrunderea trupelor motorizate sovietice dinspre est.

Pînă la 10 octombrie, am primit de la comandantul suprem I.B. Tito trei dispoziții importante. Se refereau la fazele operației. Am fost foarte emoționat și mîndru că tocmai mie mi s-a încredințat comanda unităților care urmau să elibereze Capitala... Radiograma comandantului suprem — „... Trimiteți urgent cercetași înainte, pentru a intra în contact cu unități ale armatei roșii" — era ceea ce așteptasem cu maximă emoție.

Dispoziția a venit după acordul de la Moscova dintre Tito și Stalin, cu privire la participarea unităților armatei roșii la operațiile finale

---

[1] Originar din R.S. Muntenegru, Peko Dapčević (născut în 1913), absolvent al Facultății de științe juridice, a devenit membru al partidului comunist din 1933; între 1937 și 1939 a luptat în războiul civil din Spania, unde, în armata republicană, a avut gradul de locotenent, apoi de căpitan. A participat la războiul de eliberare națională a Iugoslaviei încă de la început, în 1941, în calitate de șef al următoarelor state majore: al detașamentelor de partizani din Iugoslavia, al armatei populare de eliberare din Muntenegru, al Brigăzii 4 proletare și al Diviziei 2 proletare, care s-a evidențiat în luptele de pe Neretva, Drina și Sutjeska. A luat apoi parte la înfruntările militare pentru eliberarea Hertegovinei, Muntenegrului și a unei părți a Serbiei.

După război, generalul Dapčević a fost comandant al Armatei 4, inspector principal al Armatei populare de eliberare, locțiitor și șef al statului major al Armatei populare de eliberare, vicepreședinte al Adunării populare federale (Parlament), membru al Consiliului executiv federal (guvern), președinte al Grupului interparlamentar iugoslav, ambasador în Grecia *(n. trad.)*.

[2] Despre lupta antifascistă de eliberare a popoarelor Iugoslaviei vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1970, 9-11/1972, 8-11/1974, 3/1975, 11/1979, 11/1980, 11/1983.

Lupte crîncene pentru gara orașului

...le eliberare a Belgradului. Mareșalul a plecat la Moscova de pe insula Vis, cu un avion de transport „Dakota"[1]. În capitala sovietică l-a primit Stalin: era prima lor întîlnire față-n față. Martorii spun că a fost o întîlnire rece, o întîlnire de studiu.

Cîțiva ani mai tîrziu, Tito a povestit: „Mai mult sau mai puțin, am avut divergențe asupra tuturor problemelor pe care le-am abordat. Am observat că Stalin nu suporta să-i țină cineva piept. În discuțiile cu oamenii din jurul său se purta dur, aspru. Dintre membrii Biroului politic al C.C. al P.C.U.S. (b) numai pe Molotov îl întreba din cînd în cînd ce părere are, dar nu-l asculta pînă la sfîrșit, ci își continua ideea. Eu nu eram obișnuit cu un asemenea mod de a susține o discuție, motiv pentru care am ajuns la scene pur și simplu neplăcute. De pildă, Stalin mi-a spus:

— Aveți grijă, burghezia din Serbia este foarte puternică!

La care i-am răspuns liniștit.

— Tovarășe Stalin, nu sînt de acord cu punctul dv. de vedere. Burghezia din Serbia este foarte slabă.

Stalin a tăcut, s-a încruntat, iar ceilalți din jurul mesei, Molotov, Jdanov, Malenkov, Beria, au rămas perplecși. După aceea, Stalin a început să se intereseze despre unii politicieni burghezi din Iugoslavia, întrebînd unde sînt, ce fac, la care eu i-am spus:

— Asta este un ticălos, a trecut de partea nemților.

Stalin m-a întrebat despre altul. I-am răspuns la fel. La care Stalin a pufnit:

— Păi văd că pentru dv. toți sînt niște ticăloși!

— Așa este, tovarășe Stalin, orice om care-și trădează țara este un ticălos.

Stalin s-a încruntat din nou. Discuția a continuat pe același ton, într-o atmosferă foarte apăsătoare. Stalin a început să-mi explice că ar trebui să-l readucem pe tron pe regele Petru. Am simțit că mi se urcă sîngele în cap. Cum putea să ne dea asemenea sfaturi? Stalin a tăcut, apoi mi-a spus scurt:

— Nu pentru totdeauna. Temporar numai, după care, la momentul prielnic, să-i băgați cuțitul în spate.

În acel moment, în cameră a revenit Molotov, care ieșise pentru cîteva clipe. A adus cu el o știre a unei agenții occidentale, în care se relata că englezii au debarcat în Iugoslavia.

Am sărit ca ars:

— Asta nu-i posibil! Cu siguranță că agenția aceea a încurcat lucrurile. Noi am solicitat generalului Alexander[2] să ne trimită un divizion de artilerie grea, trei baterii... Pesemne că artileria cerută a sosit în Iugoslavia, ceea ce agențiile au interpretat greșit ca fiind o invazie a Iugoslaviei de către englezi[3].

Stalin a tăcut, apoi m-a întrebat direct:

— Spuneți-mi, ce ați face dacă englezii ar debarca cu adevărat în Iugoslavia?

I-am răspuns că le-am opune cea mai hotărîtă rezistență.

Stalin a tăcut. Pesemne că nu i-a convenit răspunsul".

4 800 din 8 500

Acordul privind operațiile comune a fost semnat la 27 septembrie 1944[4]. Trei zile mai tîrziu, Tito ne-a trimis un mesaj la Valjevo, prin care se cerea să urgentăm pregătirile pentru începerea operației Belgrad. Era imposibil să ne măsurăm fără tehnică de luptă modernă cu trupele germane, fortificate la intrările în oraș. La ordinul lui Stalin, mareșalul Tolbuhin, ale cărui unități trecuseră frontiera româno-bulgară la 8 septembrie, a afectat pentru eliberarea Belgradului Corpul IV de gardă mecanizat „Stalingrad", de sub comanda generalului-colonel Vladimir Ivanovici Jdanov.

Forțele noastre de la intrările în oraș — peste 40 000 militari — constituiau cea mai mare concentrare de unități ale Armatei populare de eliberare a Iugoslaviei pe o singură direcție, din cîte se realizaseră pînă atunci. Dar unitățile nu erau nici bine înzestrate, nici suficient echipate. Cea mai mare parte a armamentului era capturat de la dușman. Aveam încă mulți

---

[1] Din cauza atacurilor fasciste asupra localității Drvar (sediul organelor conducătoare iugoslave), comandamentul suprem, Biroul politic al P.C.I. și Comitetul național s-au transferat, după o escală în orașul italian Bari, în insula iugoslavă Vis, unde au rămas pînă la eliberarea Belgradului. Tito plecase cu un avion pilotat de aviatori sovietici, la 21 septembrie.

[2] La 7 august 1944, într-o stațiune de lîngă lacul Bolsena, avusese loc o întrevedere între I.B. Tito și generalul britanic Harold George Alexander pentru discutarea cooperării militare anglo-iugoslave.

[3] Fără a socoti alimentele și medicamentele, aliații occidentali au livrat Iugoslaviei în cursul anului 1944 peste 100 000 puști, 50 000 mitraliere, 1 380 mortiere, 636 000 grenade, 700 stații radio, 175 000 uniforme și 260 000 perechi de încălțăminte. În tot timpul războiului, mișcarea de eliberare națională a primit ajutor din partea Marii Britanii în valoare de 56 milioane dolari, iar din partea Statelor Unite — de 25 milioane dolari (*Marea conflagrație a secolului XX*, București, 1974, p. 403).

[4] La Moscova s-a convenit ca trupele sovietice să acționeze în Serbia și în Volvodina, să participe, împreună cu trupele iugoslave, la eliberarea Belgradului, dar în aceste regiuni să se mențină administrația civilă iugoslavă. U.R.S.S. urma să furnizeze armament pentru 12 divizii iugoslave terestre și 2 divizii de aviație. La 28 septembrie 1944, Agenția TASS a dat următorul comunicat: „Acum cîteva zile, comandamentul suprem sovietic — avînd în vedere interesele desfășurării operațiilor militare împotriva trupelor germane și maghiare în Ungaria — s-a adresat Comitetului național de eliberare al Iugoslaviei și Statului major suprem cu rugămintea să consimtă la intrarea provizorie a trupelor sovietice pe teritoriul iugoslav care se mărginește cu Ungaria. Comandamentul sovietic a comunicat cu această ocazie că trupele sovietice, după ce-și vor îndeplini sarcinile operative, vor fi retrase din Iugoslavia. S-a acceptat că în regiunile în care se vor afla unități ale armatei roșii va acționa administrația civilă a Comitetului național de eliberare" (N. Ciachir, *Iugoslavia*, în lucrarea *Rezistența europeană în anii celui de-al doilea război mondial, 1938-1945*, vol. I, p. 322).

soldaţi fără arme. La 10 octombrie, colonelul Vaso Jovanović a anunţat: „Acum avem oameni: 8 500 în unităţi de luptă, formaţiuni de servicii şi sanitare. Dintre ei numai 4 800 au arme. La fel ne-a informat şi generalul Lekić, comandantul Corpului XII: „Avem peste 3 000 oameni neînarmaţi, neîmbrăcaţi şi neîncălţaţi".

Primeam cu regularitate ordinele şi sfaturile lui Tito. Pentru mine nu era o noutate. În tot timpul războiului, indiferent ce unităţi comandasem, mă aflasem sub ordinele directe ale comandantului suprem. Întotdeauna răspunsesem nemijlocit numai în faţa lui Tito. Comandantul suprem era informat de cîteva ori pe zi despre cursul evenimentelor, despre succesele şi greutăţile pe care le aveam. Dar, ca şi în marile operaţii şi bătălii anterioare, Tito, conform tacticii războiului de partizani, lăsa comandanţilor din subordine o deplină iniţiativă în cadrul misiunii date. În curînd, el şi-a dat seama — de altfel îi semnalasem acest lucru — că bătălia pentru Belgrad va dura. Ne-a recomandat să colaborăm cît mai strîns şi cît mai bine cu forţele blindate ale armatei roşii.

Duşmanul nu se aştepta

Concentrată pe şosele şi cărări, armata cîştiga kilometru cu kilometru, pe o vreme foarte urîtă. Soldaţilor le-ar fi prins bine acum nişte mantale, dar majoritatea nu le aveau. Le trebuiau şi cizme, dar cum să ia prizonieri atîţia militari din tabăra duşmană, ca să se poată încălţa ca lumea... Cei mai tineri purtau încă straie de ţară, din aba. Abia îşi prinseseră steaua pe căciuli sau caschete. Alţii aşteptau botezul primului atac.

Forţele de care dispuneam nu erau suficiente pentru a elibera Belgradul „în stil clasic", printr-o manevră rapidă de încercuire. De aceea lovitura s-a produs prin străpungerea apărării dinspre sud şi est. Am realizat astfel ceea ce duşmanul nu se aştepta.

Pătrunderea în Belgrad a fost fulgerătoare. Comandantul german al apărării Capitalei, generalul Hans Gustav Felber,

„Faţă de România, recunoştinţă"

După lovitura de stat de orientare antihitleristă din 27 martie 1941, membrii Legaţiei iugoslave din Bucureşti primesc numeroase telefoane şi buchete de flori din partea unor cetăţeni ai capitalei României, prin care aceştia îşi exprimă simpatia şi solidaritatea cu statul vecin şi prieten. Personalităţi ale vieţii politice şi culturale româneşti se prezintă la sediul legaţiei şi semnează în cartea de onoare. La diferite facultăţi bucureştene se desfăşoară acţiuni prin care studenţii îşi manifestă ostilitatea faţă de Germania hitleristă şi simpatia faţă de cauza popoarelor iugoslave. Antonescu însuşi trebuie să ţină seama de sentimentele opiniei publice. La 31 martie, cînd ministrul Italiei fasciste, primit în audienţă, îl atrage atenţia că „a sosit momentul ca România să joace un rol activ în Axă, ceea ce i-ar da posibilitate să-şi valorifice drepturile asupra Banatului iugoslav", Antonescu îi răspunde că „România nu doreşte să provoace sau să participe la răsturnarea situaţiei politice a Peninsulei Balcanice" (Arhiva Ministerului afacerilor externe, fond 71/Iugoslavia, dosar 53, f. 458). Este un răspuns ce se bazează pe realitatea unei stări de spirit generale a poporului român în acele zile în care se pregătea o nouă agresiune a statelor fascisto-revizioniste[1]. Peste cîteva zile, la 6 aprilie 1941, Germania şi Italia atacă Iugoslavia, acţiune la care se alătură Ungaria (11 aprilie) şi Bulgaria (19 aprilie).

Sentimentele de prietenie şi bună vecinătate, cu adînci tradiţii istorice, între poporul român şi popoarele iugoslave se manifestă cu putere în aceste ceasuri grele. K. St. Pavlović, şeful Legaţiei iugoslave la Bucureşti pînă la 10 mai 1941, a publicat, în Journal of Central European Affairs, din ianuarie 1964, sub titlul Jugoslavia and Romania 1941, cîteva însemnări memorialistice privind modul în care au fost trataţi prizonierii iugoslavi aflaţi în trecere prin România.

„Odată — relatează fostul diplomat —, un grup de prizonieri trecea prin oraşul Giurgiu de pe malul Dunării; un soldat român, văzîndu-i în ce stare erau, s-a năpustit într-o brutărie, a scos din buzunar toţi banii pe care îi avea şi i-a spus brutarului:

— Ia repede banii aceştia şi dă-mi pîine pe ei.

— Ce vreţi să faceţi cu atîta pîine?!, a întrebat brutarul.

Privind pe fereastră, brutarul a văzut o coloană lungă de ofiţeri şi soldaţi iugoslavi mişcîndu-se încet pe drum. Fără nici o şovăire, a alergat în stradă şi a început să le împartă pîine proaspăt scoasă din cuptor. În curînd, i s-au alăturat şi alţi cetăţeni şi, formînd un lanţ, au trecut repede pîinile pînă la cei din coloană. Coloana de prizonieri s-a oprit, apoi, într-o piaţă, unde s-a produs un adevărat haos. Un subofiţer german din escorta convoiului s-a repezit la soldatul român care dezlănţuise toată această întîmplare şi l-a pocnit cu cravaşa. În apărarea soldatului a venit imediat un ofiţer român, care l-a plesnit peste obraz pe plutonierul neamţ, fapt în urma căruia a început o adevărată luptă între santinelele germane şi români".

În timpul agresiunii contra Iugoslaviei, un bombardier iugoslav s-a prăbuşit lîngă Cîmpulung Muscel. Cele nouă cadavre carbonizate ale membrilor echipajului au fost înmormîntate cu onoruri militare. „În biserica satului, plină pînă la refuz — povesteşte K. St. Pavlović —, după oficierea serviciului funebru, preotul local, un român, a ţinut următoarea predică, la care am asistat şi eu:

— Jur că noi, adică fiecare om din acel sat, şi eu, preotul lor, vom veghea cu devotament asupra rămăşiţelor acestor iluştri luptători. Ei au căzut pentru apărarea patriei lor. Ei au murit din cauza acestui duşman nefast al omenirii care se numeşte Adolf Hitler. ...Vom pune flori pe aceste morminte pînă la victoria acelora de partea cărora stă dreptatea. Apoi, dacă astfel va fi dorinţa, rămăşiţele acestor oameni vor fi transportate în propria lor ţară eliberată şi iubită".

Un alt bombardier iugoslav a căzut lîngă Constanţa. Pilotul a murit, iar cellalţi membri ai echipajului au fost grav răniţi. Deşi în zonă se aflau numeroase trupe germane, pilotul mort a fost înmormîntat cu onoruri militare, la procesiune participînd toţi ofiţerii Regimentului de cavalerie din Constanţa, precum şi cei ai Diviziei 21 infanterie. „Colonelul Dumitriu Adrian, comandantul Regimentului de cavalerie — arată fostul diplomat iugoslav — a fost tras la răspundere pentru această demonstraţie şi trecut în rezervă".

La 6 ianuarie 1944, un membru al emigraţiei iugoslave declara consulului român la Geneva: „Faţă de România viitoare, Serbia nu are nici o pretenţie, ci doar recunoştinţă. Felul în care guvernul şi poporul român au înţeles să primească şi să trateze prizonierii sîrbi aflaţi în România, ...faptul că guvernul român a făcut totul pentru a trimite în Serbia [cotropită] petrol, sare şi produse alimentare, vor rămîne întipărite în inimile patrioţilor sîrbi care păstrează pentru ea sentimente de pe vremea Micii Înţelegeri".

D. T.

[1] În acelaşi mod a respins România şi alte „oferte", în martie 1939, de a participa la dezmembrarea statului cehoslovac.

Grupe de partizani în acțiune, pe străzile Belgradului

a trebuit să recunoască: „Nu i-am așteptat atît de intempestiv. Am fost luați prin surprindere. Planurile ne-au fost dejucate. Am pierdut bătălia pentru oraș. L-am așteptat pe generalul lui Tito, Dapčević, dar nu în cea de-a doua săptămînă a lui octombrie, ci în noiembrie sau, cel mai devreme, la sfîrșitul lui octombrie".

Pe 13 octombrie, trupele noastre și cele sovietice au ajuns în fața apărării exterioare a orașului. În acea zi a fost stabilit un nou front, pe o lărgime de cca. 70 km. Seara, toate diviziile Grupului I armate, întărite cu tancuri, erau pregătite ca împreună cu forțele sovietice să treacă la străpungerea apărării exterioare.

Prin apărarea fermă a Belgradului, comandamentul german urmărise să atragă în acel spațiu cît mai multe unități ale noastre și sovietice. Forțele germane destinate apărării orașului — vreo 20 000 oameni, cu o artilerie destul de puternică — trebuiau sacrificate pentru salvarea grupării principale de forțe și mijloace a Armatei „E". Despre aceasta vorbesc toate documentele germane: important nu era dacă apărarea pierea sau se salva, ci să reziste cît mai mult, pînă cînd comandamentul de sud-est se salva, cu forțele sale principale.

Prin dispozitivul dușmanului, din Belgrad soseau și grupuri de patrioți care, sub diverse forme, veneau spre unitățile de eliberare. Mulți dintre ei, de diferite vîrste căutau să iasă din Capitală, să se alăture brigăzilor noastre și, cu ele, să se întoarcă în orașul lor ca eliberatori. Erau și multe tinere. Noi însă nu

Din arhivele istoriei

În primăvara anului 1941, uzînd de toate atuurile de influență de care dispuneau în Iugoslavia, puterile fasciste au determinat aderarea acestei țări la Pactul tripartit, semnat la Berlin, în 27 septembrie 1940, între Germania, Italia și Japonia. După acest act însă, situația din Iugoslavia a evoluat într-un mod total neașteptat pentru Axă. La 27 martie 1941, la Belgrad a avut loc o lovitură de stat de orientare antihitleristă, în urma căreia prințul regent Paul a fost alungat din țară, miniștrii prohitleriști arestați, premierul Cvetković înlăturat, puterea fiind preluată de generalul Simović. O primă schimbare de orientare a noului guvern a constat în aceea că nu a dat curs aderării la Pactul tripartit, fără a-l denunța însă. Cîteva zile mai tîrziu, la 5 aprilie, Iugoslavia a semnat un tratat de neagresiune cu U.R.S.S.

Recent revista istorică sovietică Novaia i noveișaia istoriia (nr. 1/1989) a publicat un studiu semnat de academicianul Aleksei L. Narocinițki, bazat pe documente inedite din Arhiva de politică externă a U.R.S.S. Reproducem cîteva extrase din acest articol:

La 2 aprilie 1941, delegația iugoslavă a sosit la Moscova cu proiectul său de tratat și chiar a doua zi a fost primită de Vișinski [prim-locțiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S.]. Gavrilović [trimis al Iugoslaviei la Moscova în anii 1940-1941] a adus în discuție posibilitatea unui pact militar cu U.R.S.S. și a adăugat că guvernul german face pregătiri de agresiune împotriva U.R.S.S. pentru luna mai 1941. Vișinski a spus că o să-l raporteze acestea lui Molotov. La 4 aprilie, el a informat că U.R.S.S. nu poate încheia un acord militar cu Iugoslavia, pentru că astfel ar încălca relațiile cu Germania. El a propus să se încheie numai un tratat de prietenie și neutralitate și a anunțat că U.R.S.S. este gata să trimită în Iugoslavia materiale de război și să înștiințeze guvernul german că Uniunea Sovietică nu dorește să se încalce independența și suveranitatea Iugoslaviei. Astfel au început tratativele, în relatarea lui Gavrilović[1]. După spusele lui, în aceeași zi, două ore mai tîrziu, Vișinski i-a comunicat că s-a ajuns la următoarea formulă: „În cazul cînd una dintre părțile contractante este supusă agresiunii unui al treilea stat, cealaltă parte contractantă își va menține neutralitatea politică și prietenia". Vișinski a insistat mult pentru păstrarea cuvîntului „neutralitate", dar Gavrilović l-a respins. El a pus și condiția ca din partea iugoslavă tratatul să fie semnat nu numai de el, ci și de alți împuterniciți iugoslavi. Prin telegraf, Gavrilović a cerut instrucțiuni la Belgrad, de la Simović, cu privire la propunerile lui Vișinski, dar reprezentanța iugoslavă n-a primit telegramă de răspuns nici pe 5, nici pe 6 aprilie.

Pe 5 aprilie ora 21.30 — scrie în continuare trimisul Iugoslaviei — Vișinski l-a sunat pe Gavrilović și l-a invitat la Kremlin. Acolo l-au primit Molotov și Stalin. De data aceasta, Molotov și-a exprimat acordul de a semna tratatul fără nici o vorbă despre neutralitate. Gavrilovic i-a mulțumit lui Molotov, la care acesta din urmă i-a spus: „Nu mie trebuie să-mi mulțumiți. Recunoștința i-o datorați tovarășului nostru Stalin. Noi nu facem nimic fără tovarășul nostru Stalin". Gavrilović a început atunci să-i mulțumească lui Stalin, care i-a răspuns: „Ați avut dreptate, domnule Gravilović. Dacă ar fi rămas condițiile de neutralitate, ar fi însemnat că, în caz că ați fi fost atacați, Uniunea Sovietică s-ar fi spălat pe mîini în ce vă privește". Gavrilović a făcut observația că exact asta îi explicase și el lui Vișinski. „E vina mea, e vina mea", a intervenit atunci Vișinski, înclinîndu-se adînc în fața lui Stalin.

Evident că Stalin, dispunînd de puteri nelimitate, decisese asupra omisiunii formulării privind neutralitatea, care ar fi devalorizat serios tratatul și ar fi făcut o impresie penibilă asupra popoarelor Iugoslaviei. Molotov și Vișinski nu luaseră singuri o hotărîre, de teama de a nu depăși limitele celor considerate de Stalin acceptate a figura în tratatul cu Iugoslavia, luînd în calcul obligațiile U.R.S.S. prevăzute în pactul de neagresiune din 23 august 1939, încheiat cu Germania.

Textul rus al tratatului a fost semnat în jurul orei 3.00 în noaptea spre 6 aprilie, ora Moscovei, dar a fost datat 5 aprilie 1941, dată unanim acceptată, devenită oficială, dar, în fond, eronată. În jurul orei 4 dimineața, deci în cea mai mare grabă, textul tratatului a fost dat publicității.

După semnarea lui, a urmat un banchet, încheiat la ora 7.00 dimineața, ora Moscovei [5.00, ora Belgradului]. O oră și trei sferturi mai tîrziu, la 6.45, ora Belgradului, fasciștii au bombardat Belgradul și a început pătrunderea trupelor germane în Iugoslavia.

F. D.

[1] Memoriile lui Gavrilović au fost publicate în cartea *Jugoslavia in Crisis 1934-1946*, apărută la New York în 1963 și semnată de J.B. Hoptner. De profesie medic, acesta a reprezentat multă vreme Crucea Roșie americană în Iugoslavia, cunoscînd numeroși oameni politici din această țară și beneficiind de o amplă posibilitate de informare.

contam prea mult pe asemenea forțe, deoarece brigăzile ni se completau zilnic cu voluntari din Serbia; ne convenea mai mult ca grupurile de patrioți să rămînă în Belgrad, să ne ajute cînd intram în oraș și, mai ales, să-i avem la îndemînă pentru a-i găsi pe dușmanii ascunși.

Conform planului german de apărare a Belgradului, orașul era împărțit în șase raioane fortificate independente. Nemților li se ordonase categoric să nu se predea în nici o împrejurare. Li se ceruse să opună rezistență „pînă la ultimul om". În noaptea de 13 spre 14 octombrie, cînd Felber a fost anunțat că unitățile se retrag în dezordine, generalul a ordonat: „Nici un fel de retragere. Pe lași îi voi împușca cu mîna mea!"

Prin pătrunderea energică a diviziilor noastre și a tancurilor sovietice, a fost străpuns în mod sistematic și destul de repede cordonul exterior al apărării orașului. În după-amiaza zilei de 14 octombrie, au fost lovite cu artileria aproape toate fortificațiile belgrădene. Imediat după ce s-a stins focul „katiușelor", brigăzile proletare de șoc, grupate pe patru direcții de atac, au pornit la asaltul nemijlocit asupra Belgradului.

La 21 octombrie am primit de la comandantul suprem cuvinte de recunoștință:

„Ordin către generalul-locotenent Peko Dapčević,

comandant al armatei din Serbia de vest.

După șapte zile de lupte grele și sîngeroase, la 20 octombrie 1944, unitățile armatei noastre populare de eliberare, umăr la umăr cu unitățile eroicei armate roșii, au eliberat Belgradul, orașul-capitală, orașul mult încercat al Iugoslaviei democrate federative. Propuneți pentru decorare unități și luptători care s-au evidențiat în mod special în luptă.

Slavă eroilor căzuți, care și-au jertfit viața pentru libertatea orașului lor!

Comandantul suprem al Armatei populare de eliberare și al Detașamentelor de partizani, mareșal al Iugoslaviei, Tito" ■

Selecție și versiune românească
Andronic GROS-STOENEASA

ZHANG HENG: DESCIFRÎND TAINELE ARTEI ȘI ȘTIINȚEI

(Urmare din p. 23)

clanșînd alarma și indicînd observatorilor direcția în care mișcarea telurică avusese loc. În anul 133, seismograful lui Zhang Heng a dat primul examen în practică. El a înregistrat cutremurul care a zguduit Capitala. A funcționat și cu ocazia seismelor din anii 137 și 138.

Dar iată că în a treia zi a celei de a doua luni a anului 138 o bilă de bronz a căzut din gura unui dragon, fără ca locuitorii Capitalei să fi observat nici cel mai mic semn de cutremur. Denigratorii lui Zhang Heng s-au și grăbit să-i defăimeze opera. Nu au trecut însă decît cîteva zile și rapoartele oficiale au anunțat că la 500 km de Luoyang, în direcția indicată de seismograf, avusese loc un cutremur. Talentul și erudiția lui Zhang Heng fuseseră dovedite din nou. Începînd din acel an, în China s-au înregistrat în mod sistematic cutremurele de pămînt.

Aparatele construite de Zhang Heng dovedesc că acesta a fost și un matematician strălucit. Din păcate, lucrarea lui de bază în acest domeniu s-a pierdut și azi nu există informații mai precise despre realizările sale în această privință. Se cunoaște doar că a calculat valoarea numărului π și a ajuns la constatarea că acesta este 3,1622, care se apropie de cifra de 3,1416.

În calitate de istoriograf al Curții imperiale, Zhang Heng și-a propus să elaboreze cronica dinastiei Han, să adnoteze și să corecteze erorile constatate de el în *Shi ji* (Însemnările istoricului), opera lui Sima Qian[1] și *Istoria dinastiei Han*, scrisă de Ban Gu. Preocupările sale multilaterale și mai ales povara anilor care începuseră să-i apese umerii nu i-au permis să-și ducă planul pînă la capăt.

Ca om de știință, Zhang Heng s-a ridicat împotriva practicii de ghicire a viitorului prin superstiții, a folosirii acestora în stabilirea calendarului, argumentînd că „doar de legile cerului trebuie să ținem seama, iar acestea nu pot fi schimbate după bunul plac". În aceeași calitate, în anul 133, a adresat un memoriu tronului, protestînd împotriva introducerii Cărții de divinație printre obiectele obligatorii de admitere la Academia imperială.

Intrigile și atmosfera apăsătoare de la Curte l-au determinat pe Zhang Heng ca, în anul 136, să accepte un post de prefect. În noua funcție a căutat să pună ordine în administrație și să-i scutească de multele obligații pe țărani, strădanie care i-a adus simpatia acestora și, în general a oamenilor simpli. Foarte curînd însă, Zhang Heng și-a dat seama că nu reușește să-și pună în aplicare bunele sale intenții. Cuprins de o profundă mihnire, în anul 138 și-a prezentat demisia și și-a exprimat dorința „de a se întoarce la glia natală". Cererea i-a fost refuzată. În loc să fie eliberat, învățatul a fost chemat să îndeplinească funcția de prim sfetnic al împăratului.

La mai puțin de un an după această numire, în anul 139, Zhang Heng a trecut în neființă. Amintirea lui a dăinuit însă de-a lungul veacurilor. Generații de oameni de știință chinezi i-au urmat cu respect calea, iar întregul popor chinez îl consideră unul dintre marii precursori ai celor ce și-au consacrat viața progresului patriei lor. Activitatea sa multilaterală evocă în mintea cercetătorilor și oamenilor de cultură de azi pe cea a lui Leonardo da Vinci (1452-1519), căruia i-a premers, într-o serie de domenii, cu peste 13 secole. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1976.

Prof. dr. MOSHE CARMILLY-WEINBERGER (New York)

1940-1944. În acele vremuri grele, poporul român şi-a păstrat demnitatea şi omenia

Profesorul Carmilly s-a născut în anul 1908, la Budapesta; şi-a petrecut copilăria împreună cu familia la Vaşcău, în judeţul Bihor. A studiat în Ungaria, Germania şi România. Între anii 1934-1944 a fost şef rabin al comunităţii evreieşti din Cluj, calitate în care a contribuit la salvarea evreilor de prigoana horthysto-fascistă, ajutîndu-i să se refugieze în România. Din anul 1957 s-a stabilit în Statele Unite ale Americii, la New York, unde a ocupat postul de profesor la „Yeshiva University". A devenit repede cunoscut ca specialist în istoria artei şi ca un eminent ebraist. A scris două cărţi intitulate: Libertatea de expresie la evrei şi Spaima de artă

Profesorul Carmilly s-a reîntors anul trecut în România, într-un pelerinaj în memoria victimelor fascismului horthyst şi în egală măsură pentru a-şi exprima, din nou şi la faţa locului, mulţumirile faţă de poporul român care în anii odiosului dictat de la Viena a participat la salvarea a mii de evrei. Cu această ocazie, profesorul Moshe Carmilly-Weinberger a avut amabilitatea să răspundă la cîteva întrebări redactorului nostru Dorin Matei.

— Dominule profesor, aţi trăit în România în timpul tragicelor evenimente ale celui de al doilea război mondial. Ce aţi simţit la aflarea veştii dictatului de la Viena, din 30 august 1940?

— Atunci cînd la 30 august 1940, urmînd dispoziţiile şefilor lor, miniştrii de externe ai Italiei şi Germaniei au impus României dictatul de la Viena, Transilvania a fost împărţită în două. A fost o decizie fatală nu numai pentru români. Cel puţin 180 000 evrei au ajuns sub jurisdicţia Regatului Ungar. Acest eveniment a avut urmări tragice şi pentru evrei, împotriva cărora au fost puse în practică imediat legile antievreieşti. Zeci de mii dintre ei şi-au pierdut dreptul la mijloacele de existenţă, fiindu-le interzis să mai deţină funcţii în stat, să practice negoţul, precum şi profesiunile zise „libere". Tineretului i s-a interzis dreptul la învăţătură. După declanşarea războiului Germaniei hitleriste împotriva Uniunii Sovietice, evreii între 18 şi 48 ani au fost mobilizaţi în detaşamente de muncă forţată. Cea mai mare parte dintre ei au murit în împrejurări cumplite.

Evocînd barbariile anilor 1941-1944, consider că este o datorie morală elementară ca să nu uităm şi să relevăm faptul că în acei ani în România a existat o rază de umanitate de care au beneficiat evreii. O rază de umanitate, ca şi un mod de gîndire şi de acţiune opuse ferm celor antisemite, dominante în Europa.

— După 30 august 1940 aţi rămas în acea zonă a României vremelnic ocupată de autorităţile horthyste. Ce ne puteţi spune despre tratamentul la care a fost supusă populaţia de aici, atît românii cît şi evreii?

— Români şi evrei, am fost puşi să tragem împreună jugul destinului comun. Acest destin ne-a apropiat. Evreimea a găsit înţelegere şi ajutor din partea conducătorilor vieţii politice şi religioase româneşti din Transilvania de Nord.

Pericolul nazismului şi horthysmului ameninţa întreaga evreime din această parte a României şi din Ungaria. Viaţa devenise nesigură pentru evrei. Cu toate acestea, ideea de a fugi, de a se refugia a apărut la foarte puţini dintre ei. Un om cu gîndirea normală nici nu putea să îşi imagineze că îi sînt numărate zilele. Chiar pe patul de suferinţă un bolnav incurabil mai speră în viaţă, în însănătoşire. Intelectualii nu au încetat să creadă în justiţie, în constituţie, chiar dacă drepturile le erau limitate.

În perioada cuprinsă între septembrie 1940 şi martie 1944, organizaţia „Vaad Hahatzalah"[1] nu şi-a putut desfăşura activitatea în mod deschis. Autorităţile ungare nu erau

[1] Organizaţie internaţională, care s-a ocupat cu salvarea evreilor prigoniţi din Europa; comitete ale acesteia au funcţionat în aproape toate ţările europene.

la fel de umane cum fuseseră cele românești. Operațiunile de salvare au devenit din ce în ce mai grele și dificile, fără să înceteze însă. În urma dictatului de la Viena, România și Ungaria erau despărțite de o lungă și greu controlabilă linie de frontieră. Această graniță se întindea de la Bekescsaba pînă lîngă Brașov. Orașele Cluj, Oradea și într-o oarecare măsură Tîrgu Mureș se aflau în apropierea acestei frontiere. S-au putut înjgheba prin această zonă cîteva căi de salvare spre România. Așa-zisul „tijjul", adică „drumul salvării", a fost inaugurat la începutul anului 1941, fiind apoi lărgit. Au fost create alte drumuri de salvare, a căror activitate a atins apogeul în lunile aprilie-iunie 1944. Relațiile cu prietenii mei români au devenit și mai strînse în 1941 și în anii următori, cînd am mîncat împreună pîinea amară a „minorităților" din Ungaria. Români și evrei am început să simțim efectul legilor care ne-au îngrădit viața în Transilvania de Nord în anii ocupației. Eram dați afară din slujbă, ni se luau atelierele, prăvăliile, pîinea de la gură. Eram îndepărtați din școli.

Data de 27 martie 1944 a însemnat o schimbare catastrofală în istoria evreimii din nordul Transilvaniei. Atunci a început să funcționeze la Cluj administrația de tip nazist. De la acea dată, problema refugiaților a devenit foarte grea; era în pericol chiar viața lor.

— Cum apreciați atitudinea poporului român, cît și a autorităților de la București față de încercarea Germaniei naziste de a impune aplicarea „soluției finale" în România?

— Wyman S. David, nepot de preot protestant, scriitor și cercetător american, a publicat în anul 1984, la editura newyorkeză Pantheon, o carte cu titlul *The Abandonment of the Jews. America and Holocaust, 1941-1945* (Abandonarea evreilor. America și Holocaustul, 1941-1945). Ea constituie cel mai grav rechizitoriu împotriva celor care ar fi putut să dea un ajutor în timpul tragediei evreilor europeni, dar nu au vrut să audă strigătul de durere ce venea din valea morții. Imensa literatură consacrată Holocaustului este preocupată în special de modul în care naziștii și acoliții lor și-au săvîrșit faptele antiumane și înfățișează pieirea evreimii europene, comportamentul ei în împrejurări greu de descris. Lipsesc însă lucrările elaborate pe baza unor documentări serioase, care să arate atitudinea unor state și acțiunea lor față de lupta pe viață și pe moarte a evreimii europene. Dar lipsește mai ales o lucrare serioasă, cuprinzătoare, despre operațiunile de salvare ce au avut loc în România și cu ajutorul românilor.

Am constatat din practica activității noastre că autoritățile din România au socotit în anii 1936-1940 acțiunea de salvare a evreilor drept o acțiune umanitară și au privit-o cu înțelegere și bunăvoință, ca o acțiune pe deplin justificată și necesară. Astfel, guvernul român a acordat permisiunea de a se organiza călătoria în Palestina a unui numeros grup de evrei — peste 2 500 — care se afla în portul Sulina. Grupul era compus din refugiați ce scăpaseră de prigoana nazistă. Cheltuielile aferente au fost suportate de organizația JOINT din S.U.A. Dacă avem în vedere și faptul că la conferința internațională din iulie 1938 de la Evian (Franța) — cu delegați din 32 țări — nici măcar un singur stat nu s-a arătat dispus să acorde ajutor evreilor, atunci trebuie să spunem că atitudinea României a însemnat un act de umanitate, chiar dacă au fost percepute taxe de emigrare. De altfel, în acea perioadă — ca și mai tîrziu — în Europa au existat numai două căi de salvare pentru evrei: prin România și peste Pirinei, în Spania.

Salvarea și tranzitarea refugiaților evrei *în* și *prin* România se poate împărți în două perioade: una între anii 1933 și 1940; a doua din 1940 pînă la sfîrșitul anului 1944. În anul 1933, cînd Hitler a venit la putere, a început fuga evreilor din Germania stăpînită de naziști. Între anii 1933-1937, cca. 140 000 evrei au părăsit Germania. După ocuparea Austriei, a Cehoslovaciei și apoi a Poloniei, valurile celor ce se refugiau din Germania au început să fie tot mai mari și mai dese. Circa 20 000 refugiați evrei — 10 000 din Polonia, 3 000 din Germania, 1 000 din Cehia, 6-8 000 din Slovacia — s-au străduit să ajungă prin Ungaria în România. A devenit necesară înființarea la Cluj a unui comitet pentru refugiați, care a luat naștere la inițiativa mea. Autoritățile române nu numai că au tolerat activitatea comitetului, dar ne-au și ajutat să îi tranzităm pe refugiați spre București. La nevoie, ne-au dat pînă și însoțitori, mai ales cînd era vorba de călătoria unor grupuri. Organele de poliție române ne-au mai ajutat și prin faptul că, din gară, cu prilejul controalelor efectuate la trenuri, recunoscînd pe refugiații evrei, îi îndrumau să vină de-a dreptul la noi. Uneori ajungeam la punctele de triaj ale poliției, unde li se permitea membrilor comitetului să îi viziteze și să îi ajute cu îmbrăcăminte, medicamente, alimente. Acești refugiați părăseau orașul însoțiți de oamenii poliției, pînă la București. Se întîmpla — și nu numai o dată — ca agenții poliției să aducă refugiați de la gară direct la sediul comunității. În asemenea cazuri, am putut să mă ocup personal de ei. Plecau apoi individual, de la Cluj la București, conduși la gară de un membru al comunității care le cumpăra și biletul de tren.

Comitetul din Transilvania și Banat a avut relații strînse în anii premergători războiului cu *Comitetul Central pentru Ajutorarea Refugiaților Evrei în Trecere* din vechiul regat, care a luat ființă la București. El se afla sub conducerea doctorului Filderman, personalitate de frunte a evreimii din România. Din septembrie 1940 pînă în aprilie 1944, membrii Comitetului de Salvare „Vaad Hahatzalah" din Cluj și din alte orașe au organizat locurile prin care refugiații se puteau salva, trecînd din Ungaria în România. Cel mai potrivit punct de trecere de pe platforma Feleacului de lîngă Cluj părea să fie satul Aiton, situat pe teritoriul României. S-au stabilit legături cu locuitorii acestui sat pentru a găsi printre ei oameni dispuși, în schimbul unei sume de

bani, să treacă clandestin peste graniță refugiați evrei. Era, firește, o operație care expunea viața „contrabandistului" la pericol de moarte. Terenul era dificil, accidentat. Numai tinerii puteau să parcurgă pe jos un asemenea drum de cîteva ore. Lîngă Aiton, spre Turda, au mai fost create puncte de trecere la Luduș și Sărmașu. Apoi la Arad, Oradea. Beiuș, Tinca. Pe această cale au fost salvați de la moarte circa 15-16 000 refugiați evrei. Cei mai mulți prin punctul de graniță de lîngă Cluj: 6-8 000 (între 1940-1944: 3-4 000; și alți 3-4 000 numai în lunile aprilie-iunie 1944). Pe linia Bekescsaba-Arad circa 6 000, la alte puncte (Oradea, Tinca, Luduș, Sărmaș) circa 1 000. Cifrele corespund cu cele date de „Vaad Hahatzalah" din Budapesta, care apreciază numărul refugiaților salvați prin România la 16 000, cifră care nu cuprinde pe refugiații sosiți cu vapoarele la Sulina.

Prin mijlocirea prietenului meu Raul Șorban (care în acei ani atît de grei și-a dedicat timpul și energia nobilei cauze a ajutorării victimelor fascismului) s-a realizat o largă colaborare cu participarea lui Emil Hațieganu, a episcopului Iuliu Hossu, a lui Aurel Socol, Florea Mureșanu, Vasile Aștileanu, a lui Eugen Filotti, ministrul României la Budapesta, a consulului României la Oradea Mihai Marina, și a atașatului de presă, Ion Isaiu, și a colonelului Victor Cupșa din Turda, datorită căruia s-au obținut sute de documente de călătorie pentru evreii refugiați în România. Datorită acestei colaborări a fost mobilizată populația românească, de-a lungul întregii frontiere româno-ungare, care a facilitat în mod dezinteresat trecerea graniței de către evrei. E datoria mea să amintesc munca eroică, plină de pericole, a unor evrei din Turda, care au ajutat pe refugiații ce veneau dinspre Cluj cu documente false și au asigurat cazarea și drumul lor mai departe, spre București.

Cum am amintit deja, martie 1944 a adus o schimbare catastrofală în istoria evreimii din nordul Transilvaniei[1]. Supravegherea autorităților naziste și horthyste asupra mea s-a intensificat. Încă de la începutul lunii aprilie 1944 am propus conducerii *Judenrat*-ului[2] din Clujul ocupat să trimită un comitet de acțiune în capitala română, la București, compus din trei persoane. Pînă la urmă a fost trimisă o singură persoană, nu un comitet. Cel desemnat am fost eu.

La 2 mai am pornit peste frontieră, pe un drum periculos. Am pornit nu fără frică, dar decis să mă folosesc și eu de o cale utilizată, la îndemnul meu, de mulți alți evrei. Călătoria aceasta am descris-o într-un articol intitulat *Întrecerea cu moartea*. La București am întîlnit sute de refugiați evrei în birourile și în curtea *Organizațiunii Române de Turism*. Deși nici în România situația evreilor nu a fost ușoară, în capitala României am circulat liber, nestingherit de nimeni. Știam că Ion Antonescu publicase la 3 mai 1944 un decret prin care evreii ce treceau clandestin granița erau condamnați la moarte, ca și cei care le ofereau adăpost. Frontierele României urmau să fie păzite și de soldați germani. În același timp, prin dispoziții confidențiale, el a anulat aplicarea acestui decret. Trebuie să menționez încă o dată că nu cunosc nici un caz de condamnare la moarte a vreunui evreu pentru trecerea frauduloasă a frontierei României în perioada mai-septembrie 1944[3].

De altfel, încă din vara anului 1942, delegatul lui Eichmann la București, Gustav Richter, crezuse că a obținut aprobarea lui Ion Antonescu pentru deportarea evreimii din România. Operațiunea a fost însă zădărnicită de acțiunea unor forțe politice din țară. Se poate spune că e vorba de un caz fără precedent într-o țară aflată practic sub ocupația armatei lui Hitler. După părerea unor cunoscători ai situației, reușita acțiunii de salvare a majorității evreilor din România s-a datorat unor condiții speciale[4]. În orice caz, în mod incontestabil, în spațiul Europei Centrale și Sud-Estice a existat o singură posibilitate pentru evrei de a ieși din cercul de foc al teroarei naziste, o singură speranță de a se salva. Oricum ar fi privită această stare de lucruri, în orice fel s-ar analiza cele petrecute cu evreii în România, din punct de vedere politic, sub aspect internațional etc. rămîne un lucru ce nu se poate nega: faptul că atunci cînd lumea a privit insensibilă spectacolul nimicirii evreilor europeni, România a fost dispusă să primească refugiați evrei și a fost gata să deschidă pentru ei porturile sale. Ungaria a asasinat 80% din evreii săi, pe care i-a trimis în camerele de gazare de la Auschwitz-Maidanek, în timp ce România a vrut să salveze ceea ce se mai putea salva și a aruncat colacul de salvare celor ce se aflau în pericol de a se îneca. Hitler a pierdut războiul, evreimea a pierdut șase milioane din membrii săi; lumea și-a pierdut umanitatea, la fel și iubirea creștinească a aproapelui. Poporul român s-a străduit în schimb să își salveze credința în omenie.

Iar noi evreii îi sîntem și îi rămînem recunoscători pentru aceasta.

— Ce anume v-a impresionat cel mai mult în România de azi?

— Foarte multe lucruri m-au impresionat în România de azi. În primul rînd am regăsit Ardealul, la fel de frumos cum îl știam. Nu am vizitat decît o mică parte a țării, dar ceea ce am reținut de la început au fost construcțiile fantastice ridicate. Practic, nu am mai recunoscut Bucureștiul; la fel Clujul, Oradea. S-au petrecut schimbări foarte mari în România. Sînteți o țară extrem de dinamică. Ceea, ce ne-a impresionat în mod deosebit și pe mine și pe soția mea au fost fețele copiilor, bucuria care se citește pe chipul lor. Este un semn bun pentru o țară în plină dezvoltare.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1987.

[2] Consiliul evreilor, singurul organism al populației evreiești care avea dreptul să trateze cu autoritățile locale.

[3] *Magazin istoric*, nr. 6/1976.

[4] Vezi Oliver Lustig: *În România „soluția finală" hitleristă nu a putut fi aplicată*, în *Magazin istoric*, nr. 6 și 7/1988.

S-a întîmplat atunci, sub ocupaţia horthystă

În anii în care partea de nord-vest a Transilvaniei, în urma odiosului dictat de la Viena, s-a aflat sub ocupaţie horthystă, autorităţile cotropitoare au trecut, cum se ştie, la exterminarea în masă a evreilor[1]. În aceste grele împrejurări, numeroşi fii ai poporului român, masa oamenilor de rînd — ei înşişi supuşi unei crunte opresiuni — au venit, uneori cu riscul vieţii, în sprijinul celor loviţi. Iată cîteva alte mărturii ale unor supravieţuitori, mărturii aflate printre materialele documentare pe care le-am adunat de-a lungul anilor în vederea redactării unor lucrări despre acele vremuri.

Una din ele aparţine lui Iancu Fogel, fost deportat la Buchenwald. Fogel relatează despre fapta ţăranului Gheorghe Godincă din satul Valea Seacă, ţinutul Maramureşului. În timpul deportării evreilor din această zonă, Gh. Godincă, asumîndu-şi mari riscuri, a salvat două familii de evrei din satul Bistra. Numitul Godincă l-a luat pe muncitorul Stauber Mosoru, de la fabrica de cherestea din Bistra, soţia şi cei patru copii ai lor, i-a dus la el acasă şi i-a ascuns într-o pivniţă veche. Degeaba i-au căutat jandarmii horthyşti, în zadar au ameninţat că cei care îi ascund pe evrei vor fi pedepsiţi cu moartea. Godincă nu s-a speriat. Pentru mai multă siguranţă, a hotărît să schimbe ascunzătoarea celor pe care-i ocrotea şi i-a dus într-o pădure de la poalele Muntelui Poloninca, la aproape 10 km depărtare de sat. A stabilit cu ei locuri şi zile de întîlnire pentru a le duce hrană şi alte lucruri necesare vieţii.

După un timp, jandarmii au descoperit unul din punctele de întîlnire şi au reuşit să-l prindă pe Iacob Mosoru, unul dintre copiii familiei ascunse, şi pe proprietarul unei mori de apă din Bistra, care, tot cu ajutorul lui Godincă, se ascunsese şi el în pădure. Zile întregi, jandarmii, tîrîndu-i după ei pe cei prinşi, au scotocit pădurea ca să-i găsească şi pe ceilalţi, dar totul a fost în zadar. Prizonierii au fost crunt bătuţi şi schingiuiţi, apoi închişi într-un coteţ de porci de la postul de jandarmi din comuna Petrova. Un pădurar român din Crasna, venit cu treburi pe la jandarmerie, prinzînd un moment prielnic, le-a dat drumul. Iacob Mosoru a fugit şi, ajutat de acelaşi Godincă, s-a ascuns din nou, împreună cu ceilalţi membri ai familiei Mosoru, rămînînd în deplină siguranţă pînă în 1944, în ceasul cel mare al eliberării.

Un alt caz, povestit de Salamon Francisc din Giurtelecul-Hododului (Sălaj). „La 9 octombrie 1944 mi-am părăsit compania [de muncă forţată], aflată în retragere, cînd am ajuns în comuna Treznea (Sălaj), acolo unde, în 1940, au fost comise de horthyşti atrocităţi cumplite împotriva locuitorilor. Am fugit în momentul în care, înşiruiţi cîte unul pe o punte, traversam un pîrîu şi paza nu ne putea supraveghea prea bine. Am intrat gîfîind în casa unui ţăran român şi acesta, dîndu-şi seama că sînt dezertor, mi-a spus să mă urc în podul unui grajd, pînă ce vor trece trupele horthyste care se retrăgeau în faţa înaintării celor române şi sovietice. Am dormit acolo o noapte, după care gazda mi-a explicat cum pot ajunge, pe drumuri ferite, la Zalău. Aşa am ajuns la Curitău, astăzi Sălăjeni, unde am tras la familia Ion Fati care, riscîndu-şi viţa, m-a găzduit două nopţi. De mîncare mi-au dat Ilie Mureşan şi Petra Dumitru, pe care îi cunoşteam. După două zile am părăsit şi Curităul şi, tot pe drumuri ocolite, am ajuns în satul meu, Giurtelecul-Hododului. Am tras la Anişca Pupului, care fusese doica mea. Cînd m-a văzut, nu ştia ce să mai facă de bucurie: m-a sărutat de zeci de ori, m-a dus în casă, a tras zăvorul şi mi-a dat de mîncare, după care m-a adăpostit în podul casei. Trupele române erau aşteptate din zi în zi. Trebuia să rămîn în ascuns în continuare. Pentru a nu fi cumva recunoscut şi denunţat de cineva autorităţilor horthyste, voiam chiar să părăsesc satul, dar Cosma Teodor mi-a spus: „Feri, nu fii prost, nu pleca din satul tău natal, aici cunoşti oamenii şi locurile unde te poţi adăposti. Du-te în pădurea dintre gozuri şi ascunde-te acolo, că tunurile armatei române se aud deja". L-am ascultat. La marginea pădurii, am găsit o colibă şi am auzit talanga oilor. Era pădurarul Eremia, care s-a bucurat cînd m-a văzut. Mi-a spus să nu-mi fie frică, mîncare o să-mi dea el, o să-mi dea şi-o şubă. Am rămas cu el pînă cînd am văzut că nemţii şi horthyştii s-au retras din sat. M-am întors înapoi la Giurtelecul-Hododului, unde mă simţeam mai în siguranţă printre consătenii mei: Ienci Vasile Săngurul, Ionuţaş Vasile Anasti, Ienci Aurelia Firi, Zoicaş Vasile.

Pe 20 octombrie 1944, Zoicaş Vasile a venit la mine şi m-a sculat din somn, strigînd cît îl ţinea gura:

— Scoală, Feri, c-au venit românii!

Într-o clipă, tot satul a fost în picioare. Pe la porţi au apărut steaguri tricolore. Unde le-or fi ţinut pînă atunci?! E secretul lor. Ştiu însă că pentru un steag românesc, dacă ar fi fost descoperit de horthyşti, se luau automat 5 ani de închisoare.

Era momentul marii treziri. Deşi în holocaust mi-am pierdut toată familia, din momentul intrării românilor nu m-am mai temut, nu mai eram singur".

Mărturii simple, sincere, despre uman şi inuman, despre barbarie şi omenie, fapte mari ale unor oameni simpli în vremuri de cumplite suferinţe. Ca aceşti oameni despre care s-a amintit în aceste rînduri au procedat şi alţii, totul curgînd în acea albie mare şi sfîntă a omeniei poporului român.

I. MICU

[1] *Magazin istoric*, nr. 6,7/1988.

OCTOMBRIE 1939

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Pe șantierul arheologic de la Dinogeția (Garvăn, jud. Tulcea) — cetate romano-bizantină ridicată peste o veche așezare geto-dacică —, cercetările conduse de prof. Gheorghe Ștefan scot la iveală un important tezaur monetar: 106 monede de aur din sec. X-XI e.n.

● Autoritățile — scrie ziarul Semnalul — au decis că fiecare cetățean trebuie să facă exerciții de apărare pasivă două ore pe lună. Aceste exerciții se pot face în orice zi la posturile de pompieri.

● Apare vol. XV din seria Izvoarele istoriei românilor, scoasă de G. Popa-Lisseanu; volumul cuprinde un studiu introductiv și texte din opera istoricului bizantin Procopius, referitoare la români.

● Editura Fundațiilor, condusă de prof. Al. Rosetti, inaugurează o nouă colecție adresată marelui public, Mica enciclopedie care, după cum consemnează ziarele, „este colecția tuturor claselor cititoare, colecția cărților de folos practic, de bogată informare și documentare, alcătuită pe înțelesul general și punînd la dispoziția oricui cunoștințe utile pe un preț redus".

● La 13 octombrie apare primul număr al noii publicații Jurnalul, care, după cum scrie Teodor Teodorescu-Braniște în editorialul Ce vrem, „a pornit numai din năzuința de a pune la îndemîna cititorilor o gazetă a lor, o gazetă cît mai completă, o gazetă care să se adreseze tuturor claselor sociale și tuturor categoriilor de activitate omenească".

● Are loc inaugurarea noii linii de cale ferată Salva-Telciu, linie ce leagă două regiuni transilvane: ținutul grănicieresc al Năsăudului de cel al Maramureșului.

● Mihai Jora despre pianistul Dinu Lipatti: „După o lipsă de doi ani, Dinu Lipatti s-a reîntors în țară, trecîndu-și la cel dintîi concert simfonic al stagiunii, condus de George Georgescu — Concertul în La Major de Liszt și o suită în stil clasic pentru pian

În ultimele zile ale lunii septembrie, după asasinarea primului ministru Armand Călinescu de către legionarii subordonați hitleriștilor, cabinetul de tranziție condus de general Gh. Argeșanu, prezentîndu-și demisia, se formează un nou cabinet sub conducerea lui Constantin Argetoianu, avînd o componență asemănătoare cu cea a guvernului Călinescu. După depunerea jurămîntului, C. Argetoianu acordă presei un interviu în care subliniază preocuparea noii formațiuni de a asigura continuitatea politicii interne și externe, promovate de fostul prim-ministru Armand Călinescu. În politica internă, guvernul își concentrează eforturile în direcția ralierii tuturor cercurilor și grupărilor politice, pentru a face față situației internaționale grele.

Iată ce spune noul președinte al Consiliului de Miniștri în *Apelul către țară*, reprodus aici din *Timpul* (4 octombrie): „Trecem prin vremuri de încercare, vremuri în care un popor nu se poate socoti stăpîn pe destinele lui decît în măsura unității sale de simțăminte și de manifestare. Numai popoarele care se vor înfăptui ca un bloc vor putea străbate prin văpaia aprinsă ce amenință să se întindă pretutindeni. Pentru desăvîrșirea acestui bloc, facem un călduros apel la unirea tuturor. În situația actuală internațională, fiecare nație se găsește în poziție de apărare. Nu avem nici un gînd războinic; dorim și vrem pacea, dar nu putem să stăm pe un picior de inferioritate față de alții"[1].

Lipsit de autoritate atît în rîndul grupărilor burgheze pro-anglo-franceze, cît și în mase, oscilînd în politica externă, Argetoianu eșuează. Tendințele primului ministru de a face noi concesii Germaniei, îndeosebi pe tărîm economic, se izbesc de rezistență chiar în sînul guvernului și, ca rezultat, delegația germană aflată în această perioadă la București nu reușește să încheie nici un fel de acorduri cu reprezentanții guvernului român.

Presa bucureșteană continuă și în această lună să dedice numeroase pagini fostului premier Armand Călinescu[2]. Asasinarea acestuia, după cum scrie oficiosul Partidului Social-Democrat *Lumea Nouă* din 1 octombrie, „depășește toate marginile, pentru a trece direct din categoria crimelor de rînd în aceea a înaltelor trădări de țară". Murise omul care, cu prilejul unei cuvîntări din 30 iunie 1939 — reprodusă de revista *Muncă și voie*

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1989.

Ostaşi engiezi plecînd spre front

hund din 1 octombrie —, spunea: „Dacă din experienţa mea aş putea da celor mai tineri un sfat ar fi acesta: oricît de mari ar [fi] greutăţile ce-ţi stau în cale, dacă crezi hotărît în misiunea pe care o ai, dacă socoteşti că munca ta este în serviciul ţării, să nu precupeţeşti nimic, să sacrifici totul, fiindcă totdeauna triumfă o cauză dreaptă".

Acelaşi îndemn reiese şi din testamentul primului ministru, datat 21 iulie 1938, publicat de revista menţionată, din care redăm următorul pasaj: „Rog pe iubitul meu fiu să fie cuminte şi să se gîndească la numele pe care eu l-am cinstit, precum l-am moştenit de la tatăl meu, să-şi slujească ţara cu credinţă şi devotament, aşa cum am făcut-o eu".

În luna scursă de la începerea războiului, presa română prezintă pe larg opiniei publice informaţii, comentarii, reportaje referitoare la mersul operaţiilor militare, la poziţia statelor aflate în conflict, precum şi numeroase articole scrise de prestigioşi publicişti români, care încearcă să analizeze cea de-a doua conflagraţie mondială, făcînd o paralelă cu primul război mondial.

Astfel, revista *Viaţa românească*, nr. 9-10, din septembrie-octombrie, la *Cronică economică*, publică sub semnătura lui Andrei Şerbulescu articolul *Început de război mondial*, din care spicuim următoarele: „Spre deosebire de războiul trecut, care a început după aproape 50 de ani de prosperitate şi pace relativă, cel de astăzi începe de abia după 25 ani de la sfîrşitul altui război mondial, după o criză economică unică în istorie ca profunzime şi durată (1929-1933), două crize mai mici (1920/21 şi 1937/38), o perioadă de inflaţie deschisă (1919-1923) şi una latentă (1935/39), după o revoluţie care a scos un uriaş imperiu din economia mondială [Revoluţia din Octombrie] şi, în fine, după trei războaie de oarecare însemnătate (italo-abisinian, chino-japonez şi cel spaniol). Războiul din 1914-1918 a început la sfîrşitul unei lungi perioade de prosperitate, cu imense capitaluri acumulate, cu monede sănătoase şi cu iluzia că va dura puţin. De aceea, în primii ani de război, toţi beligeranţii au putut consuma pe cîmpul de luptă ce adunaseră în 50 ani de prosperitate şi numai în a doua perioadă au fost siliţi să scruteze viitorul. Dimpotrivă, războiul actual a fost aproape pretutindeni precedat de împrumuturi uriaşe, sau de exproprierea multor avuţii adunate. Inflaţia a urmat războiul trecut şi precedează pe cel izbucnit la 1 septembrie 1939. De altă parte, pregătirea accelerată a războiului actual a făcut ca, în unele ţări, forţele naturale şi sociale să fie parţial epuizate încă înainte de începutul ostilităţilor".

Cronică măruntă

şi orchestră, scrisă de el acum doi ani — un strălucit examen al celor învăţate între timp, dovedind o tehnică superioară, pe care era stăpîn absolut. L-am ascultat la o repetiţie cu acea luare aminte, pe care marile talente ţi-o impun vrînd, nevrînd. În acelaşi timp, gîndul meu se întorcea cu vreo 14 ani în urmă cînd, într-o zi mohorîtă de toamnă, un mic copil plăpînd îmi era adus de către părintele său, care-mi cerea să-i slujesc odraslei drept dascăl muzical. Cînd l-am întrebat ce ştie, mi-a răspuns: «Nimic. Nu cunoaşte nici numele notelor, îmi cîntă la pian după ureche şi compune». Pilotisit, am cerut copilului să se aşeze la pian. «Micul Lipatti» cum i s-a spus ani de-a rîndul, poseda o intuiţie şi un dar muzical cu totul neobişnuite, iar cînd a început să înveţe muzică, înainta precum Făt Frumos care «creştea într-o zi cît creştea altul într-un an»".

● În şedinţa Academiei Române din 6 octombrie, prof. Alex. Lapedatu, secretarul general al Academiei, prezintă următoarele publicaţii primite în dar de înaltul for: G. Fotino, Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti: boierii Goleşti, 4 vol; C. Tăutu, Impozitele directe din România; Onisifor Ghibu, O spovedanie. La a douăzecea aniversare a Universităţii Daciei superioare; G. Murnu, Românii din Bulgaria medievală; G. Oprescu, membru corespondent, a dăruit Academiei numeroase scrisori ce i-au fost adresate de oameni iluştri, străini ca Paul Valery, Em. de Martonne, Albert Einstein, H. Bergson, E. Beneš, G. Duhamel, H. Focillon, Thomas Mann şi alţii. D-sa a dăruit şi o serie de 43 scrisori de la reputatul geograf român George Vâlsan. Aceste scrisori vor putea fi consultate de public, după trecerea unui sfert de veac, scrie Timpul din 12 octombrie.

● În cursul acestei luni se împlinesc 70 de ani de la inventarea celuloidului. Descoperirea celuloidului — scrie Timpul din 26

Coperta revistei Realitatea ilustrată

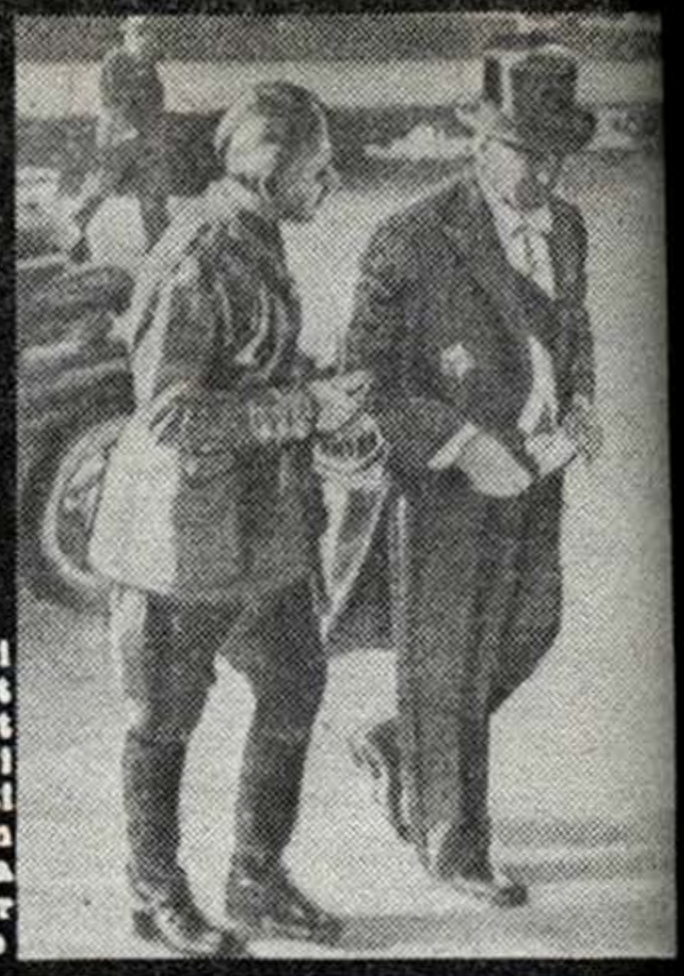

Cel dintîi reprezentant diplomatic permanent al Chinei la București în drum spre prezentarea scrisorilor de acreditare

Cronică măruntă

octombrie —, fără de care amatorii-fotografi ar trebui încă să poarte în spinare greoiele casete de tinichea cu clișee de sticlă, iar cel mai popular dintre spectacole — cinematograful — nu ar exista, a fost dată în vileag în octombrie 1869.

● Cîinii din Germania au fost mobilizați, informează Timpul din 23 octombrie. Iată această știre, mai puțin obișnuită, așa cum este relatată în presă: „Comandamentul suprem al armatei germane a invitat pe toți proprietarii de cîini să prezinte animalele pînă la data de 28 octombrie în vederea «încorporării» lor. Nici o deosebire de rasă nu se face între cîini și orice corcituri sînt luate, dacă măsoară cel puțin înălțimea de 50 cm. la umăr, și au mai mult de șase luni și mai puțin de un an. Dacă cîinele e «luat» proprietarul primește o indemnizație. Perioada de instrucție e de opt săptămîni. Instrucția variază după destinația «recrutului», după cum va fi adică, agent de legătură, cîine de pază sau infirmier".

● Vară la mijlocul lunii octombrie: maximele ating 29 grade la umbră în Cîmpia Dunării, 40 grade la soare la sol. Aseară, 20 octombrie, comentează presa, termometrul arăta în Capitală 22 grade. E o surpriză plăcută înregistrarea unei temperaturi de vară în locul unor burnițe reci, ceață și ger.

● Un articol despre Versiunile Țiganiadei lui I. Budai-Deleanu, publicat de M. Gregorian în revista Preocupări literare, aduce interesante contribuții de istorie literară pentru cunoașterea falmosei epopei a poetului român. Astfel, se demonstrează că de la Budai-Deleanu au rămas două manuscrise ale Țiganiadei, diferite unul de altul. Primul, scris pe la 1800, a apărut în Buciumul român la 1877; al doilea manuscris al poetului, terminat în 1812, a apărut la 1925, fiind editat de Gheorghe Cardaș.

● Cinci reporteri, reprezentînd fiecare cîte una din marile com-

La rîndul ei, revista *Însemnări ieșene* din 1 octombrie, în articolul *Războiul*, de G.T. Popa, scrie despre „măcelul cel mare", unde „o lume întreagă își schimbă așezările, frontierele se modifică văzînd cu ochii și oamenii redevin bestii. Popoarele cele mai civilizate au pornit la război, tocmai acele popoare cărora omenirea le datorește înfățișarea ei de azi. Fiecare mînuitor de armă din acest început de război este un participant la o cultură superioară. Războinicii de azi sînt rafinații unei epoci tehnice cu un trai plin de confort. Soldații de azi sînt toți beneficiarii electricității și ai radioului, elementele unei realități care se trăiește în prezent și nu se așteaptă la un viitor nebulos de dincolo de moarte".

Referindu-se la gazetarii și scriitorii care au luptat în trecutul război și au supraviețuit, publicînd după încheierea păcii pagini zguduitoare, Zaharia Stancu arată în editorialul *Un ziarist pe front*, apărut în săptămînalul politic, social, literar *Azi* din 1 octombrie, care a fost scopul lor: „Prin descrierea grozăviilor văzute și trăite să trezească conștiințele de pretutindeni și să le mobilizeze pentru împiedicarea oricărui război, pentru ca, în secolul acesta, oamenii să nu se mai măcelărească unii pe alții mai cumplit ca în era de piatră. Totul a fost zadarnic. Națiunile nu sînt conduse de visători, ci de acei oameni realiști care știau să încălzească inimile mulțimilor, să le insufle anumite idealuri și apoi să le stăpînească. Pentru a se menține pacea este nevoie de consimțămîntul tuturor. Pentru a izbucni războiul este necesar ca unul singur să-l vrea. Chipul în care s-a dezlănțuit războiul actual dovedește că multă vreme de aici înainte războaiele între națiuni vor rămîne ca niște triste, ca niște fioroase necesități. Este prin urmare mai mult decît o datorie pentru cetățenii oricărei țări ca atunci cînd izbucnesc războaie și patriile se găsesc în pericol, fiecare să-și facă datoria, fiecare să accepte jertfa".

Din curierul diplomatic al acestei luni: ministrul Chinei la București, Love Liang, își prezintă scrisorile de acreditare; este primul diplomat chinez în misiune permanentă în țara noastră, ca urmare a recentei înființări — 3 iulie — a Legației chineze în România. Acest fapt, comentează *Timpul* din 20 octombrie, „constituie o dovadă a interesului pe care statele cele mai îndepărtate îl arată în stabilirea și întreținerea legăturilor cu țara noastră". În interviul acordat *Semnalului* din 21 octombrie, cel dintîi ministru al Chinei declară că „are o sarcină din cele mai principale, aceea de a încheia cît mai temeinic legături comerciale între România și China".

Cetatea Enisala

Un alt eveniment este stabilirea, la 30 septembrie, a relațiilor diplomatice între România și Peru, la nivel de legație. La 10 octombrie, guvernul român își dă agrementul pentru reprezentantul peruan la București.

În cursul toamnei, vechea asociație ardeleană Astra își sărbătorește, după tradiție, „o existență încărcată de ani și de glorie". „Evenimentele externe, grijile momentului — relatează *România literară* — au intrat desigur în cumpăna celora care au hotărît în acest an amînarea pentru cîtva timp a serbărilor proiectate". Cu toate acestea, revista consemnează momentul, independent de amînarea sărbătoririi lui oficiale. Ea acordă un loc de cinste asociației, intitulînd-o „bastion de cultură și rezistență națională". Pentru că „în momentele de restriște, de luptă politică, ea a fost o adevărată oază în jurul căreia nația întreagă făcea zid și în sînul căreia se reconstituia armonia frățească". Rememorînd istoricul acestei asociații, aceeași revistă *România literară*, condusă de Cezar Petrescu, scrie: „Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român i s-a zis pe scurt și simbolic Astra, în urma fericitei inspirații de a se lega primele silabe ale celor două cuvinte de la început: iar înființarea ei a corespuns unei necesități adînc simțite, atît în ce privește dezvoltarea literaturii, cît și coordonarea activității culturale a românilor din Ardeal, Banat și Țara Ungurească".

În cuvîntarea rostită de Șaguna la deschiderea adunării de constituire, care a avut loc la Sibiu la 9/21 martie 1861, el contura astfel rosturile complexe ale asociației: „Fiind așa clară problema noastră, a înainta literatura, cultura, industria și agricultura națiunei noastre, adică a înainta starea spirituală și materială a poporului nostru, vrem a deștepta prin mijloace naționale facultățile, va să zică, cugetările cele senine și serioase în poporul nostru, ca să cunoască ființa și destinația sa și să o știe întrebuința spre tot binele".

An de an, începînd de la acea dată, în diferite centre ale Ardealului au avut loc congresele Astrei, înregistrîndu-se progresele activității și roadele ei binefăcătoare, statornicindu-se o tradiție care continuă.

Între 1861-1939, Astra a avut următorii președinți: Andrei Șaguna, Vasile Popp, Iacob Bologa, Timotei Cipariu, George Barițiu, Ioan M. Moldovan, Alex. Mocsony, Iosif Sterca Șuluțiu, Andrei Bîrseanu, Vasile Goldiș, Iuliu Moldovan. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică mărunță

pauli de filme din Marea Britanie, au plecat pe frontul din vestul Europei pentru a filma desfășurarea luptelor.

● România literară prezintă un aspect puțin cunoscut al personalității lui Anrei Vlaicu, publicînd Impresii din văzduh, pagini ale pionierului aviației românești și mondiale care au văzut lumina tiparului pentru prima oară în revista Flacăra de la București, din 29 octombrie 1911.

● La Biblioteca Academiei expoziție cu operele pictorului Carol Popp de Száthmári[1]. Artist polivalent — pictor, desenator, gravor, fotograf —, Carol Popp de Száthmári (1811-1889) a lăsat o bogată moștenire artistică. Lui, scriu ziarele, „i se datorește popularizarea multor evenimente politice. Cele mai multe episoade din războiul nostru de independență au fost fixate de el în multe tablouri devenite populare prin litografierea lor în zeci de mii de exemplare". Sînt subliniate, de asemenea, meritele sale în promovarea artei fotografice la noi, „România fiind — datorită lui — printre primele țări din lume unde s-a dezvoltat arta fotografiei".

● În 1851 — scrie Universul — apărea la București, în Tipografia lui C.A. Rosetti și E. Winterhalder, volumul Histoire de l'antiquité profane à l'usage des écoles (Istoria antichității profane pentru școli) de Leopold Monty, profesorul francez care a predat și la București. Cartea este dedicată, de altfel „elevilor mei din Valahia". „Această carte — consemnează autorul — nu aspiră decît la un singur merit: acela de fi fost scrisă în Valahia și pentru tineretul din Valahia. Am mai avut prilejul să fac o mărturisire publică a calităților ferice, a sagacității pătrunzătoare, a siguranței inteligenței pe care le-am putut observa la acest tinerel, cărula îi consacru îngrijirile mele de trei ani. Sînt bucuros că-i ofer azi o dovadă a interesului plin de iubire pe care mi-l inspiră".

[1] *Magazin istoric*, nr. 2-6/1983.

Iulie 1941. Un tînăr ofiţer scoţian ia literalmente cu asalt statul major britanic de la Cairo, pentru a-i convinge să-i accepte propunerile. Poartă asupra sa un plan neobişnuit de „operaţii speciale“ pentru războiul din Libia şi Egipt, un plan ce prevede formarea de comandouri care să efectueze — prin orice mijloace şi pe orice trasee (începînd chiar cu cele recunoscute ca impracticabile) — raiduri de distrugere în spatele liniilor inamice. Tînărul — are numai 25 ani — se numeşte David Stirling, iar unitatea care se va constitui sub comanda sa va purta denumirea de Special Air Service (S.A.S.). Rapid asociat unei alte „armate particulare“, Long Range Desert Group (L.R.D.G.), grup cu rază mare de acţiune în deşert, S.A.S.-ul îşi va spori „misiunile imposibile“.

În numărul trecut al revistei am urmărit numai cîteva acţiuni întreprinse de ofiţerul scoţian şi oamenii din unitatea sa. Continuăm să reproducem alte pagini din volumul Les commandos du désert, **semnat de publicistul istoric francez Jean Bourdier. Subtitlurile aparţin redacţiei** Magazin istoric.

1941-1942. COMANDOURILE DEŞERTULUI (II)

JEAN BOURDIER

Din lipsă de avioane...

Long Range Desert Group (L.R.D.G.), în care Stirling îşi pune speranţele, a fost înfiinţat în urmă cu un an şi jumătate, ca o unitate de recunoaştere avansată. Crearea lui se datoreşte imaginaţiei maiorului Ralph Bagnold, ofiţer de carieră şi, deopotrivă, explorator şi geograf. Grupul este astfel antrenat, încît să reziste în condiţiile speciale din deşert: nisip, soare arzător — ziua, frig glacial — noaptea. Fiecare soldat este în acelaşi timp şofer, mecanic, navigator, mitralior, radiofonist, topograf. Unitatea acţionează în deşert, în spatele liniilor inamicului, căruia îi produce însemnate daune. Oamenii săi prezintă o rezistenţă deosebită, reuşind să parcurgă uneori sute de kilometri între bază şi obiectivul unei misiuni. Acţionează de regulă sub efectul surprizei, reuşind să găsească inamicul nepregătit. Odată cu debarcarea germanilor în februarie 1941, în Africa de Nord, situaţia se complică. Teoriile tînărului ofiţer scoţian David Stirling vor da lui Long Range Desert Group prilejul să redevină util.

Succesele vor însemna sporirea efectivelor S.A.S. În iulie 1941, cînd este înfiinţată prima unitate de acest tip, Detaşamentul L, el cuprinde şase ofiţeri şi 60 subofiţeri şi soldaţi. Îl conduce căpitanul David Stirling. În ianuarie 1942, are 11 ofiţeri şi 100 subofiţeri şi soldaţi; efectivele sporesc cam tot atunci cu vreo 50 paraşutişti francezi, conduşi de căpitanul Bergé. În august 1942, deci la un an de la creare S.A.S. cuprinde 20 ofiţeri şi 250 subofiţeri şi soldaţi, tot sub comanda lui David Stirling şi a căpitanului Paddy Mayne. În septembrie 1942 va fi creat primul regiment S.A.S. Pînă atunci însă...

Colaborarea dintre S.A.S. şi L.R.D.G. începe la Jalo, unde Stirling s-a instalat la sfîrşitul lunii noiembrie 1941. La cererea statului major al lui Auchinleck, care organizează ofensiva „Crusader“[1], pentru a degaja Tobrukul încă asediat şi a continua înaintarea spre Benghazi, ofensiva prevăzută în a doua jumătate a lunii decembrie, Stirling pregăteşte o intervenţie pe aerodromurile germane şi italiene din ctorul Benghazi: Agedabia, Sirta, Tamit şi El-Agheïla.

La 8 decembrie Stirling şi Mayne părăsesc Jalo, la bordul a şapte vehicule ale L.R.D.G. cu obiectiv Sirta şi Tamit; Jock Lewes pleacă două zile mai tîrziu cu mijloace similare, urmînd să se ocupe de El-Agheïla, iar Bill Fraser, cu ultimul grup, se îmbarcă în aceeaşi zi, urmînd să lovească Agedabia, la 21 decembrie.

Grupurile trebuie să străbată deşertul prin zăpuşeala zilei şi frigul nopţii; pe un teren accidentat şi sub tirul avioanelor de recunoaştere inamice. Misiunea va fi încununată de succes. Reveniţi la Jalo, Stirling şi Mayne aşteaptă trei zile întoarcerea lui Jock Lewes. Acesta nu a avut şansa să distrugă avioane, pentru că aerodromul Al-Agheïla nu era decît un punct de tranzit; nici un aparat nu staţiona acolo, pe timp de noapte. Dar cum lui Lewes nu-i place să se deranjeze inutil, în lipsă de avioane, el decide să atace un han, pe drumul spre Mersa-Brega, punct de adunare al ofiţerilor superiori inamici. Îşi împarte grupul în două. Unul rămîne să ţină hanul sub foc, timp în care celălalt va folosi cele 30 bombe incendiare de care dispune pentru a distruge mai multe camioane inamice, aflate într-un parc auto apropiat.

[1] Prima fază a operaţiei „Crusader“ (ofensiva în Cirenaica şi despresurarea oraşului Tobruk) fusese definitivată încă din 2 septembrie 1941 de generalul Sir Alan Gordon Cunningham, comandantul Armatei 8 britanice. La 18 noiembrie, acesta reia operaţia ofensivă „Crusader“, sprijinit de forţele navale conduse de fratele său, Sir Andrew Brown Cunningham, şi de forţele aeriene aflate sub conducerea vicemareşalului aerului neozeelandezul Arthur Cuningham. Comanda operaţională generală este încredinţată generalului Auchinleck. Generalul Rommel este surprins de forţa atacului britanic.

Grupul Fraser reuşeşte şi el o operaţie ce va rămîne un model al genului. Pătrunzînd fără să fie observaţi pe aerodromul Agedabia, Bill Fraser şi grupul său izbutesc să se ascundă la cîţiva metri de santinele, vreme de peste o oră, înainte de a trece la acţiune. Apoi, împărţiţi în două, pun bombe pe 37 avioane. După care se retrag fără nici o pierdere, dar cu singurul regret, al lui Fraser, că a lăsat două avioane intacte, din lipsă de bombe.

Stirling nu este însă omul care se culcă pe lauri. Succesul acestei serii de raiduri îl incită imediat să forţeze cadenţa. Alte două raidu i reuşesc: în noaptea dinaintea Crăciunului, la Tamit, unde Mayne revine la locul „crimei" şi distruge cele 27 avioane ce le înlocuiesc pe cele distruse, şi la Sirta, unde Stirling vrea să-şi ia revanşa. Intensa circulaţie a automobilelor inamice împiedică grupul lui Stirling să ajungă în timp util la aerodrom. Ca şi prima oară, în absenţa avioanelor, decide să se răzbune pe vehicule. La lumina mijită a zorilor, trei dintre oamenii săi lipesc bombe Lewes pe 12 camioane parcate lîngă drum. Apoi, din trei camionete care merg cu mare viteză, cei trei încep să tragă cu toate tipurile de arme de care dispun în vehiculele inamice staţionate. Se încinge un schimb de focuri infernal. Rezultatul pare catastrofal de partea cealaltă. Din mai multe camioane ţîşnesc flăcări, în timp ce echipajele, smulse somnului, aleargă, înnebunite, care încotro.

După revenirea la Jalo urmează un moment de nelinişte. Grupurile de comando conduse de Lewes şi Fraser întîrzie. Răgazul normal de aşteptare este mult depăşit, cînd se întoarce doar un vehicul, deteriorat, ciuruit şi supraîncărcat cu soldaţi: supravieţuitorii unui raid transformat în catastrofă. Iar Stirling află cea mai rea veste: Jock Lewes, tovarăşul lui de începuturi, a murit pe drumul de întoarcere, urmărit de un avion inamic.

Deşi întristat de această pierdere, Stirling poate fi mîndru de rezultatele obţinute de grupul său: în numai 15 zile, S.A.S. a distrus 90 avioane inamice la sol, numeroase alte vehicule şi, mai mult, a semănat haosul în rîndul forţelor adverse. Stirling, promovat la gradul de maior, are deja planuri noi; ce e, la Cairo, să-l vadă de urgenţă pe generalul Auchinleck. Benghazi, pînă atunci principalul port de aprovizionare al forţelor Axei, fusese evacuat. Inamicul îşi transferase în grabă dispozitivul logistic într-un port mult mai îndepărtat, la Buerat, dincolo de Sirta, 500 km spre vest. Acolo trebuia lovit, pentru a-i distruge, în principal, rezervele de carburant extrem de preţios.

Auchinleck este de acord cu planul şi îl autorizează să înoleze în Detaşamentul L alţi şase ofiţeri şi 40 soldaţi. Printre recruţii de marcă: Randolph Churchill, fiul primului ministru, care îşi va abandona postul de la statul major din Cairo, fiindu-i util, indirect, în viitor, lui Stirling.

Un noroc orb pentru comando

Se pleacă la 17 ianuarie 1942. Şase camionete şi un vehicul radio al L.R.D.G. Primele cinci zile, de traversare a deşertului, acum familiar tuturor, trec fără incidente. În seara de 22 ianuarie, convoiul atinge crestele care domină uedul[1] Tamit, la vreo 80 km de Buerat. A doua zi începe coborîrea pe pantele stîncoase care par impracticabile, dar,

Un protagonist tipic al luptelor comandourilor britanice în deşert

în mod miraculos, nici o camionetă nu se răstoarnă.

Abia ajunse jos camionetele, se dă alarma: la orizont un avion de ecunoaştere italian. O jumătate de oră mai tîrziu, şase bombardiere mitraliază şi bombardează timp de o oră. Un infern. După un timp, alte trei avioane reîncep bombardamentul, care durează pînă seara, cînd convoiul îşi reia drumul spre Buerat. Canoea de lemn cu care se plănuise o acţiune în port se rupe în două, la una dintre hîrtoape. Pentru cei doi care aveau în sarcină canoea, Stirling găseşte imediat un nou obiectiv: distrugerea staţiei radio.

La miezul nopţii se dă semnalul de începere. Primul grup care pleacă este format din căpitanul Duncan, caporalul Barr şi caporalul Rose, toţi aparţinînd lui S.A.S., care se vor ocupa de staţia radio. Apoi, din cinci în cinci minute, se pierd în noapte un grup de şase soldaţi conduşi de Stirling şi un altul de şapte soldaţi, comandaţi de sergen-

[1] Curs de apă caracteristic deşerturilor din Africa de Nord şi Arabia, care seacă în cea mai mare parte a anului.

tul major Riley. Ei trebuie să intre în port pe la extremități și să provoace cît mai multe distrugeri, înainte de a se întoarce la locul de întîlnire.

Soldații străbat cîmpul, apoi se strecoară printre case. Curînd ajung în port care, spre marea lor surpriză, pare pustiu: nici o santinelă, ceea ce le ușurează considerabil sarcina. Grupul condus de Stirling pune bombe în două hangare ce adăpostesc o stație de carburant și un depozit de alimente, plin cu cutii cu rații. Apoi, în penumbră, se trezesc în fața unor șiruri de rezervoare de carburant gigantice. După miros, este limpede că au fost umplute de curînd. Un noroc orb pentru comando: 18 cisterne de 20 tone fiecare, grupate trei cîte trei.

Mai departe, la cîteva sute de metri, un parc auto cu 12 camioane nou-nouțe. Stirling se ocupă el însuși de ele: plasează cele 12 bombe în nici cinci minute. La orele 2.40, izbucnește un superb foc de artificii: cisternele cu carburant sar în aer și aprind orizontul, într-o bubuitură asurzitoare. Oamenii lui Stirling știu exact valoarea actului întreprins de ei; cît de vital este carburantul pentru armata lui Rommel.

Dar dacă raidul lui Stirling și al grupului lui la Buerat este un succes total, nu același lucru se poate spune despre operațiile Armatei 8 britanice. După ce părea victorioasă — forțele lui Auchinleck trec de Benghazi —, ofensiva „Crusader" se oprește brusc și, la 21 ianuarie 1942, Rommel lansează un contraatac fulgerător, care îi permite să recîștige Benghazi la 29 ianuarie, să-i respingă pe britanici spre Gazala și să amenințe din nou Tobrukul pe care, de această dată, pare gata să-l cîștige. Stirling află aceste știri de la un buletin radio al B.B.C.-ului.

La statul major din Cairo, Stirling este așteptat cu nerăbdare. Mai puțin pentru a se afla rezultatele unui nou raid, la Benghazi, întreprins după Buerat, cît pentru a i se propune o nouă misiune cu caracter vital. Izolată, permanent hărțuită, garnizoana britanică din Malta cere din ce în ce mai presant lui Winston Churchill să-i trimită convoiul de aprovizionare promis. Pentru aceasta, germanii trebuie ținuți „ocupați" — și mai ales avioanele lor. Or, Stirling este „cel mai mare distrugător" de avioane al Armatei 8. Se fixează obiectivele: trei aerodromuri din regiunea Derna, la 160 km vest de Tobruk, două în sectorul Benghazi, unul la Barce și, un proiect și mai ambițios, aerodromul Heraklion din Creta. Data prevăzută pentru aceste operații — noaptea de 13 spre 14 iunie 1942.

În ajutorul garnizoanei din Malta

Răspunderea raidului din Creta îi revine căpitanului francez Bergé, asistat de englezul George Jellicoe, fiul faimosului amiral din primul război mondial[1].

Împreună cu alți doi ofițeri francezi, Jaquier și Zirnheld, Stirling și Paddy Mayne își repartizează terenurile grupate în sectorul Barce-Benghazi. Dar punctul cel mai spinos rămîn aerodromurile din Derna-Marturba. Ele revin locotenentului Jordan, adjunctul lui Bergé. Regiunea este literalmente înțesată de forțe germane, așa încît ar fi foarte dificil să se pătrundă prin mijloacele obișnuite.

Grupul lui Jordan primește atunci o instrucție analogă soldaților germani; plus uniforme, arme, echipament și chiar livrete militare și carnete de soldă aparținînd celor din Afrikakorps. Li se alătură și doi evadați din armata germană, Brückner și Esser. Dar acțiunea se va dovedi nefastă. Grupul lui Jordan este pur și simplu „pus pe tavă" inamicului. Cum se va confirma în mod oficial mai tîrziu, Brückner era un agent infiltrat, care i-a condus pe membrii grupului S.A.S. într-o capcană abil pregătită. Brückner este imediat urcat în avion și trimis la Berlin, pentru decorare. Din comando nu scapă decît Jordan.

În timp ce acest grup își trăiește drama, celelalte intră în acțiune. Stirling și-a adjudecat aerodromul de la Benino, afectat reparării avioanelor germane deteriorate. Primul hangar pe care oamenii lui îl deschid adăpostește numai materiale. Pun numărul de bombe necesar și trec la al doilea hangar, un atelier gigantic, în mijlocul căruia tronează un Jünkers 52, pe jumătate demontat. Cel mai interesant se dovedește a fi al treilea hangar, în care Stirling descoperă alte două Jünkers, în stare perfectă, și vreo 40 motoare de avion nou-nouțe, încă în cutiile lor. Plasarea bombelor ia ceva timp, mai ales că trebuie să se și întrerupă puțin, cît timp se schimbă garda de la intrarea în hangar.

După succesul operației, trece un timp pînă să se afle rezultatul raidului din Creta, condus de Bergé și Jellicoe. Nu s-a întors decît cel din urmă, împreună cu interpretul grec Costi. Comandoul a reușit să distrugă 21 avioane pe aerodromul Heraklion (din cele 60 aparate Jünkers 52); s-a retras în sat dar, trădat de un țăran, a fost atacat de importante forțe germane. Jellicoe și Costi scăpaseră doar pentru că se duseseră pe plajă să pregătească plecarea. Între timp, convoiul spre Malta pornise la drum, dar doar două nave din șaptesprezece ajunseseră la destinație.

Cum ofensiva lui Rommel a reînceput cu și mai mare vigoare, forțele sale ajungînd la 1 iulie la El-Alamein, la statul major britanic din Cairo domnește confuzia. Churchill a dat însă ordin ca Egiptul să fie apărat cu orice preț[2]. Stirling propune statului major o nouă serie de operații,

---

[1] John Rushworth Jellicoe, prim conte Jellicoe of Scapa (1859-1935), comandase flota engleză din Marea Nordului din august 1914 pînă la sfîrșitul lui 1916 și condusese faimoasa bătălie a Iutlandei (mai-iunie 1916), una dintre cele mai mari bătălii navale din istoria războaielor, sfîrșită nedecis. Prim lord al Amiralității (1916-1918), Jellicoe a fost apoi guvernator general al Noii Zeelande (1920-1925).

[2] La 30 iunie 1942, generalul Auchinleck a luat măsuri pentru definitivarea defensivei în zona El-Alamein, lăsînd la conducerea operațională a forțelor britanice din Africa de Nord pe șeful său de stat major, generalul T.W. Corbett, el trecînd la comanda Armatei 8 britanice. A doua zi, forțele Axei au

Long Range Desert Group avansează, păstrînd mare distanță între jeepuri

în care își aruncă în luptă aproape integral unitatea. Își echipează S.A.S.-ul cu un vehicul american recent achiziționat în armata britanică, vehicul ideal pentru raiduri: este un GP (abreviere de la „General Pourpose vehicle"), care începe să fie numit în mod curent „jeep"[1]. Stirling reușește apoi să obțină 14 asemenea mașini ușoare, dar incredibil de robuste și ușor de manevrat. Imediat le echipează cu mitraliere Vickers K.

Apoi hotărăște să atace în noaptea de 7 spre 8 iulie aerodromurile de la Fouka, Baggush și El-Daba, toate situate între El-Alamein și Mersa-Matrouh, adică foarte aproape de spatele liniilor inamice, în timp ce un grup comandat de locotenenții War și Scott și ghidat de căpitanul Hunter din L.R.D.G. încearcă să ajungă la Sidi-Barrani, nu departe de frontiera Libiei. Pe aerodromul de la Baggush, Stirling face o repetiție generală a noii sale tehnici de raid în jeep, pe care o va aplica cu mare succes la Sidi-Haneiche, cîteva săptămîni mai tîrziu.

Sidi-Haneiche, aflat în sectorul Fouka, este considerat de serviciile de informații o bază esențială de transport aerian pentru forțele germane. Stirling plănuiește să atace cu 18 jeepuri, potrivit unui dispozitiv pe care l-a pus la punct la Cairo. După ce merg în coloană normală, pentru a ajunge la obiectiv, jeepurile trebuie să se așeze în linie, în lungul aerodromului, și să deschidă focul, toate deodată, cu gloanțe trasoare, pentru a înspăimînta inamicul și a-l imobiliza pentru moment la sol. Apoi, la semnalul dat printr-o rachetă verde, vehiculele urmează să intre în formație definitivă de atac, în două coloane regulate și paralele de cîte șapte mașini; în centru și puțin în fața lor se află jeepul lui Stirling, flancat de alte două vehicule ceva mai retrase. În spatele acestora, în mijlocul celor două coloane — jeepul lui Mike Sadler.

La postul de observație, zile întregi

Acrobație și sînge rece

Odată intrate în formație, cele 18 vehicule trebuie „să se pună serios pe treabă". Adică să pătrundă în mare viteză în teren și să treacă printre

---

încercat să rupă apărarea A matei 8 britanice și să pătrundă în Egipt. Afrikakorps a reușit să înfrîngă Brigada 18 Indiană, ocupînd Deir-el-Shein și creasta Rouveisat.

[1] Jeepul, creat de firma americană Wyllis-Overland, a fost cea mai răspîndită mașină ușoară de luptă a armatelor aliate, în timpul războiului. Numele vehiculului era o combinație între GP — inițialele sintagmei *General Pourpose*, „scopul tuturor", un fel de paroală în S.U.A., în vremea conflagrației mondiale, și numele unui îndrăgit personaj din filmele de desene animate, Eugen the Jeep, micul ozător, însoțitorul lui Popeye marinarul, creat de Walt Disney și binecunoscut fiecărui american ca fiind asociat cu faptele de bravură. Jeepul cîntărea 1 100 kg, avea un motor de 54 CP și o autonomie de 350 km.

șirurile de avioane, deschizînd focul cu toate mitralierele: patru Vickers K de mașină, grupate două cîte două. Fiecare coloană trebuie, bineînțeles, să tragă lateral, spre exteriorul formației, în timp ce cele trei vehicule din frunte țintesc în față, spre a-i neutraliza, dacă va fi posibil, pe apărătorii aerodromului.

Se înțelege că tehnica aceasta de atac necesită talent acrobatic și mult sînge rece din partea șoferilor și trăgătorilor. Intervalul între vehicule este de numai cinci metri și fiecare șofer trebuie să ruleze în așa fel încît, concomitent, trăgătorii să manevreze cele două perechi de mitraliere; o pereche alături de șofer, cealaltă în spatele lui. Deci trăgătorii sînt solicitați la maximum: trebuie să nu dea foc, din greșeală, vreunui jeep ieșit pentru o clipă din formație sau să-i ucidă șoferul. Orice mișcare greșită a unora sau a altora poate fi fatală. Atacul este prevăzut pentru 27 iulie, la ora 1.00 noaptea, pentru a beneficia total de luna plină.

Ajuns la obiectiv, grupul descoperă că aerodromul este iluminat în mod neobișnuit. Stirling se întreabă o clipă dacă inamicul nu-i așteaptă chiar pe ei, dar adevărata explicație apare curînd: se pregătește de aterizare un bombardier. La semnalul dat, se deschide focul, într-un vacarm infernal. Jeepurile „fopăie", în timp ce mitralierele pîrîie asurzitor; gloanțele trasoare desenează deasupra pistei arabescuri luminoase. Încă de la primele rafale, proiectoarele s-au stins, dar terenul continuă să fie luminat atît de luna plină, cît și de tirurile mitralierelor Vickers K, cu o cadență de 1 200 lovituri pe minut. Pe pistă se disting foarte clar șiruri de avioane de mai multe modele: Jünkers, Stuka, Messerschmitt, Heinkel.

În picioare în jeepul său, cu Cooper și Seekings ca mitraliori, Stirling înalță pistolul Very. O lovitură surdă și țîșnește o rachetă verde: schimbare de formație! Jeepurile se așază imediat în două coloane și porne în viteză. 68 mitraliere continuă să tragă fără întrerupere și distrugerile produse sînt groaznice. Sub rafalele care le ating la trecerea mașinilor, avioanele iau foc. Unele par să se dezintegreze complet. Rezervoare explodează. Pe pistă, pe lîngă zgomotul care sparge timpanele, căldura devine insuportabilă. Unii dintre oamenii lui Stirling descoperă că au sprîncenele arse. Cît timp a durat drumul acesta ucigaș? Nimeni n-ar putea să spună. Pentru moment.

Din față survine reacția. Între două rafale, se aude deodată cum trage un mortier și un obuz explodează între cele două coloane de jeepuri. Apoi intră în acțiune un tun Breda de 20 mm, una dintre armele redutabile fabricate de italieni.

— Fă-l să tacă!, strigă Sandy Scratchley mitraliorului său din față.

Nici un răspuns. Conducînd doar cu o mînă, Scratchley atinge umărul mitraliorului, care alunecă încet în față, cu fruntea pe cele două încărcătoare ale armelor sale. Fusese ucis pe loc de o schijă. Steve Hastings crede un moment că i-a sosit și lui ceasul. Un șoc îi zguduie jeepul și un lichid cald îi acoperă fața. De fapt, el și mitraliorul au fost pur și simplu acoperiți cu ulei. În mod miraculos, jeepul continuă să meargă, dar la sfîrșitul operației vor trebui să-l abandoneze.

Cîteva secunde, și jeepul lui Stirling este și el atins. Nimeni nu este rănit, dar vehiculul nu mai funcționează. Cele două coloane se opresc. Tunul este în sfîrșit neutralizat. Stirling oprește motoarele tuturor vehiculelor pentru a putea, cu calm, să completeze instrucțiunile, în vederea unei a doua treceri, ca să încheie treaba. Un întreg grup de Jünkers 52 este distrus, ultimul aparat chiar de Paddy Mayne care, purtat de vechile sale obiceiuri, sare din mașină și aleargă să pună bomba.

Se află apoi că vreo 15 avioane au fost distruse în cursul acestui raid și o altă duzină grav avariate. Grupul S.A.S. are trei jeepuri distruse și alte șase avariate. ■

(Va urma)

Prezentare, adaptare și traducere
Stelian ȚURLEA

CLIO ANUNȚĂ

PROIECT

La originea Bibliotecii naționale din capitala Franței s-a aflat Biblioteca regală creată de Carol V (1364-1380) și adăpostită într-unul dintre turnurile Luvrului. Ea s-a mutat în actualul sediu în anul 1720. Astăzi, Biblioteca națională — al cărei administrator general este, din octombrie 1987, istoricul Emmanuel Le Roy Ladurie —, cu cele peste 13 milioane volume și publicații periodice, se înscrie între primele cinci, iar cabinetul de stampe este cel mai bogat din lume (15 milioane piese).

Multe dintre aceste comori sînt amenințate din cauza condițiilor de depozitare. Apoi, Biblioteca primește anual 80 000 volume noi și nu peste mult timp nu îi va mai rămîne nici măcar un metru pătrat de raft liber — după cum arăta Le Roy Ladurie într-un interviu publicat în revista *L'Histoire*. S-au avansat mai multe soluții pentru a rezolva diversele probleme cu care se confruntă celebra instituție. Între acestea, a reținut atenția proiectul — considerat al unei biblioteci din anul 2000, potrivit aprecierii ziarului *Le Figaro* — ce prevede utilizarea legăturilor prin cablu și prin satelit pentru a o conecta cu celelalte instituții similare din țară și din străinătate. În felul acesta se va realiza o economie de spațiu de depozitare, ca și de timp și de bani. Cei doritori vor putea consulta, practic instantaneu, orice lucrare aflată în oricare dintre bibliotecile respective, iar depozitele Bibliotecii naționale nu vor mai fi încărcate cu lucrări aflate în păstrare în alte locuri. Proiectul prevede conectarea și a liceelor franceze la acest adevărat „rezervor de înțelepciune".

D. M.

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

CONSTANTIN STERE:

Debut în viaţa publică

În noiembrie 1898, Constantin Stere a devenit consilier comunal şi, mai apoi, ajutor de primar al Iaşului. Participase la alegeri pe lista organizaţiei liberale locale, având acceptul conducerii centrale a partidului socialist. Stere a ajuns însă să deţină prima sa funcţie publică într-un moment de mare tensiune în viaţa politică internă românească, ceea ce şi-a pus amprenta şi asupra debutului său în viaţa publică. Să urmărim cum au evoluat evenimentele.

Mai întîi au început complicaţiile de ordin, să le numim administrativ, care căpătau imediat coloratură politică. Încă în prima jumătate a lunii ianuarie 1899 cetăţenii din mahalaua Tătăraşi (pentru care Stere, cu societatea „Datoria", întemeiase, în 1894-1895, şcoli de adulţi şi o bibliotecă) au ceruţ modificarea traseului liniei tramvaiului electric. Voiau ca liniile să ajungă şi în cartierul lor. Aţiţaţi de opoziţie, s-au constituit în delegaţie (ziarele *Evenimentul* şi *Opinia* vorbeau chiar de manifestaţii), protestînd înaintea mai marilor urbei. Lui Stere i se părea exagerată pretenţia tătărăşenilor pentru că, a. demonstrat într-o şedinţă a Consiliului comunal, prelungirea liniei de tramvai, presupunînd multe exproprieri, ar fi scumpit enorm întregul proiect. Dar cei din Tătăraşi nu renunţau la „pretenţie" şi gazetele opoziţiei făceau continuu tapaj în jurul acestei măsuri „anticetăţeneşti" sprijinită de un reprezentant al „socialiştilor". Apoi a intervenit un „inflamant" litigiu cu „hala refrigerantă" de la abatorul din Iaşi care, şi aceasta, se afla în responsabilitatea celui de al doilea ajutor de primar.

De fapt însă, toate aceste plictiseli şi — vorba lui — mizerii trecuseră repede pe planul al doilea. Prioritate absolută căpătase, din a doua jumătate a lunii ianuarie, furibunda campanie antisocialistă dirijată chiar de factorii centrali ai guvernului liberal, cu deosebire de ministrul de interne Mihail Pherekide. Iar Stere, reprezentant al socialiştilor în municipalitatea ieşeană, depindea, ierarhic, chiar de Ministerul de interne. Ambiguitatea condiţiei sale politice se răzbuna amarnic. Dar nu el o voise şi o agrease ca fiind cea mai nimerită? Timp de peste două luni, totul se desfăşurase calm şi în armonie aparentă, fruntaşii liberali din aripa stîngă a partidului elogiindu-i mereu pe socialişti pentru cumînţenia şi spiritul lor de colaborare. Şi, deodată, s-a dezlănţuit, pustiitoare, urgia. Opoziţia (conservatorii puri, cărora li se alăturaseră foştii radicali şi takiştii, junimiştii, fleviş ii şi aurelianiştii liberali) erau de mult în căutarea unui motiv de atac împotriva guvernului Sturdza. Nu-i vorbă, găsiseră destule motive şi pînă acum. Încă unul nu era deloc de lepădat. Mai ales dacă era bine exploatat şi ridicat la înălţimea, ameninţătoare, a unui grav pericol naţional. Arma de atac împotriva guvernului a fost „răzmeriţa" la sate provocată de cluburile socialiste. Şi opoziţia ştia bine

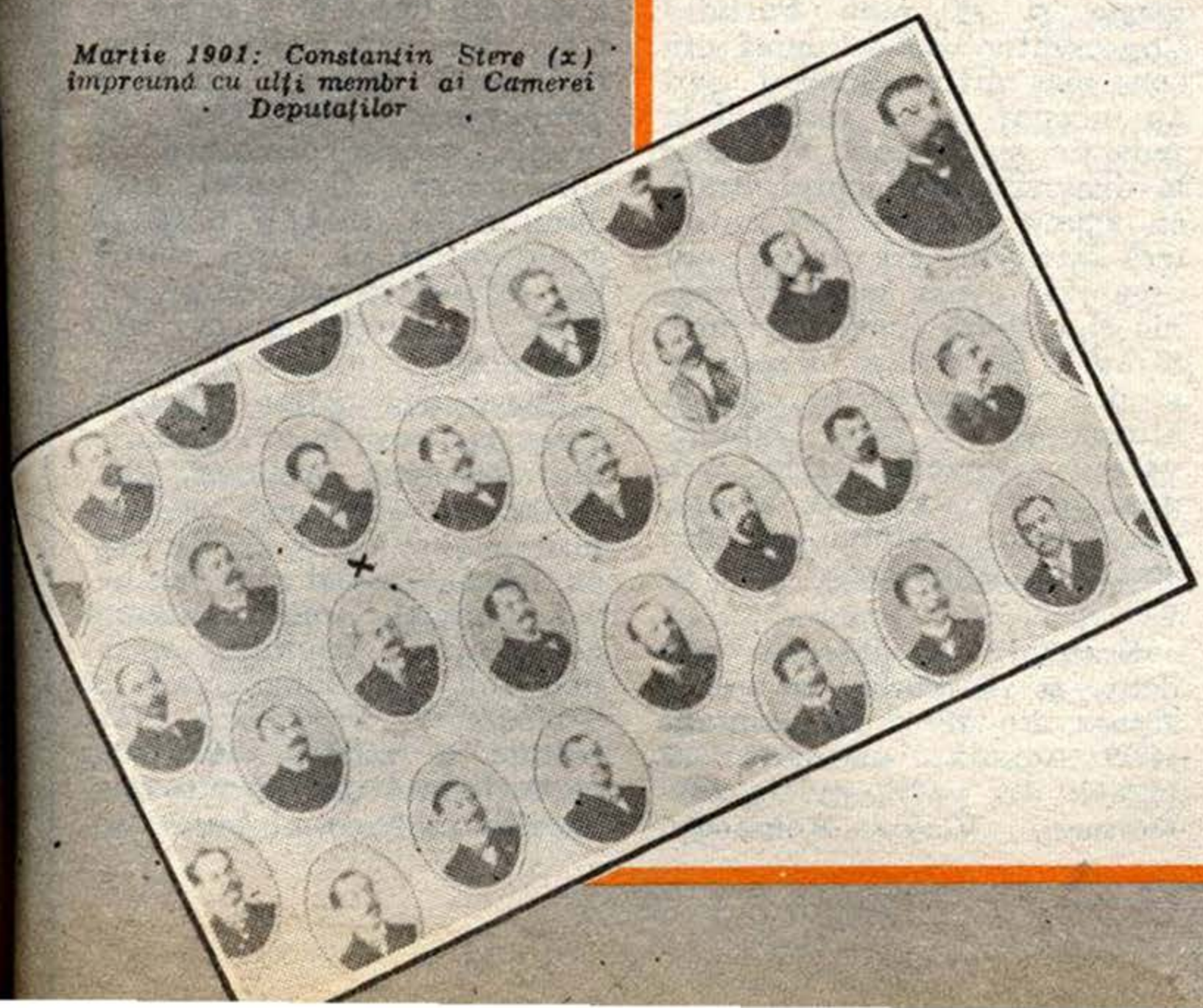

Martie 1901: Constantin Stere (x) împreună cu alţi membri ai Camerei Deputaţilor

că astfel de pericole, abil agitate, găsesc audiență la oamenii politici din amîndouă partidele istorice, iar regele (factorul constituțional de care depindea guvernarea) era, și el, cu deosebire sensibil la asemenea „argumente". Campania a fost declanșată de gazetele *Epoca*, *Timpul*, *La Roumanie* încă în decembrie 1898. Și o desfășoară tenace, mereu în crescendo. N. Filipescu, directorul *Epocii* (aici lucra, de curînd, și Gh. Panu), om impulsiv și incontrolabil (de abia ispășise cele șase luni de închisoare pentru uciderea în duel a lui G.M. Lahovari)[1], cunoscut „specialist" în organizarea campaniilor politice antiguvernamentale, a pus zel și furie în această nebunească ofensivă. Zi de zi, gazeta sa (secondată de celelalte două) publica articole, pe baza unor știri inventate, că în județele din preajma Capitalei țăranii se răscoală, că vor pămînt în proprietate, că alungă arendașii, că ar cere modificarea zeciuielii în favoarea lor (o zecime proprietarului și nouă zecimi celor ce muncesc), că în primăvară nu vor ieși la arat decît în aceste condiții. „Feriți-vă, Majestate, de focul din Teleorman", amenințase *Epoca*. De fapt, singurul lucru adevărat era că în aproape trei sute de sate funcționau cluburi socialiste[2]. Propagandiștii răzvrătitori, atîția cîți apăreau, erau agenți plătiți ai opoziției cu misiunea de a-i atîța pe țărani pentru a da substanță campaniei împotriva guvernului. La 24 ianuarie 1899 *Lumea nouă* (organul central de presă al P.S.D.M.R., devenit din noiembrie 1898, din cotidian, săptămînal), povățuia țăranii: „Suntem informați că prin multe sate s-a dat zvon de oamenii arendașilor și proprietarilor cum că socialiștii ar fi făgăduind țăranilor pămînturi, izlazuri, dijma din zece una, că ar fi sfătuind pe sătenii să-și vîndă pămînturile ce le au pentru că numai astfel ar putea să li se dea altele, că i-ar fi îndemnînd, în sfîrșit, să ia pariul pentru a cîștiga cele de mai sus. Vestim pe toți prietenii noștri săteni să se ferească și să ferească și pe alții de asemenea oameni primejdioși. Acești oameni sînt spionii ciocoilor învechiți în zile rele, sunt argații arendașilor și proprietarilor conservatori, cari vor să atîțe pe oameni făgăduindu-le lucruri cari nu li se pot da, spre a provoca tulburări și revoluții, pentru ca apoi oamenii să fie tîrîți prin judecăți și închisori... De aceea, prieteni săteni, oricînd veți întîlni oameni cari vă făgăduiesc dijma din zece una și marea cu sarea și vă îndeamnă la răscoală, să știți că aceștia nu sunt socialiști, nici oameni de ai socialiștilor, ci sunt dușmanii drepturilor voastre, sunt oamenii ciocoilor conservatori..." Ziarele liberale filoguvernamentale (*Voința națională*, *Tribuna*, *Liberalul*) afirmau, și ele, că adevărații agitatori, dacă sînt, provin din tabăra opoziției conservatoare. Iar *Dreptatea* flevistă și *Drapelul* aurelianist scriau, nealiindu-se campaniei conservatorilor, că nu cred în realitatea acestor agitații. Independentul *Adevărul*, al lui Mille, scria indignat, la 23 ianuarie 1899: „Campania începută, cu atîta furie, de presa conservatoare în chestia închipuitelor mișcări țărănești atîțate de socialiști începe să se demaște și să puie Partidul Conservator într-o lumină din cele mai urîte. Scrisori cari au început să ne sosească la redacție și pe care le ținem la dispoziția publicului, arată că agenți conservatori cutreieră satele în cari țăranii s-au organizat strict legal și pașnic și tulbură liniștea printre țărani". Se citează o scrisoare din Alexandria în care se afirma că, de fapt, „conservatorii cutreieră satele, dîndu-se drept socialiști, și propagă prin cîrciumi ca idee socialistă dijma din zece una".

Scandalul a pătruns, evident, și în Parlament. Cum *Epoca* din 18 și 19 ianuarie 1899 anunța, alarmată, că țăranii din patru județe (Teleorman, Vlașca, Romanați, Olt) sînt pe punctul de a porni răscoala, V.G. Morțun, ca deputat socialist, îl interpelează, în Cameră, pe ministrul de interne, rugîndu-l „să răspundă dacă e ceva adevărat din cele publicate prin acel ziar". Două zile mai tîrziu, la 21 ianuarie, deputatul P. Missir îl interpelează și el pe M. Pherekide în legătură cu aceeași chestiune. Deși, cu două zile mai înainte, ceruse timp pentru studiu, de data asta răspunde scurt, fără a intra în detalii. Iar răspunsul lui e liniștitor. Nu s-a întîmplat nimic grav și cele ce se petrec nu sînt „de natură a produce o emoțiune publică". Armata, ce-i drept, a fost pusă la dispoziția autorităților. Dar numai pentru a le feri de eventuale agresiuni. Oricum, ordinea a fost restabilită peste tot și justiția cercetează faptele. (În Senat, la o întrebare a lui Andrei Vizanti, ministrul răspunde în același fel.) Deputatul Morțun a luat din nou cuvîntul în Cameră, reamintindu-i lui Pherekide că așteaptă răspunsul promis la interpelarea sa, ia act de declarația ministrului că situația e calmă, îi cere să cerceteze cine sînt tulburătorii satelor (cu aluzii directe spre băncile conservatorilor), subliniind că, întrucît știe pozitiv că nu colegii săi de partid au îndemnat țăranii la nesupunere și revoltă, în cazul cînd autoritățile ar constata contrariul, își va da demisia din Cameră și se va retrage din viața politică. Toate ziarele liberale (inclusiv *Propaganda* din Iași) reproduc aceste declarații, le comentează favorabil, condamnîndu-i, încă o dată pe conservatori că, prin ziarele lor, dezinformează opinia publică, întreținînd la sate o atmosferă turbulentă.

Chestiunea părea închisă. Dar, stupoare, la 23 ianuarie, din dispoziția aceluiași Pherekide, în înțelegere cu ministrul justiției C.I. Stoicescu, sînt arestați de Parchetul Caracal, unde fuseseră convocați, fruntașii socialiști Ion Th. Banghereanu și Theodor V. Ficșinescu. Mare emoție și mirare. Mai ales că de îndată sînt pornite percheziții în toate cluburile so-

---

[1] Amănunte despre duelul Filipescu-Lahovari, în *Magazin istoric*, nr. 11/1987, pp. 50-51.

[2] *Magazin istoric*, nr. 12/1975.

Stradă din Iași la sfîrșitul secolului trecut

cialiste din țară (inclusiv în cele sătești), sînt confiscate arhive și registre, iar mulți militanți socialiști (cu deosebire din mediul rural) sînt arestați. Oscilațiile guvernului în această chestiune par de neînțeles. Dar nimic, de fapt, nu mai era în partidul liberal coerent și rectiliniu, factorii de presiune între atîtea grupuri dizidente determinînd acțiuni contrazicătoare în politica unui guvern efectiv încolțit. *Adevărul* afirmase la redeschiderea Camerelor legiuitoare că pînă și Pherekide e înțeles cu bătrînii drapeliști pentru a-l debarca pe premierul Sturdza. Încît nu e exclus, dacă această ipoteză e valabilă, ca ministrul de interne să fi acționat astfel pentru a lovi, indirect, în primul ministru.

Pentru a spori atmosfera antisocialistă, ministrul de interne, tot în colaborare cu cel al justiției, ordonă aplicarea legii expulzărilor din 1881 și unii muncitori, gazetari democrați sau socialiști, fără cetățenie română, sînt expulzați în 24 ore de la emiterea mandatului. Teroarea efectivă împotriva socialiștilor crește în intensitate. Pherekide își găsise, desigur, argumente la care nici Sturdza, nici Ionel Brătianu nu puteau replica. Și, de fapt, Sturdza nu era mai puțin reacționar decît Pherekide, agreînd, deopotrivă, măsurile de mînă forte. Pherekide o fi demonstrat că evenimentele petrecute constituiau un bun prilej de a aplica o lovitură decisivă mișcării socialiste. Iar, fapt incontestabil, cluburile socialiste țărănești erau o creație a P.S.D.M.R. Or acestea, chiar dacă funcționau perfect legal și nu au provocat răzmeriței de care au fost acuzate, constituiau un mare factor de risc și un pericol latent ce trebuiau — după cei de dreapta — lichidate. De aceea, la 25 ianuarie, Pherekide, cerînd o amînare a răspunsului la interpelarea lui Morțun, declară că liniștea e restabilită, menționînd că nici un indiciu nu duce la concluzia că propagandiștii răzmeriței ar fi conservatori, ci alte persoane din cu totul alt partid, dintre care două sînt arestate. Aluzia la Ficșinescu și Banghereanu și la întregul partid socialist era străvezie. Iar la 3 februarie, cînd Morțun și-a dezvoltat interpelarea, frumoasă și elocventă, Pherekide a declarat ritos: „Socialiștii sunt cei cari au organizat cluburile de unde a ieșit mișcarea agrară. Declar aceasta sus și tare!... Se poate, pînă la un punct, tolera doctrinele abstracte, dar cînd ele intră în domeniul faptelor, noi avem dreptul să examinăm dacă aceste fapte nu sînt de natură a tulbura instituțiile și liniștea noastră".

Între 23 și 25 decembrie 1898, la București, s-a desfășurat o consfătuire a conducătorilor P.S.D.M.R. în care s-a discutat situația creată în partid ca urmare a intenției mai multor fruntași socialiști intelectuali de a trece în partidul liberal[1]. Ală-

[1] Atmosfera de tensiune creată în sînul conducerii partidului a fost și mai evidentă în timpul lucrărilor Congresului VI al P.S.D.M.R., care s-a ținut în zilele de 20-22 aprilie 1899. Dezbaterile aprinse privind situația organizatorică și tactica partidului au determinat congresul să hotărască reluarea lucrărilor pentru data de 27-29 iunie. În ziua de 29 iunie, delegații, în număr mult restrîns și reprezentînd îndeosebi elementul muncitoresc al

turi de liderii ştiuţi ai partidului, fuseseră invitaţi toţi consilierii comunali socialişti aleşi pe listele liberale în noiembrie 1898 (I. Radovici, C. Stere, C. Crupenski, I. Vasiliu). Stere fusese invitat, credem, în această calitate. Pentru că, deodată, consilierul din Iaşi devenise, brusc, o personalitate politică importantă, dintre toţi consilierii comunali socialişti numai el îndeplinind o funcţie publică administrativă. Iar de la sfîrşitul lui ianuarie 1899 funcţia sa de ajutor de primar devine obiect de controversă.

Într-adevăr, în ultima decadă a lui ianuarie şi, mai ales după discursul lui Pherekide în Parlament, situaţia lui Stere devenise foarte incomodă. Cum mai putea reprezenta pe socialişti în Consiliul comunal în timp ce partidul socialist era prigonit de guvernul liberal? Presa opoziţiei acuza guvernul pentru colaborarea cu instigatorii la răscoala ţărănească, întrebînd ce mai caută aceşti „împrumutaţi" în organisme politice oficiale după ce chiar ministrul de interne i-a demascat. *Opinia* lui Bădărău observa că „în timp ce Banghereanu şi Ficşinescu putrezesc pe paiele umede ale închisorii din Teleorman, colegii lor din comitetul central socialist se răţoiesc cu havane în gură prin landoanele municipale [aluzia la Stere e străvezie — *n.n.*], aleargă după audienţe la Palat şi interviuri pe la infamele gazete reacţionare... Se scoboară dl. Sterea din stepele siberiene ale Rusiei şi vine pînă-n valea Bahluiului ca să proclame că se aliază cu partidul colectivist care este un partid de progres!... *Progres!* răspunde ecoul de la Clubul muncitorilor din strada Doamnei, progres îngănă încet acustica restaurantului din gara Ploieşti... Aventurieri ai cugetărei, grupul lor nu poate întreprinde decît aventuri... Căci din aventură, dl. Sterea a ajuns ajutor de primar şi mîne, poate, prefect de poliţie".

Lumea interesată se întreba ce va face Stere: va rămîne, imperturbabil, în post sau va demisiona. Se zvonea că demisia e iminentă, o adevărată polemică încingîndu-se în jurul acestei ipoteze. La 2 februarie *Evenimentul* scria: „Întîlnesc pe d. Sterea, ajutor de primar, la uşa primăriei. La întrebarea noastră întrucît sunt de adevărate zvonurile despre demisia d-sale din ajutoria de primar, în urma campaniei în contra socialiştilor, d. Sterea, zîmbind, ni spune că nu poate da nici un răspuns.

— Ce credeţi despre răscoalele ţărăneşti şi de goana dezlănţuită împotriva socialiştilor?

— Convingerea mea este că n-au fost răscoale şi nefiind răscoale n-au fost nici instigatori — aştept cu toată încrederea rezultatele anchetei".

Zvonurile erau adevărate. Dar interviul a fost apocrif. De aceea a fost dezminţit, în 4 februarie, de *Propaganda*. În ziua următoare se precizează: „E inexact că dl. Morţun ar fi intervenit pe lîngă domnii Stere şi Radovici ca să-şi dea demisiile. E inexact că d-nii Stere şi Radovici ar fi refuzat ori primit această cerere; ea n-a existat". Oricum, nu a demisionat din funcţia ocupată. Dar, cum zvonurile continuau să se facă auzite, la 6 februarie *Opinia*, bucuroasă foarte, insera ştirea: „D. Sterea şi-a înaintat astăzi, telegrafic, la Ministerul de interne, demisiunea din postul de ajutor de primar al Iaşului. Era şi timpul". Pînă şi *Dreptatea* flevistă din Bucureşti ştia, la 8 februarie, că Stere „a demisionat telegrafic din acel post în urma declaraţiunilor făcute în Cameră de d. Pherekide că socialiştii sunt escroci şi că guvernul niciodată nu s-a aliat cu ei". Deziluzie! Stere continua să funcţioneze. Patru zile mai tîrziu, *Evenimentul*, exultînd, titra de-a latul întregii pagini „Demisia d-lui Sterea", scriind, la sfîrşitul unui articol de fond în care comenta situaţia imposibilă a ajutorului de primar: „În ultimul moment aflu că d. Sterea şi-a înaintat demisia Ministerului de interne, cel puţin d. Sterea a declarat-o la un număr de prieteni. Dacă dl. Sterea nu va dezminţi de astă dată zvonul, nu vom putea decît să-l felicităm pentru hotărîrea luată". Replica a venit, firesc, în *Propaganda*. Şi ea, deşi e vidată, cum se vede, de orice comentariu, limitîndu-se a cita un articol de lege, nu poate risipi zvonurile: „Pentru *Evenimentul*. Legea comunală din 1894. Art. 3: «Primariul şi ajutorii îşi dau demisiunile lor ministrului de interne. Ei continuă să funcţioneze pînă la primirea comunicării ce li s-a făcut pentru acceptarea demisiunii»". De aici se lăsa mai degrabă a se înţelege că Stere a expediat telegrafic demisia şi aşteaptă acceptarea sau respingerea ei. În consecinţă, pînă la adoptarea unei decizii, la şedinţa Consiliului comunal din 16 februarie Stere a participat. Adversarii erau tot mai iritaţi. Drept care, la 18 februarie, *Evenimentul* publică o dare de seamă a dezbaterilor şedinţei din 16 februarie a Consiliului comunal. Aici un consilier, şi el excedat de atîtea zvonuri, l-ar fi întrebat, în plen, despre demisia sa. Stere i-ar fi răspuns: „Îmi vine foarte greu să răspund într-un cuvînt, dacă mi-am dat sau nu demisia. E drept că într-un moment am crezut de datorie să-mi dau demisia şi am trimis-o la un prieten din Bucureşti... Acest prieten, după ce s-a consultat şi cu ceilalţi, a venit azi la Iaşi şi m-a convins să mi-o retrag pe motivul că atît timp cît sunt alesul consiliului şi consiliul nu mi-a retras încrederea, n-am dreptul s-o fac. M-am supus şi mi-am retras demisia". Dar cine mai putea crede în astfel de rela-

---

mişcării, au hotărît să însărcineze Clubul muncitorilor din Capitală cu preluarea conducerii mişcării socialiste din întreaga ţară, Comitetul Executiv al Clubului muncitorilor din Bucureşti (la acea dată format din: I.C. Frimu, C.Z. Buzdugan, Al. Georgescu şi C.N. Avramescu) fiind însărcinat şi cu editarea în continuare a organului central de presă socialist *Lumea nouă*. Aşadar, la acea dată, grupul de socialişti din jurul lui I. Nădejde şi V.G. Morţun, cunoscuţi sub genericul „generoşi", părăsiseră rîndurile P.S.D.M.R. şi intraseră în Partidul Naţional-Liberal (*Magazin istoric*, nr 2 şi 3/1982).

tări contrazise de la o zi la alta. Drept care gazeta flevistului Scorţescu publica, a doua zi, un articol de fond intitulat *Se retrage, nu se retrage,* plictisit şi dezamăgit. Dezamăgirea se datora convingerii că Stere rămîne în post, acreditînd că, de fapt, acesta e un socialist dizident şi de aceea nu se supune dispoziţiilor partidului. Însă, cum se ştie, nu existau astfel de dispoziţii şi, probabil, nici recomandări. Dar lumea de bine se aşteptase ca Stere să renunţe — prin demisie — la funcţia de ajutor de primar, continuînd să rămînă consilier comunal. Nu a renunţat la nimic. E probabil că sfătuitorul său în această chestiune să fi fost Ionel Brătianu, căruia i-a trimis de nu textul demisiei oricum un mesaj prin care îi cerea opinia. Iar Brătianu, şi el deranjat de campania dezlănţuită de Pherekide şi Stoicescu, împotriva căreia nu putea acţiona, nu era deloc interesat să renunţe la tinerii de el selectaţi. Ar fi făcut, în acest fel, jocul adversarilor săi din centrul de putere al partidului liberal. L-a consiliat, în consecinţă, pe Stere să rămînă la post. Acelaşi sfat, ascultat, l-a dat şi celorlalţi consilieri socialişti.

Într-un interviu acordat lui Mille (deplasat în chip special, pentru asta, la Iaşi, la 20 februarie), publicat la 24 februarie, aflăm un răspuns care — în sfîrşit, după atîtea zvonuri — oferă o relatare credibilă despre controversata-i situaţie. Întrebat „ce este cu demisiunea dv., de ce aţi dat-o şi cari sunt motivele de aţi retras-o, după cum aţi declarat în Consiliul comunal?", ajutorul de primar declară: „Intrat [în Consiliul comunal — *n.n.*] ca socialist, era natural ca să-mi dau demisiunea, atunci cînd d. Pherekide a luat măsurile nedrepte şi nemeritate împotriva socialiştilor şi a organizaţiilor săteşti. Am crezut însă că aceasta ar trebui să fie o măsură colectivă şi, de aceea, pe de o parte am scris celorlalţi consilieri comunali din ţară cerîndu-le avizul, iar, pe de altă parte, văzînd că răspunsurile întîrzie, am trimis demisiunea mea motivată unui prieten din Bucureşti cu rugăciunea să o înmîneze ministrului de interne. Amicii mei m-au deconsiliat să fac acest pas. În prima linie mi s-a adus argumentul că aici este vorba de o *cestiune locală*, că de liberalii ieşeni nu sunt dezaprobat. Ca argument hotărîtor mi s-a mai dat şi acesta care mi-a făcut să tacă scrupulele mele: sau ai fost ales, mi s-a zis, în urma unui cartel electoral sau nu ai fost ales astfel. În secundul caz, de nu ar fi fost cartel, ar trebui să zici că ai fost ales prin propriile tale puteri, în primul caz însă, existenţa cartelului dezminte cele zise de d. ministru de interne — şi că aşa este e faptul că liberalii locali niciodată n-au negat existenţa cartelului". Mille a perseverat însă, străduindu-se să-l surprindă pe intervievat în situaţia delicată în care se afla. Îl întreabă deci, dacă după măsurile guvernului împotriva socialiştilor, a sătenilor şi a libertăţilor publice (expulzările) nu ar fi avut un „efect salutar" fie „demisiunea colectivă a consilierilor comunali socialişti, fie demisiunea d-tale personală?" La care Stere, deloc stînjenit, răspunde: „Faţă de faptul că niciodată nu am declarat că sînt liberal, că nu sînt înscris în Clubul liberal din Iaşi, că am declarat la alegeri că-mi pun candidatura ca socialist, nu înţeleg cum ar putea fi umbră de o îndoială. De altmintrelea, dacă vreodată voi crede util să intru în partidul liberal, voi face-o pe faţă, nefiindu-mi ruşine de actele mele". Şi cum a fost abordată această chestiune, Mille se interesa ce s-ar cuveni să facă, în condiţiile date, partidul socialist. Stere e la început evaziv: „Nici eu nu prea văd clar ce s-ar putea face. De altmintrelea, ceea ce eu cred că s-ar putea întreprinde nu pot spune acum deoarece este vorba ca peste puţin, cînd lucrurile se vor linişti şi clarifica, să se convoace un fel de congres al căpeteniilor socialiste din ţară pentru a discuta asupra măsurilor de luat". Condamna vehement în acelaşi interviu toate măsurile punitive adoptate de guvernul liberal, pe care le califica drept ilegale.

Aşadar, nedemisionînd din funcţiile sale, Stere se pregătea pentru a întîmpina viitorul. Spera oare că guvernul acesta va supravieţui multă vreme? E greu de crezut că putea nutri astfel de iluzii, cînd puternica opoziţie, coalizată, nu-şi contenea ofensiva. Mai ales că, vorba lui P.P. Carp, „nu atît meritele noastre, cît greşelile d-lui Sturdza o să ne readucă la guvern". Şi Sturdza, gafeur şi ghinionist, ajuta, într-adevăr, opoziţia. Deocamdată, pînă la producerea ghinionului fatal, Stere devine şi obiect de dezbateri parlamentare. T. Maiorescu rosteşte un amplu discurs în Senat, la 15 februarie 1899, făcînd un drastic rechizitoriu întregii politici a guvernului, pe care o consideră lipsită de direcţie, paralizîndu-i orice activitate serioasă şi provocînd mare nelinişte în ţară. Şi aici, în acest discurs, Maiorescu îl implica pe Stere, considerînd cazul său o gravă eroare a partidului liberal: „Dar la Iaşi? La Iaşi, guvernul a făcut ce a făcut, dar e mare discuţie asupra cuvintelor: s-a aliat, ba nu s-a aliat; s-a contopit, ba nu s-a contopit. Dar aici nu e vorba de cuvinte. Faptul este că a conlucrat cu socialiştii ca să obţină succesul la Colegiul I"[1]. Şi după ce citează dintr-un articol apărut în *Propaganda*, exclamă: „Bine, d-lor, în ce ţară sîntem? Apoi socialiştii, într-o ţară cu libertatea presei, ca a noastră, şi-au spus foarte clar cari sînt vederile lor... Socialiştii sînt din principiu antimonarhici, sînt din principiu antireligioşi, dar mai ales antimilitari, şi ei vor căuta totdeauna să răzvrătească pe soldaţii de jos în contra ofiţerilor... Dar care guvern monarhic, faţă cu un partid care este făţiş antimonarhic, antireligios, antimilitar va primi pe aceşti oameni ca asociaţi în politică, în administraţiune, îi va pune pe lista consiliilor comunale şi-i va admite în aceste consilii. Care? Nici u-

[1] În conformitate cu legislaţia electorală în vigoare atunci, electoratul era împărţit în trei colegii, departajate de cens (*Magazin istoric*, nr. 8/1988).

nul şi nicăieri, afară de guvernul d-lui Sturdza în România... Cînd înaintea soldatului din Iaşi, pe cazarma de la Copou fîlfîie stindardul tricolor al ţării şi al regelui, jos, pe ospelul comunal din oraş fîlfîie stindardul d-lui Stere ca ajutor de primar şi stindardul de jos zice celui de sus: urmează-mă pe mine în idei şi acţiune! Aceasta este o perturbare a ordinei elementare; aceasta nu poate să izbutească decît unde a izbutit: la răscoala ţărănească pe care o vedeţi". Firește că Maiorescu exagera pentru a putea lovi în politica guvernului. I-a răspuns Sturdza, care a declarat, fără a pomeni numele lui Stere, că de fapt, la alegerile comunale n-ar fi fost vorba de alianţă electorală, ci de o intrare a acelor consilieri socialişti în partidul pe care îl conducea. Ceea ce era încă o gafă. Pentru că dezvăluia public o taină. A răspuns şi G. Mărzescu. Şi acesta s-a referit pe larg la Stere, citînd din discursul acestuia rostit la întrunirea electorală liberală din 23 octombrie 1898. Eroul nostru continua deci să fie în centrul de interes al opiniei publice.

Stere se ocupa, cît se putea, de treburile sale municipale. Participa, la dezbateri, adopta decizii, era atacat de adversari, se apăra. Într-un cuvînt, se agita pentru a crea aparenţele normalităţii. Ştia însă bine că normalitatea este o ficţiune şi că zilele guvernului sînt numărate. După mai multe înfruntări dintre guvern şi opoziţie, la 30 martie 1899, Sturdza e nevoit să-şi prezinte demisia. Gafele şi ghinioanele lui Sturdza s-au răsfrînt şi asupra lui Stere. În aceste condiţii, destul de penibile, încetau funcţiile municipale ale lui Stere care nu duraseră nici cinci luni încheiate. ■

Z. ORNEA

telex...telex...

● Un portret foarte puţin cunoscut al lui Mihai Eminescu, realizat prin 1880-1883 de pictorul transilvănean Mişu Popp (1827-1892), se află în prezent în colecţiile Muzeului de istorie naţională; tabloul nu este menţionat în lucrările de specialitate ● ● UNESCO a înscris pe lista priorităţilor de protejare a monumentelor istorice (World Heritage List) peşterile de la Mogao (în apropiere de Dunhang) şi Yungang (în apropiere de Datong) în R.P. Chineză. Cele 492 grote (45 000 m² de picturi) şi, respectiv, 53 adăpostesc cîteva mii de statui ale lui Buddha (a căror înălţime variază de la 1 cm la coloşi de 33 m), datînd din sec. IV-V, împreună cu tezaure de sculptură şi desene, inestimabile pentru istoria culturii chineze. Restaurate prima oară în timpul dinastiei Ming, străvechile opere artistice vor beneficia acum de colaborarea dintre specialiştii UNESCO, cei ai fundaţiei de artă Paul Getty din S.U.A. şi cei chinezi ● La Carei, cu prilejul unor lucrări de îmbunătăţiri funciare, au fost scoase la iveală fragmente de piese din bronz (secere, topoare, brăţări), specifice perioadei tîrzii a bronzului şi începutului Hallstattului. Adăugîndu-se vestigiilor de la Căpleni, Căuaş, Curtuişeni, Dărmăneşti, Stîna, Valea lui Mihai, recenta descoperire probează intensitatea de locuire a acestei zone încă din cele mai vechi timpuri ● *Noua Tebă* se va numi oraşul ce urmează a fi construit, la iniţiativa guvernului egiptean, lîngă actualul Luxor. Denumirea nu este fortuită; aşezarea se va afla în vecinătatea locului unde, cu 4 000 ani în urmă, se înălţa legendara „Capitală cu 100 de porţi" a Egiptului antic ● Bogat material arheologic — vase de ceramică, unelte, locuinţe — identificat cu prilejul recentei campanii de săpături arheologice de la Stolniceni, judeţul Vîlcea, unde s-a aflat Buridava romană. Asemenea Sarmizegetusei, aşezarea dacică Buridava a fost mutată şi ea, după instaurarea stăpînirii romane, de la Ocniţa la Stolniceni ● *Indiada sau India visurilor lor* se numeşte piesa pusă în scenă de regizoarea franceză Ariane Mnouchkine. Subiectul ei: istoria dominionului britanic India, din 1937 şi pînă la formarea celor două state independente, India şi Pakistan (1947) ● Cercetătorii paleontologi şi filosofi francezi avansează în *Bulletin de la Société préhistorique française*, tom 85, nr. 8 din acest an, o teorie potrivit căreia omul primitiv se ocupa şi... de muzică. O serie de desene din grote şi peşteri sînt astfel interpretate drept corespunzînd diferitelor sunete emise de omul acelor vremi îndepărtate. Reproducem după *Le Figaro* un desen ilustrînd aceste teorii.

ROGER GHEYSENS (Belgia):

Statornică preţuire istoriei românilor

Ne-a vizitat recent redacţia istoricul belgian Roger Gheysens, redactor-şef al revistei de istorie militară Memo, cunoscut specialist în istoria celui de-al doilea război mondial, el însuşi participant la mişcarea de rezistenţă belgiană, aflat în ţara noastră cu ocazia apariţiei cărţii sale La Bataille d'Ardenne **(scrisă în colaborare cu Henri Bernard) în versiune românească, sub titlul** Bătălia din Ardeni **(Editura Militară, 1989).**

Prieten statornic al României, preşedinte al Asociaţiei belgo-române de istorie militară, Roger Gheysens este preocupat de istoria ţării noastre de mai bine de 20 ani. În 1969, a semnat cel dintîi studiu din istoriografia occidentală în perfect acord cu concluziile cercetătorilor români, privind actul revoluţionar de la 23 August 1944, rolul principal al P.C.R. în organizarea şi desfăşurarea evenimentelor (L'insurrection roumaine, în Historia. Magazine). **De atunci, interesul său pentru această temă a rămas constant. Roger Gheysens este autorul prefeţei la ediţia belgiană a lucrării generalului-locotenent dr. Ilie Ceauşescu** Transilvania—străvechi pămînt românesc, **precum şi al altor studii consacrate contribuţiei României la înfrîngerea Germaniei hitleriste, publicate în revista sa** Memo.

Istoricul belgian cunoaşte revista noastră, la care a şi colaborat în urmă cu aproape 20 ani, cu un articol — scris în exclusivitate — referitor la eliberarea marelui port belgian Anvers de sub ocupaţia germană, în toamna anului 1944 (nr. 6/1970). Discuţia noastră a debutat cu acest subiect.

— Îmi amintesc de colaborarea la *Magazin istoric*. Acum, la două decenii distanţă, aş putea „corija" multe afirmaţii făcute atunci. Între timp, am găsit mărturii noi, neintrate în circuitul ştiinţific, care completează viziunea istoricilor despre „miracolul de la Anvers". Mişcarea de rezistenţă belgiană a fost puternic implicată în operaţiile militare desfăşurate atunci Documentele nou descoperite întregesc tabloul activităţii luptătorilor din umbră.

— *În acest context, al cărei adevăr istoric manifestate de cititori, îndeosebi acum, la 50 ani de la începutul celui de-al doilea război mondial, ce credeţi că va aduce nou aniversarea a 45 ani de la victoria finală asupra fascismului?*

— Desigur, în prezent cititorul vrea adevăr istoric bazat numai pe documente. Aşa şi trebuie. Nu subapreciez deloc romanele istorice, biografiile romanţate, care însă, pentru a fi pe gustul unui public foarte larg, se abat uneori de la adevărul istoric. Consider de aceea că se procedează foarte corect cînd se menţionează încă de pe coperta cărţii „roman istoric". Personal, n-am scris un rînd fără să am la bază o mărturie, un document. De asemenea, întotdeauna mi-am însoţit textele cu ilustraţii grăitoare prin ele însele. Cred că fotografia susţine foarte bine materialul documentar, îl completează, îi dă viaţă.

Ultimele cinci decenii au revelat noi surse documentare: s-au deschis multe arhive diplomatice, nu însă şi toate cele militare, care ţin de securitatea statelor. Cu siguranţă că, în preajma aniversării victoriei, în toate ţările implicate în conflict vor vedea lumina tiparului noi lucrări, bazate tocmai pe aceste ultime documente.

— *Cum apreciaţi realizările istoriografiei române?*

— În primul rînd, trebuie să vă spun că sînt impresionat de marele număr de cărţi de istorie publicate în România în ultima vreme. Ele vădesc un imens volum de muncă al cercetătorilor români, pentru a face cunoscută şi a apropia cititorilor istoria României. Aş putea spune că în acest „val" al prezentării istoriei ţării dumneavoastră publicului belgian de data aceasta mă înscriu şi eu. Pregătesc o lucrare de sinteză privind istoria României şi sper să o am gata cît mai curînd. Ca istoric şi ca luptător în rezistenţă (vreme de trei ani şi jumătate), pot să spun că sînt şi astăzi extrem de impresionat de modalitatea unică în istorie în care armata română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste, de faptul că ostaşii români au pornit ca un singur om împotriva inamicului. Ca vechi combatant, admir curajul cu care populaţia românească s-a manifestat împotriva nazismului, mult înainte de 23 August 1944. Acţiunile de sabotaj ale luptătorilor din rezistenţa românească seamănă foarte bine cu cele ale rezistenţilor belgieni din vremea ocupaţiei germane. De altfel, în general, istoria românească şi cea belgiană au puncte asemănătoare în ce priveşte lupta pentru libertate şi independenţă. Adesea am fost învinşi, dar de fiecare dată popoarele noastre s-au ridicat

(Continuare în p. 62)

VALEA TELEAJENULUI

GHEORGHE DAVID

Între Prahova și principalul afluent al acesteia, Teleajen, există numeroase asemănări. Ambele izvorăsc din Carpații Meridionali în care au săpat văi de deosebit pitoresc: ambele deschid drumuri de legătură cu Transilvania (Prahova, prin pasul Predeal, Teleajen prin pasul Bratocea), ambele înconjură municipiul Ploiești (Prahova pe la sud-vest, Teleajenul prin nord-est).

Dar dacă Valea Prahovei s-a înscris de mult în circuitul turistic — nu numai intern, ci și internațional —, Valea Teleajenului își descoperă abia acum, cu adevărat, potențialul turistic de o deosebită frumusețe și, totodată, de mare interes istoric.

Pe firul rîului, în sus, urmînd fie traseul șoselei ce face legătura, prin Bratocea, cu Țara Bîrsei, fie calea ferată (aceasta avînd ca punct terminus localitatea Măneciu) întîlnim numeroase locuri ce amintesc momente importante din istoria țării. De altfel, viețuirea omenească pe aceste plaiuri, este de dată foarte veche. La Drajna de Jos *a fost descoperit în urmă cu 75 ani un extrem de valoros tezaur din bronz, cuprinzînd 199 seceri (semn al străvechilor îndeletniciri agricole ale locuitorilor) și diferite arme: topoare, celturi, precum și un „sceptru" cu vîrf ascuțit, înfășurat în spirală — însemn al autorității unei căpetenii militare. Ornamentele de pe aceste piese, aflate în prezent în fondurile Muzeului de istorie al R.S. România, reprezintă mărturii ale măiestriei meșterilor de arme de la sfîrșitul epocii bronzului din patria noastră.*

La Drajna de Sus, *pe Dealul Grădiștea, locul presupus al cetății Ramidava, cum au demonstrat-o săpăturile arheologice efectuate încă din anul 1888 de către Grigore Tocilescu, a ființat un castru roman de mari dimensiuni (176 × 200 m), prezentînd o particularitate a sistemului de construcție. Zidul de incintă este format din două ziduri paralele cu umplutură de pămînt între ele, tehnică ce amintește de acel sistem de construcție definit de arhitecții antici sub numele de* murus Dacicus. *Castrul constituie, așadar, una dintre mărturiile conviețuirii daco-romane, concretizată în preluarea unor tehnici de construcție.*

Și tot în bazinul hidrografic al Teleajenului, la Slon, *cercetările arheologice au depistat o cetate de zid, din blocuri de piatră și cărămidă datînd din sec. IX-X e.n. În interiorul cetății s-au găsit urmele a două construcții, una din zid de piatră, cealaltă din cărămidă, probabil sedii ale unei căpetenii militare. Pe unele cărămizi s-au descoperit niște însemne, socotite „rune", piese asemănătoare fiind găsite și în locul numit „La Comoară", nu departe de cetate, însemnele respective fiind desemnate sub numele de „alfabetul de la Slon".*

Să pornim pe firul rîului Teleajen, poposind în cîteva dintre așezările aflate pe traseu. Din Ploiești, *primul popas îl facem la* Scăeni, *veche așezare devenită oraș în anii socialismului (împreună cu localitatea Boldești). Scăeni a rămas în istoria patriei și pentru falansterul întemeiat în anul 1835 de către Teodor Diamant — prima încercare de introducere în țara noastră a socialismului utopic de tip fourierist și una dintre puținele realizări de acest gen din lume. Cum se știe*[1]*, falansterul de la Scăeni s-a lovit de puternica împotrivire a autorităților, trebuind să fie desființat după un an de existență. O placă comemorativă și statuia lui Teodor Diamant rememorează însă, peste vreme, acest eveniment de istorie românească.*

În apropiere de Scăeni iubitorul de istorie a artei va admira ctitoria de la Zamfira, *zidită în 1857 și zugrăvită de marele pictor Nicolae Grigorescu.*

De la Scăeni, următorul popas este Făget, *unde se află Hanul Roșu, monument de arhitectură populară din județul Prahova, datînd din sec. XVIII. Construcție solidă, cu incinta zidită, hanul slujea ca loc de popas cărăușilor munteni, moldoveni și transilvăneni ce străbăteau vechiul drum comercial al Teleajenului; clădirea găzduiește în prezent* Colecția muzeală a transporturilor și a poștei de pe Valea Teleajenului din epoca feudală.

În apropiere de Făget se află orașul Vălenii de Munte, *una dintre cele mai vechi așezări urbane ale Țării Românești, menționată documentar încă din anul 1433, ca „tîrg al săcuienilor" și punct de vamă, în privilegiul comercial acordat de voievodul Dan II negustorilor brașoveni. Doi ani mai tîrziu datează și prima atestare a „drumului Teleajenu-*

[1] Magazin istoric, nr. 2/1975.

lui" (care era însă mult mai vechi, constituind, de fapt vechiul drum roman ce unea această zonă cu trecătoarea Tabla Buții[1]. Orașul este amintit, în cadrul relațiilor comerciale cu Brașovul și într-un document din anul 1503, pentru ca într-un alt document din 1573 să fie pomenit pentru prima oară cu numele de Văleni. Așezarea era stăpînită de două familii, de la care și-au luat numele cartierele orașului: „neamul Berevoieștilor [ce] hălăduia pre gruiul Teișanilor și valea Vălencii, iar Bărcenii pe malul și valea Teleajenului", cum se precizează într-un document din anul 1625.

Denumirea de „tîrg al Săcuienilor" vine de la județul Saac (menționat pentru prima dată în anul 1645, dar mult mai vechi și el) a cărui reședință era la Vălenii de Munte, oraș de seamă, pomenit și de Miron Costin printre tîrgurile importante ale Țării Românești. Centru social-economic al întregii văi a Teleajenului, Văleni era, totodată și un centru cultural, în oraș ființînd încă din anul 1800 o școală grecească, iar din 1832 și o alta cu limba de predare română, avînd ca învățători pe Ion Gherasim Gorjan și David Almășan, cei care, în 1848, i-au înmînat proclamația și steagul orașului lui Ion Heliade Rădulescu, consfințind aderarea orășenilor la Revoluția de la 1848.

Importanța culturală a orașului este subliniată și de așezămintele întemeiate de către marele istoric Nicolae Iorga, care a tipărit în tipografia de aici unele dintre cele mai importante lucrări de istorie. De asemenea, la Văleni a ființat și Școala populară condusă de istoric, precum și școala de misionare destinată instruirii tinerelor, după Marea Unire din anul 1918[2]. Clădirile acestor instituții reprezintă obiective turistice de seamă pentru vizitatorii orașului.

Așezat într-un cadru deosebit de odihnitor, între dealuri acoperite de livezi, orașul Văleni își valorifică tot mai stăruitor calitățile turistice, sporite și

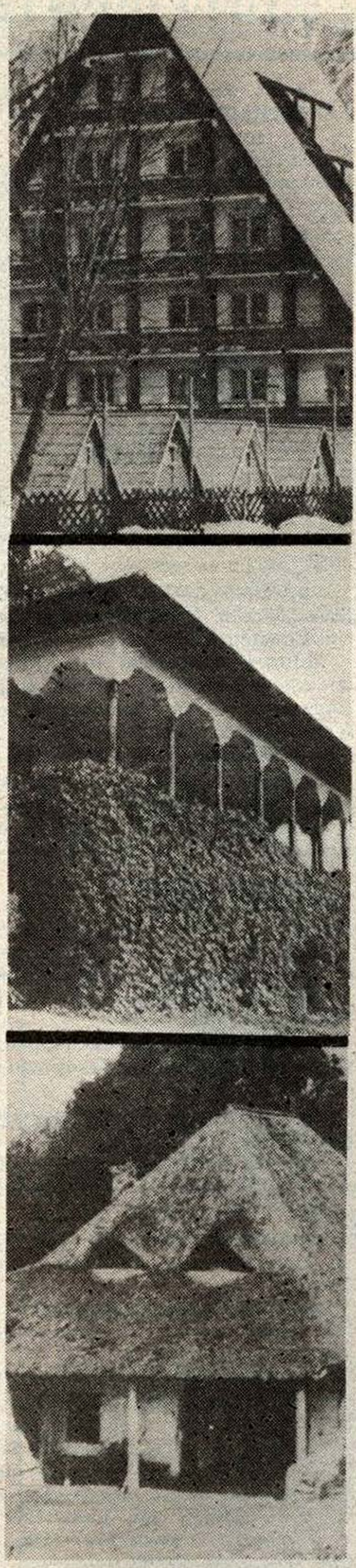

prin noua urbanistică ce pune în evidență și valorile istorice ale localității.

De la Văleni ajungem la Teișani, *localitate ce a rămas în istoria patriei prin vitejeasca luptă pe care Stroe Buzescu, căpitanul lui Mihai Viteazul, a purtat-o în septembrie 1602 cu cumnatul hanului tătar, episod povestit de Dimitrie Bolintineanu în cunoscutele sale* Legende istorice, *schimbînd însă numele eroului cu acela al fratelui său, Preda Buzescu.*

Următoarea așezare este localitatea Măneciu, *vechi sat de moșneni* (țărani liberi), *cărora în decursul evului mediu li s-au adăugat numeroși români transilvăneni, bejeniți din pricina asupririi sociale și naționale la care erau supuși de autoritățile habsburgice și nobilimea maghiară și primiți cu ospitalitate pe pămîntul moșnenilor din Măneciu.*

Un valoros monument de artă și istorie din împrejurimile acestei localități este ctitoria de la Suzana, *înălțată în plină epocă de luptă unionistă, în anul 1857, în timpul căimăcămiei lui Alexandru Dimitrie Ghica.*

Ultimul popas pe firul Văii Teleajenului este la Cheia, *stațiune climaterică așezată la poalele Muntelui Ciucaș (1956 m), într-un cadru pitoresc, mult solicitată pentru climatul său reconfortant și pentru largile posibilități de drumeție montană pe care le oferă. Situată la 870 m altitudine și accesibilă tot timpul anului, stațiunea Cheia dispune de confortabile condiții de cazare: vile și cabane, popas turistic, restaurant și pensiune ș.a., fiind, totodată, un important punct de pornire în drumeții pe potecile Muntelui Ciucaș.* ■

Secvențe pitorești de pe Valea Teleajenului (de sus în jos):

Arhitectură nouă pe străvechiul drum al Teleajenului;

Casa memorială Nicolae Iorga — obiectiv istoric reprezentativ al orașului Vălenii de Munte;

Un vestigiu etnografic — moara de lemn din Drajna de Jos

[1-2] Magazin istoric, nr. 10/1977; 7/1978.

STATORNICĂ PREȚUIRE ISTORIEI ROMÂNILOR

(Urmare din p. 59)

cu și mai mare vigoare pentru a-și apăra ființa[1].

— *Cum regăsiți România la distanță de două decenii?*

— Ospitalitatea și amabilitatea românilor, cu care m-am obișnuit, m-au întîmpinat pretutindeni. România are o natură magnifică, un relief variat și pitoresc. Bucureștiul a devenit o metropolă grandioasă, ce ni se înfățișează în straie noi. Are un metrou excelent, un minunat bulevard al Victoriei Socialismului. M-au impresionat, de asemenea, stațiunile balneare de pe litoral pe care le-am vizitat: Mamaia, Saturn, Neptun, hotelurile construite pe malul mării și, desigur, mănăstirile Moldovei, adevărate unicate de artă, ca și monumentele văzute.

— *O mică întrebare, cu conținut pur lingvistic, privitoare la titlul cărții dv.: de ce* La Bataille d'Ardenne *(la singular), și nu* La Bataille des Ardennes *(la plural), cum am întîlnit în mai multe lucrări?*

— Am explicat această diferență în prefața la ediția în limba franceză a cărții. Ardenii sînt situați nu numai în Belgia, ci și în Franța și Luxemburg. Ofensiva germană din decembrie 1944 — ianuarie 1945, pe care o tratează lucrarea regretatului meu prieten Henri Bernard și a mea, s-a desfășurat numai în Ardenii belgieni, de aceea am marcat printr-un singular o delimitare geografică.

Interviu consemnat de Florentina DOLGHIN

[1] *Magazin istoric*, nr. 9-11/1979.

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **DR. VASILE LUCACIU LUPTĂTOR ACTIV PENTRU UNIREA ROMÂNILOR** *(studiu introductiv, îngrijirea ediției, note și comentarii de* **Ion Iacoș și Valeriu Achim***).*

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, 448 pp. + 12 pl. ilustr., 31 lei: *texte alese din scrierile „Leului de la Șișești", luptător pentru realizarea visului tuturor românilor, statul național unitar.*

● **Milton G. Lehrer — ARDEALUL, PĂMÎNT ROMÂNESC** *(ediție îngrijită, prefață și note de conf. univ. dr.* **Ion Pătroiu***).*

Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, 430 pp., 32 lei: *reeditarea lucrării ziaristului american, apărută în 1944, în care se subliniau, cu argumente științifice, drepturile istorice ale poporului român asupra Transilvaniei, fiind demascot revizionismul horthyst și caracterul fascist al dictatului de la Viena, din august 1940, în urma căruia României i-o fost smulsă, în mod arbitrar, o însemnată parte din teritoriul național.*

● **Al. Zub — ISTORIE ȘI ISTORICI ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ.**

Editura Junimea, Iași, 1989, 412 pp., 26 lei: *istoriografia română de la moartea lui Ioan Bogdan și cea a lui Constantin Giurescu, pînă la asasinarea lui Nicolae Iorga, abordată cu preocuparea de a pune în lumină funcția ei socială.*

● **CONSTANTIN BRÎNCOVEANU** *(sub egida Institutului de istorie „Nicolae Iorga"; redactori coordonatori:* **Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu***; secretar de redacție:* **Andrei Busuioceanu***).*

Editura Academiei R.S. România, București, 1989, 284 pp., 36 lei: *culegere de studii, apărută cu prilejul împlinirii o 300 ani de la urcarea pe tronul Țării Românești a domnului român, reconstituind imaginea societății de la sfîrșitul sec. XVII și începutul celui următor, rolul pe care l-au jucat românii în complicatul context politic internațional.*

● **Ștefan Ciobanu — ISTORIA LITERATURII ROMÂNE VECHI** *(ediție îngrijită, note și prefață de* **Dan Horia Mazilu***).*

Editura Eminescu, București, 1989, 471 pp., 37 lei: *sinteză reprezentativă pentru istoriografia literară românească interbelică.*

● **George Giuglea — FAPTE DE LIMBĂ: MĂRTURII DESPRE TRECUTUL ROMÂNESC** *(ediție îngrijită, introducere, tabel cronologic, note și indice de* **Florența Sădeanu***).*

Editura științifică și enciclopedică, București, 1988, 328 pp., 22 lei: *studii de istoria limbii, etimologie și toponimie.*

● **Valer Butură — STRĂVECHI MĂRTURII DE CIVILIZAȚIE ROMÂNEASCĂ.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1989, 402 pp., 63 lei: *studiu etnografic despre Transilvania, parte inseparabilă a spațiului carpato-danubiano-pontic.*

● **Ioan Scurtu — CONTRIBUȚII PRIVIND VIAȚA POLITICĂ DIN ROMÂNIA.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1988, 665 pp., 46 lei: *evoluția formei de guvernămînt în istoria modernă și contemporană a țării noastre pînă în 1947.*

● **Richard Lewinsohn — O ISTORIE A ANIMALELOR** *(traducere de* **Lucia Ruxandra Munteanu***; prefață și note suplimentare de* **Mihail Cociu***).*

Editura Meridiane, București, 1988, 480 pp. + 18 pl. ilustr., 26 lei: *relația om-animal, urmărită din cele mai vechi timpuri și pînă în prezent.*

● **NEMAIPOMENITELE PERIPEȚII ALE NEÎNFRICATULUI CAVALER AMADIS DE GAULA, vol. I-II** *(povestite în limba română, cu un cuvînt înainte de* **Dan Munteanu***).*

Editura Univers, București, 1988, vol. I — 565 pp., 30 lei; vol II — 655 pp., 34 lei: *una dintre cele mai celebre opere ale literaturii istorice spaniole, a cărei primă ediție a apărut în anul 1508.*

● **BULLETIN DE L'UNION MÉDICALE BALKANIQUE.**

Tome XXIV-XXV, 1987-1988, 127 pp.: *activitatea Uniunii Medicale Balcanice, desfășurată timp de doi ani sub genericul „Sănătate, Prietenie, Pace".*

POSTA MAGAZIN ISTORIC

BUCURIA ALEGERII LUI CUZA

DUMITRU PARASCHIV, din Ploieşti, ne semnalează o însemnare privind trecerea lui Al.I. Cuza prin Ploieşti, în februarie 1859, la scurt timp după ce fusese ales şi ca domn al Munteniei, realizîndu-se astfel unirea celor două ţări surori. Pe întreg parcursul călătoriei lui Cuza de la Iaşi la Bucureşti, populaţia oraşelor şi satelor i-a făcut o entuziastă primire, masele exprimîndu-şi prin aceasta sentimentele de bucurie pentru împlinirea marelui ideal al Unirii.

Iată însemnarea unui martor ploieştean al evenimentului, consemnată pe una din filele manuscrisului purtînd numărul 3 766 din colecţiile Academiei R.S. România: „1859 ianuarie 10, s-au întărit de domnu în Moldavia A. Ioan întîiu Cuza. Şi în Bucureşti s-au dat voturi la 24 ianuarie tot pentru el, de s-au ales şi pentru România noastră., unindu-se Prinţipatele amîndoă, rămînd amîndoă una şi un domn peste amîndoă. Au venit zisul domn şi în Ploieşti, la 7 fevruarie tot acest leat [an], simbăta. S-au primit de oraş cu o mai mare slavă şi cinste, cu mare luminaţie şi cheltuieli. Au tras domnul drept la biserica Sfîntului Ioan şi de aici la Matache Polifros, unde au stăruit ca 24 de ceasuri şi au plecat la Bucureşti. S-au plimbat seara cu droşca prin luminaţie în Ploieşti. Cu venirea sa în Ploieşti mii de oameni l-au întîmpinat cu ieşirea înainte şi primirea, atît orăşani cît şi streini, din alte părţi, precum şi noi de aici. Bucuratu-s-au lumea de alegerea acestui prinţu".

CERCUL DE ISTORIE „COLUMNA"

Din Braşov primim noi veşti de la membrii Cercului de istorie „Columna", din cadrul Întreprinderii de utilaj greu transport-construcţii (I.U.G.T.C.) Braşov.

Dintr-o scrisoare semnată de Toma T. Stoicescu, responsabilul cercului, aflăm că „Columna" are peste 200 membri, oameni ai muncii de vîrste şi profesiuni diferite (muncitori, ingineri, tehnicieni, economişti) din cadrul întreprinderii, pasionaţi de istorie. Majoritatea membrilor cercului, scrie corespondentul nostru, sînt abonaţi la Magazin istoric, revista făcînd parte, de altfel, din materialul bibliografic necesar activităţilor noastre.

În cadrul acţiunilor periodice ale cercului au loc dezbateri pe teme privind lupta pentru unitate, libertate şi independenţă a poporului nostru, vizite la obiective istorice, întîlniri cu veterani ai războiului antifascist precum şi... rezolvarea întrebărilor din cadrul concursurilor Magazin istoric. Într-adevăr, membrii Cercului de istorie „Columna" s-au numărat printre cîştigătorii ultimelor două ediţii ale concursului Magazin istoric, rezultatele lor fiind popularizate şi prin paginile ziarului local Drum nou.

Felicitări prietenilor istoriei şi ai revistei noastre din cadrul I.U.G.T.C. Braşov şi noi succese în activitatea lor!

NUMISMATICE

I. BUTUM, din Timişoara, ne trimite mai multe fotografii după medaliii bătute de Societatea Numismatică Română, împreună cu un scurt istoric al acestei societăţi, înfiinţate, în 1903. Reproducem (imaginea a) medalia cu toartă emisă în 1928, la împlinirea a 10 ani de la realizarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

a

b

La rîndul său, locotenent colonelul (r) TOADER TĂZLĂUANU, din Bucureşti, de asemenea pasionat numismat, ne semnalează o medalie (imaginea b) bătută în 1925, cu prilejul primului Congres internaţional de sondaje, desfăşurat la Bucureşti, între 27 septembrie şi 5 noiembrie 1925.

DISTRUGERILE RĂZBOIULUI

IOAN DUMITRESCU, din Bucureşti, ne trimite cîteva însemnări privind distrugerile suferite de reţeaua feroviară din ţara noastră în anii celui de-al doilea război mondial, pricinuite îndeosebi de inamicul hitlerist şi horthyst în retragere, după actul istoric de la 23 August 1944.

Astfel, cele mai grele avarii au fost înregistrate în Moldova şi Transilvania. În total, inamicul a distrus 1 091 poduri în lungime de 21 398 m. Din cele 34 tuneluri aflate în nordul ţării, 23 au fost complet scoase din circulaţie.

După cum se arată în monografia Construcţii pentru transporturi în România, de Dumitru Iordănescu şi Constantin Georgescu, în două volume, lucrare editată de Centrala de construcţii căi ferate, Bucureşti, 1986, imediat după alungarea duşmanului din ţară, constructorii feroviari au trecut la executarea lucrărilor de restabilire a circulaţiei pe calea ferată, lucrări „precedate de recunoaşteri făcute în condiţii grele, în multe cazuri periculoase, din cauza imposibilităţilor de deplasare de-a lungul liniilor sau datorită minelor neexplodate".

CEI DOI FRAŢI

Elevul ALEXANDRU TEODORESCU din Bucureşti, întreabă dacă generalul Cunningham (menţionat în articolul Comandourile deşertului, p. 53) şi amiralul Cunningham (în articolul Pearl Harbor, 1941: Yamamoto nu a fost original, p. 61 — ambele apărute în numărul trecut al revistei), erau una şi aceeaşi persoană. Nu, erau fraţi. Cel mai mare, Sir Andrew, era comandantul şef al flotei engleze din Mediterana. Lui i-a aparţinut ideea atacului asupra flotei italiene din portul Taranto (nu Tarento, cum a apărut în revistă; Tarent fiind denumirea antică a localităţii). În noiembrie 1943 a primit capitularea flotei italiene. Fratele său, Sir Alan, a fost numit în august 1941 comandant al Armatei 8 britanice din Africa; în noiembrie acelaşi an a fost înlocuit cu generalul Ritchie. La sfîrşitul războiului a fost numit înalt comisar britanic în Palestina.

PRECIZARE

În nr. 8/1989, p. 44 a apărut o notă de subsol referitoare la juristul german Rudolf Jhering (1818-1892), datele respective, inclusiv menţiunea despre T. Păcăţian, fiind preluate din Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească", Bucureşti, 1931, p. 1 708. Colaboratorul nostru RADU ECONOMU din Bucureşti face cîteva precizări şi completări. Der Kampf um's Recht (şi nu um Recht) se traduce: Lupta pentru drept şi nu este cea mai cunoscută lucrare a lui Jhering. Specialiştii sînt de părere că lucrarea cea mai reprezentativă a acestui autor este Geist des römischen Rechts auf der verschiedenen Stufen seiner Entwicklung (Spiritul dreptului roman în evoluţia sa pe diferite trepte), apărută în 2 volume la Leipzig, în 1852-1854.

Cristian POPIŞTEANU

CONTENTS (Romanian History) **I. Popescu-Puţuri** The Romanian Communist Party — the Party of Romania's History and Future ● **I. Coman, C. Ionaşcu** October 25, 1944 — the Complete Liberation of Our Homeland ● **Şt. Pascu** Romanian Continuity and Unity in the Voievodeship of Transylvania ● **I.C. Chiţimia, V. Timariu** Two Romanian Scholars of the 18th-19th c.: Naum Rîmniceanu and Al. Sterca-Şuluţiu ● **C. Popişteanu** Radu R. Rosetti 1940. Other Diary Pages ● **N. Cajal, I.M. Ştefan** Engineer Elie Radu (1853-1931) ● **Moshe Carmilly-Weinberger** (New York) 1940-1944. The Romanian People Kept Up Its Dignity and Humanitarians Feelings (Interview) ● In Bucharest, 50 Years Ago ● **Z. Ornea** Constantin Stere (1865-1936) — Writer and Politician (IV) ● **Roger Gheysens** (Belgium) Deep Appreciation for the Romanians' History (Interview) ● **Gh. David** Teleajen Valley: Chronological Landmarks

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I. Popescu-Puţuri** Le Parti Communiste Roumain — le parti de l'histoire et de l'avenir de la Roumanie ● **I. Coman, C. Ionaşcu** Le 25 Octobre 1944 — l'entière libération de la patrie ● **Şt. Pascu** Continuité et unité roumaines dans le voïvodat de la Transylvanie ● **I.C. Chiţimia, V. Timariu** Deux érudits roumains des XVIIIème-XIXème siècles: Naum Rîmniceanu et Al. Sterca-Şuluţiu ● **C. Popişteanu** Radu R. Rosetti 1940. Autres pages de journal ● **N. Cajal, I.M. Ştefan** L'ingénieur Elie Radu (1853-1931) ● **Moshe Carmilly-Weinberger** (New York) 1940-1944. Le peuple roumain a gardé sa dignité et sa humanité (interview) ● A Bucharest, il y a 50 ans ● **Z. Ornea** Constantin Stere (1865-1936) — écrivain et homme politique (IV) ● **Roger Gheysens** (Belgique) Appréciation constante pour l'histoire des Roumains (interview) ● **Gh. David** La vallée de Teleajen: repères chronologiques

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И. Попеску-Пуцурь** Румынская коммунистическая партия — партия истории и будущего Румынии ● **И. Коман, К. Ионашку** 25 октября 1944 г. — освобождение всей Родины ● **Шт. Паску** Постоянство и единство румын в княжестве Трансильвании ● **И.К. Кицимия, В. Тимариу** Два румынских ученых 18-19 веков: Наум Рымничану и Ал. Стерка-Шулуциу ● **К. Попиштяну** Раду Р. Росетти — 1940. Другие страницы дневника ● **Н. Кажал, И.М. Штефан** Инженер Елие Раду (1853-1931) ● **Моше Кармилли-Вейнбергер** (Нью Йорк) 1940-1944. Румынский народ сохранил свое достоинство и гуманность (интервью) ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● **З. Орня** Константин Стере (1865-1936) — писатель и политический деятель (IV) ● **Роже Гейзенс** (Бельгия) Глубокое уважение к истории румын (интервью) ● **Г. Давид** В долине реки Теляжен — ориентиры времени

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. Popescu-Puţuri** Die Rumänische Kommunistische Partei — eine Partei der Geschichte und Zukunft Rumäniens ● **I. Coman, C. Ionaşcu** Am 25. Oktober 1944 — Die vollständige Befreiung des Vaterlandes ● **Şt. Pascu** Fortdauer und Einheit der Rumänen im Wojewodat Transsilvanien ● **I. C. Chiţimia, V. Timariu** Zwei rumänische Gelehrte aus dem XVIII.-XIX. Jahrhundert: Naum Rîmniceanu und Al. Sterca-Şuluţiu ● **C. Popişteanu** Radu R. Rosetti 1940. Weitere Tagebuchseiten ● **N. Cajal, I.M. Ştefan** Ingenieur Elie Radu (1853-1931) ● **Moshe Carmilly-Weinberger** (New York) 1940-1944. Das rumänische Volk seine Würde und Menschlichkeit bewahrt (Interview) ● In Bukarest, vor 50 Jahren ● **Z. Ornea** Constantin Stere (1865-1936) — Schriftsteller und Politiker (IV) ● **Roger Gheysens** (Belgien) Stete Achtung vor der Geschichte der Rumänen (Interview) ● **Gh. David** Das Teleajen-Tal: Anhaltspunkte in der Zeit

SUMARIO (Historia rumana) **I. Popescu-Puţuri** El Partido Comunista Rumano — partido de la historia y del futuro de Rumania ● **I. Coman, C. Ionaşcu** El 25 de octubre de 1944 — la liberación completa de la patria ● **Şt. Pascu** Continuidad y unidad rumana en el principado de Transilvania ● **I.C. Chiţimia, V. Timariu** Dos sablos rumanos de los siglos XVIII-XIX: Naum Rîmniceanu y Al. Sterca-Şuluţiu ● **C. Popişteanu** Radu R. Rosetti 1940. Otras páginas de diario ● **N. Cajal, I.M. Ştefan** El ingeniero Elie Radu (1853-1931) ● **Moshe Carmilly-Weinberger** (Nueva York) 1940-1944. El pueblo rumano ha mantenido su dignidad y humanidad (interviú) ● En Bucarest, hace 50 años ● **Z. Ornea** Constantin Stere (1865-1936) — escritor y hombre político (IV) ● **Roger Gheysens** (Bélgica) Constante aprecio para la historia de los rumanos (interviú) ● **Gh. David** Viaje por el valle de Teleajen

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ştefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427